

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΚΑΙ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ
ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΜΩΡΑΪΤΗ ΕΥΑΝΘΙΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 1215M031

ΑΘΗΝΑ 2016

*Στους γονείς μου &
σε όσους με στήριξαν με οιονδήποτε τρόπο*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΟΙ ΚΥΡΙΟΙ ΔΡΩΝΤΕΣ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ	7
1.1. Το Ισλάμ.....	7
i) Άραβες.....	7
ii) Σελτζούκοι Τούρκοι	8
1.2. Η Χριστιανοσύνη	9
i) Βυζάντιο	9
ii) Δυτική Ευρώπη.....	11
iii) Παπισμός.....	12
1.3. Ο ιερός πόλεμος.....	13
1.4. Η γεωστρατηγική θέση της Μεσογείου	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η Α' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ	18
2.1. Η κήρυξη της Σταυροφορίας και οι λαϊκές σταυροφορίες	18
2.2. Οι ευρωπαϊκοί στρατοί στο Βυζάντιο και οι επιχειρήσεις στη Μικρά Ασία.....	20
2.3. Πολιορκία και κατάληψη της Αντιόχειας.....	24
2.4. Η κατάληψη της Ιερουσαλήμ και η ίδρυση του φράγκικου βασιλείου.....	29
2.5. Συμπεράσματα	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΗΣ ΟΥΤΡΕΜΕΡ ΚΑΙ Η ΑΠΕΙΛΗ ΤΟΥ ΖΕΝΓΚΙ.....	35
3.1. Το εσωτερικό του φράγκικου βασιλείου	35
3.2. Η αρχή της μουσουλμανικής συσπείρωσης.....	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η Β' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ	40
4.1. Η κατάσταση στη Δύση και η κήρυξη της Σταυροφορίας.....	40
4.2. Δυσκολίες στα βυζαντινά εδάφη	42
4.3. Άφιξη στην Παλαιστίνη και πολιορκία της Δαμασκού	47
4.4. Συμπεράσματα	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗ ΑΝΤΕΠΙΘΕΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΖΕΝΙΘ ΤΗΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗΣ ΙΣΧΥΟΣ.....	52
5.1. Η μεγέθυνση της ισχύος του Νουρ εντ-Ντιν	52
5.2. Οι σουνίτες κατακτούν την Αίγυπτο	55
5.3. Η αυτοκρατορία του Σαλαντίν	56
5.4. Τα Κέρατα του Χαττίν και η σωτηρία της Τύρου.....	59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Η Γ' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ.....	62
6.1. Η κατάσταση στη Δύση και η κήρυξη της Σταυροφορίας.....	62

6.2. Η διχόνοια μεταξύ των φράγκικων δυνάμεων	64
6.3. Η κατάληψη της Κύπρου	65
6.4. Οι δυνάμεις της Γ' Σταυροφορίας στην Παλαιστίνη και η ανάκτηση της Άκρας	66
6.5. Η διατήρηση της Ιερουσαλήμ από τον Σαλαντίν και η συμφωνία ειρήνης με το Ριχάρδο.....	68
6.6. Συμπεράσματα	70
6.7. Οι διάδοχοι του Σαλαντίν και η Γερμανική Σταυροφορία	70
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Η Δ' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ	74
7.1. Η κατάσταση στη Δύση και η κήρυξη της Σταυροφορίας.....	74
7.2. Η κατάληψη της Ζάρας κι η εκτροπή της Σταυροφορίας	75
7.3. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης κι η Λατινική Ανατολική Αυτοκρατορία.....	77
7.4. Συμπεράσματα	79
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Η Ε' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ.....	81
8.1. Η ευημερία μιας εύθραυστης ανακωχής.....	81
8.2. Η κήρυξη της Σταυροφορίας και οι ενέργειες στην Παλαιστίνη	81
8.3. Η εκστρατεία εναντίον της Αιγύπτου και η ήττα των Φράγκων	83
8.4. Συμπεράσματα	88
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: ΕΠΙΛΟΓΟΣ:ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΚΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΙ Ο ΝΕΟΣ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΙΣΧΥΟΣ	89
9.1. Τελευταίες απόπειρες των δυτικών βασιλέων	89
9.2. Μογγόλοι και Μαμελούκοι: Η οριστική απώλεια των σταυροφορικών κτήσεων κι ο εκτοπισμός των Φράγκων από τη Μέση Ανατολή.....	89
ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	91
i) Γιατί διεξήχθησαν οι Σταυροφορίες ;	91
ii) Γιατί απέτυχαν οι Σταυροφορίες;	94
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	98
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	102

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο παρόν πόνημα θα μελετηθεί και θα αναλυθεί η πολιτική και η στρατηγική των Σταυροφοριών. Η μελέτη θα στηριχθεί πρωτίστως σε ιστορικές πηγές, στις οποίες καταγράφονται με μεγάλη ακρίβεια οι ενέργειες που διεξήχθησαν. Από αυτές, σε συνδυασμό με μια πλειάδα έργων στρατηγικής και θεωρίας διεθνών σχέσεων θα συναχθούν οι πολιτικές και στρατηγικές επιλογές των δρώντων, όπως επίσης και το κατά πόσο πέτυχαν ή όχι στην πράξη.

Σύμφωνα με τον Κλαούζεβιτς, ο πόλεμος είναι μια πράξη βίας που αποσκοπεί στο να υποχρεώσει τον αντίπαλο να υποταχθεί στη θέλησή μας. Βασική ιδιότητά του είναι πως αποτελεί τη συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα.¹ Ο πόλεμος αποκτά μεγαλύτερο ενδιαφέρον για ανάλυση όταν αφορά κράτη, των οποίων η ισχύς τους δίνει τη δυνατότητα να επιδιώκουν ή και να αποκτούν ηγεμονία επί του διεθνούς συστήματος, παγκόσμιου ή περιφερειακού. Το ενδιαφέρον γίνεται ακόμα μεγαλύτερο όταν ο πόλεμος διεξάγεται στο όνομα της θρησκείας.

Η επέκταση της Δύσης έλαβε σε μεγάλο βαθμό τη μορφή αμυντικών πολέμων της Χριστιανοσύνης, για ανάσχεση της ισλαμικής εξάπλωσης προερχόμενης από το Νότο και των επιδρομών των βάρβαρων ειδωλολατρικών λαών από την ανατολική Ευρώπη, πριν την κήρυξη των Σταυροφοριών.² Η επιλογή αυτή είναι ορθολογική, δεδομένου του ότι τα θέατρα των επιχειρήσεων βρίσκονταν σε εδάφη που άπτονται των ζωτικών ενδιαφερόντων της χριστιανικής Ευρώπης. Αναδύεται επομένως το ερώτημα για ποιο λόγο επιλέχθηκε το θέατρο της Παλαιστίνης για τις επιχειρήσεις των Σταυροφοριών. Οι Σταυροφορίες είχαν την ιδιαιτερότητα ότι ήταν πόλεμοι έναντι των απίστων, που κηρύσσονταν επίσημα από τον Πάπα κι όχι από κάποιο κοσμικό βασιλιά ή αυτοκράτορα. Δεδομένου του ότι στην Παλαιστίνη βρίσκονται οι Άγιοι Τόποι, η επιθυμία της Εκκλησίας για απελευθέρωσή τους μοιάζει προφανής εξήγηση. Το κίνητρο αυτό ήταν ισχυρό για να εξασφαλιστεί η εσωτερική και διεθνής νομιμοποίηση από τους Χριστιανούς. Ωστόσο, η Εκκλησία δεν διέθετε τα μέσα για να πραγματοποιήσει μια εκστρατεία. Η συμμετοχή των κοσμικών αρχόντων που διέθεταν στρατό ήταν απαραίτητη, αλλά η συναίνεσή τους, όπως θα διαπιστωθεί, εξασφαλιζόταν, αφού πρώτα οι άρχοντες υπολόγιζαν τη σχέση κόστους- οφέλους, έχοντας προσδοκίες για δόξα και μεγέθυνση της ισχύος τους.

¹ Carl von Clausewitz, *On war*, μτφρ. M. Howard & P. Paret, Princeton N.J., Princeton University Press, 1989, σ.75 και 87.

² Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας: μια συγκριτική ιστορική ανάλυση*, μτφρ. Λ. Στροϊκού, Αθήνα, Ποιότητα, Δ'έκδοση, 2010, σ. 268-270.

Η χρονική στιγμή της έναρξης των Σταυροφοριών δεν είναι τυχαία. Η πρώην ηγεμονική δύναμη της Ανατολικής Μεσογείου, το Βυζάντιο, βρισκόταν υπό κατάρρευση. Ο μουσουλμανικός κόσμος της Ανατολής είχε διαιρεθεί σε δυο χαλιφάτα. Η εσωτερική συνοχή του κάθε χαλιφάτου, ωστόσο ήταν αρκετά χαλαρή, ανταποκρινόμενη σε ένα σύστημα επικυριαρχίας. Ταυτόχρονα, λάμβανε χώρα η άνοδος των δυνάμεων της Δυτικής Ευρώπης, η οποία είχε αφομοιώσει τους Σκανδιναβούς, τους Πολωνούς και τους Ούγγρους και είχε ενισχύσει αρκετά τις στρατιωτικές της δυνάμεις³ με το επιθετικό κι επεκτατικό πνεύμα των βαρβάρων. Οι εσωτερικές δομές των ευρωπαϊκών βασιλείων βασίζονταν στη φεουδαρχία, γεγονός που λειτουργούσε σαν πολλαπλασιαστής ισχύος για την πυροδότηση πολεμικών συγκρούσεων, αφού η αυξανόμενη ισχύς τους, τους ωθούσε στην επιδίωξη απαγκίστρωσης από τον επικυρίαρχό τους. Η άνοδος και η πτώση μεγάλων δυνάμεων, που ενίοτε συνδέεται με την άνοδο και πτώση ολόκληρων πολιτισμών, αποτελεί το διαχρονικότερο παράδειγμα κυκλικής εξέλιξης στην ιστορία της ανθρωπότητας⁴, επιφέροντας αλλαγές στην ισορροπία ισχύος στο άναρχο διεθνές σύστημα.⁵

Η συγκεκριμένη εργασία δεν είναι δυνατόν να είναι πλήρης κι εξαντλητική ως προς τις λεπτομέρειες της ιστορικής αφήγησης και σε αρκετά σημεία που άπτονται των ιστορικών πηγών, ο μελετητής έρχεται αντιμέτωπος με αντικρουόμενα στοιχεία, αναγκάζοντας να επιλέξει τι θα αναφέρει. Οι Σταυροφορίες φέρουν αρνητικό πρόσημο, ως προς τα αποτελέσματα, παρόλο που στην αρχική τους φάση είχαν τις προοπτικές να είναι επιτυχείς. Επομένως στο παρόν πόνημα επιχειρείται μια προσπάθεια σύζευξης της ιστορικής αφήγησης με τις θεωρίες διεθνών σχέσεων και στρατηγικής για την εκτίμηση των πολιτικών και στρατηγικών επιλογών⁶ των δρώντων.

³ Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας: μια συγκριτική ιστορική ανάλυση*, σ.268.

⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα, Β' έκδοση, 2009, σ. 13.

⁵ Για την ισορροπία ισχύος στο άναρχο διεθνές σύστημα, ενδεικτικά βλ. Kenneth Waltz, *Θεωρία διεθνούς πολιτικής*, μτφρ. Κ. Κολιόπουλος, Αθήνα, Ποιότητα, 2011, Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία: μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, μτφρ. Η. Στροίκου, Αθήνα, Ποιότητα, Γ' έκδοση, 2007 και για μια διαλεκτική πάνω στο ζήτημα, ενδεικτικά βλ. Alexander Wendt, *Social theory of international politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

⁶ Για τα κριτήρια αξιολόγησης της υψηλής στρατηγικής, βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6ος-11ος αιώνας*, Αθήνα, Ποιότητα, 2000, σ.33-34.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΟΙ ΚΥΡΙΟΙ ΔΡΩΝΤΕΣ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

1.1. Το Ισλάμ

ι) Άραβες

Οι Άραβες ήταν νομαδικές φυλές εμπόρων και βασίζονταν στον ευκίνητο νομαδικό τρόπο πολέμου, ωστόσο αποτελούσαν μια περιφερειακή κοινωνία αρκετά διαιρεμένη. Η ίδρυση της θρησκείας του Ισλάμ από τον Μωάμεθ θα αποτελούσε τον καταλυτικό παράγοντα ενοποίησής τους υπό το νέο δόγμα και εξάπλωσής τους σε μεγάλο τμήμα του τότε γνωστού κόσμου. Η ισορροπία ισχύος στην Ανατολή μεταξύ Βυζαντίου και Περσίας προέκυψε από την αποδυνάμωση και των δυο υπερδυνάμεων, που λειτούργησε σαν πολλαπλασιαστής ισχύος για την αραβική επέκταση.⁷

Αξιοσημείωτο φαινόμενο της αραβικής έκρηξης ήταν η αδιαφορία για την εδαφικότητα, παράγοντας που συχνά νομιμοποιούσε τη διεξαγωγή πολέμων.⁸ Το Ισλάμ διακήρυττε τη διαίρεση του κόσμου σε Dar al-Islam, που ήταν ο οίκος της ειρήνης υπό τον μουσουλμανικό έλεγχο και σε Dar al-Harb, που ήταν ο οίκος του πολέμου κι άρα εχθροί της πίστης. Η κατάκτηση περιοχών ήταν αυτοσκοπός για να ενσωματωθούν στον οίκο της ειρήνης. Ως εκ τούτου, οι επεκτατικές κατευθύνσεις δεν υποδεικνύονταν με κριτήριο το πόσο πλούσια είναι κάποια εδάφη, αλλά με κριτήριο αν κατέχονταν από απίστους.⁹

Τον 7ο αιώνα, οι Άραβες κατάφεραν να επεκταθούν σε ολόκληρη την Περσική Αυτοκρατορία. Παράλληλα κατευθύνθηκαν στη Μέση Ανατολή με επιδρομές στη Συρία και την Παλαιστίνη, κατακτώντας μεταξύ άλλων και την Ιερουσαλήμ το 638. Επίσης κατέκτησαν την Αίγυπτο και δημιούργησαν στόλο για την προστασία των παράκτιων κτήσεών τους. Οι επιδρομές τους στην Ανατολή, ανάγκασαν το Βυζάντιο να περιορίσει τα σύνορά του στην Ασία. Σταδιακά επεκτάθηκαν σε όλο το τμήμα της βόρειας Αφρικής, φτάνοντας ως την Ισπανία, τη νότια Γαλλία και νότια Ιταλία, όπου και ανακόπηκαν το 732 από τον Κάρολο Μαρτέλο στη μάχη της Τουρ. Η τεράστια αυτή αυτοκρατορία ήταν θρησκεία και πολιτεία ή ορθότερα θρησκεία και *umma*¹⁰ μαζί, αποτελούσε το χαλιφάτο των Ομμεϊαδών και είχε πρωτεύουσα τη Δαμασκό. Το ζήτημα της διαδοχής του Χαλίφη όμως που δεν είχε διευθετηθεί από τον Μωάμεθ, οδήγησε σε ενδοαραβικές συρράξεις και επέφερε τη διαίρεση του μουσουλμανικού κόσμου σε Σουνίτες και Σίιτες στο τέλος του 7ου αιώνα. Οι Σουνίτες ή αλλιώς

⁷ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ.129-130.

⁸ John Keegan, *Η ιστορία του πολέμου*, μτφρ. Λ. Χαράλαμπίδης, Αθήνα, Λιβάνη, 1997, σ.347.

⁹ Βύρων Θεοδωρόπουλος, *Το παράλογο στις διεθνείς σχέσεις*, Αθήνα, Σιδέρης, 2000, σ.100.

¹⁰ Μεταφράζεται ως κοινότητα πιστών. Βλ. Κυριάκος Νικολάου-Πατραγός, *Χαλιφεία και Ισλαμική Διακυβέρνηση*, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2011, σ.174 και 207.

μωαμεθανοί¹¹ υποστήριζαν τη διαδοχή με συναίνεση της *umma*, δηλαδή της μουσουλμανικής κοινότητας κι αποτελούσαν την ισλαμική ορθοδοξία. Οι Σίιτες υποστήριζαν τη διαδοχή μέσα από τον οίκο του προφήτη Μωάμεθ^{12, 13}.

ii) Σελτζούκοι Τούρκοι

Τα τουρκικά φύλα προέρχονταν από τις στέπες της Κεντρικής Ασίας κι ανήκαν στους νομαδικούς λαούς των καβαλάρηδων. Οι Σελτζούκοι ήταν ένα εξ αυτών των φύλων, που επεκτάθηκε γρήγορα, χάρη στη δυνατότητά τους να πολεμούν αποτελεσματικά και ταχύτατα έφιπποι. Ασπάστηκαν το σουνιτικό Ισλάμ το 950 και το 1055 κατέκτησαν τη Βαγδάτη.¹⁴ Οικειοποιήθηκαν το γεωπολιτικό προσανατολισμό του χαλιφάτου των Αββασιδών, παρεμβαίνοντας στις αμιγώς αραβικές διαδοχές.¹⁵ Η ενσωμάτωση των Σελτζούκων στο Ισλάμ, ενίσχυσε τη δύναμη του ανατολικού χαλιφάτου στη Βαγδάτη, τη στιγμή που έδειχνε να εξασθενεί.¹⁶ Τη νίκη τους έναντι του Βυζαντίου το 1071 στο Μαντζικέρτ, υπό τον Αλπ Αρσλάν, διαδέχθηκε η εδραίωσή τους στο Σελτζουκικό Σουλτανάτο του Ρουμ, με κέντρα τη Νίκαια και το Ικόνιο.¹⁷ Αν και δεν ήταν προσχεδιασμένη η εισβολή και εγκατάστασή τους στην Μικρά Ασία¹⁸ κατέληξαν να αποτελούν μια από τις μείζονες απειλές για την Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Η Αραβική αυτοκρατορία και μετά την προσχώρηση των Σελτζούκων, η Μουσουλμανική Αυτοκρατορία κατείχε μια τεράστια έκταση που ήταν εξαιρετικά δύσκολο να διοικηθεί. Καθότι νομαδικές φυλές αμφότεροι, δεν ήταν εξοικειωμένοι με την αυτοκρατορικού τύπου διαχείριση πολλών διαφορετικών κοινοτήτων¹⁹. Κατέφυγαν λοιπόν στην ανεκτικότητα των χριστιανών και των εβραίων, που ζούσαν έναντι κεφαλικού φόρου σε αυτόνομες κοινότητες, διαχωρίζοντας την ανωτερότητα των αβρααμικών θρησκειών έναντι των καφίρ (ειδωλολατρών). Η ανεκτικότητά τους

¹¹ Κυριάκος Νικολάου-Πατραγάς, *Χαλιφεία και Ισλαμική Διακυβέρνησις*, σ.31, υποσημείωση 1.

¹² Στο ίδιο, σ.177.

¹³ G.S.P. Freeman-Grenville and Stuart Christopher Munro-Hay, *Islam: an illustrated history*, New York, Continuum, 2006, σ.32-41.

¹⁴ John Keegan, *Η ιστορία του πολέμου*, σ.354-355.

¹⁵ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ.286.

¹⁶ Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, σ. 214.

¹⁷ G.S.P. Freeman-Grenville and Stuart Christopher Munro-Hay, *Islam: an illustrated history*, σ.88-91.

¹⁸ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ.287.

¹⁹ Για την έννοια της αυτοκρατορίας ως σύστημα διοίκησης βλ. Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, σ.44.

προσέκρουε στη χριστιανική εμμονή περί ομοιογένειας. Η μεγάλη έκταση έφερνε δυσκολίες ακόμα και για την διοίκηση της ίδιας της *umma*. Εκτός από τη δογματική διαίρεση μεταξύ σουνιτών και σιιτών, σύντομα άρχισε ένας περαιτέρω κυβερνητικός κατακερματισμός. Μπορεί ο Οίκος της Ειρήνης να πρέσβευε μια ενιαία πολιτική δομή, στην πραγματικότητα όμως, πολλές περιοχές απομακρυσμένες από τη Βαγδάτη άρχισαν να αποκτούν μια σχετική αυτονομία, κυρίως μετά τη δημιουργία σουλτανάτων και το χωρισμό σε διοικητικές περιοχές. Ορισμένα από αυτά απέκτησαν με την πάροδο του χρόνου μεγάλη ισχύ, δημιουργώντας ανταγωνισμό μεταξύ των κυβερνητών τους και μετατρέποντας το ισλαμικό οικοδόμημα σε επικυρίαρχη αυτοκρατορία.²⁰ Την παραδοχή αυτή συναντά κανείς και σε αραβικές πηγές, όπου η προσχώρηση των Τούρκων στη διαδοχή του χαλιφάτου και οι διοικητικές αδυναμίες, οδήγησαν σε κατακερματισμό κι αδυναμία των μουσουλμανικών δυνάμεων, πριν ακόμα έρθουν αντιμέτωποι με τους Σταυροφόρους της Δύσης.²¹

Την περίοδο πριν τις Σταυροφορίες, είχαν κυριαρχήσει το σουνιτικό Χαλιφάτο των Αββασιδών στην Ανατολή, με πρωτεύουσα τη Βαγδάτη και το σιιτικό Χαλιφάτο των Φατιμιδών στην Αίγυπτο, με πρωτεύουσα το Κάιρο. Οι μουσουλμάνοι της βόρειας Αφρικής είχαν κηρύξει την ανεξαρτησία τους και η Κόρντοβα, υπό τη δυναστεία των Αλμοραβιδών, αποτέλεσε ανταγωνιστικό πολιτισμικό κέντρο έναντι της Βαγδάτης.²² Ωστόσο, στο μέτωπο της Ανατολής, οι επιμέρους σουλτάνοι κι εμίρηδες ήταν εξαιρετικά διασπασμένοι μεταξύ τους, γεγονός που θα ωφελούσε πολύ το σταυροφορικό εγχείρημα.

1.2.Η Χριστιανοσύνη

ι) Βυζάντιο

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση, καθώς υπήρξε η μακροβιότερη δύναμη στο δυτικό πολιτισμό. Το βυζαντινό αυτοκρατορικό σύστημα διοίκησης ήταν χωρισμένο σε ομόκεντρους κύκλους, που ιεραρχούσαν το βαθμό ενδιαφέροντος και ζωτικής σημασίας των εδαφών. Το κέντρο ήταν υπό την άμεση διοίκηση του βυζαντινού αυτοκράτορα, καθότι ορθόδοξο και ζωτικής σημασίας. Η δεύτερη περιοχή ήταν υπό αυτοκρατορική κυριαρχία και αφορούσε τις επαρχίες από τη Συρία και τον Καύκασο ως το Δούναβη και τη Νότια Ιταλία.²³ Παρότι επρόκειτο

²⁰ Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, σ.208-211.

²¹ Amin Maalouf, *Οι Σταυροφορίες από τη σκοπιά των Αράβων*, μτφρ. Α. Βάντση, Αθήνα, Λιβάνη, 1983.

²² G.S.P. Freeman-Grenville and Stuart Christopher Munro-Hay, *Islam: an illustrated history*, σ.80.

²³ Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, σ.199-201.

για μεγάλη δύναμη του διεθνούς συστήματος της εποχής, αντιμετώπιζε μόνιμα εξωτερικές απειλές, που αρκετές φορές ήταν ισχυρότερες από αυτή, αναγκάζοντάς τη να τηρεί κυρίως αμυντική στρατηγική.²⁴ Χαρακτηριστική είναι η περίοδος της αραβικής εξάπλωσης, οπότε κι έχασε το Βυζάντιο τις επαρχίες της Αιγύπτου, της Συρίας και της Παλαιστίνης και περιορίστηκε στην υπεράσπιση των μικρασιατικών εδαφών του.²⁵ Ο βυζαντινός στρατός υστερούσε τότε έναντι του αραβικού στις παρατεταγμένες μάχες, ωστόσο με έμμεση προσέγγιση κατάφερε να διασώσει το ζωτικό του χώρο. Αποκορύφωμα υπήρξε η αποφασιστική βυζαντινή νίκη στις δυο πολιορκίες της Κωνσταντινούπολης από τους Άραβες, το 674 και το 717, που εξασφάλισαν την επιβίωση της αυτοκρατορίας και την "ευρωπαϊκότητα" της Ευρώπης. Εξαιτίας της εγγύτητας του Βυζαντίου στο κέντρο ισχύος των Αράβων, οι μουσουλμάνοι αντιμετώπιζαν από το Βυζάντιο εντονότερο δίλημμα ασφαλείας²⁶ σε σχέση με τους άλλους αντιπάλους τους, επικεντρώνοντας σε αυτό τις βασικές πολεμικές τους προσπάθειες.²⁷ Ταυτόχρονα, το Βυζάντιο στα βόρεια σύνορα αντιμετώπιζε τον κίνδυνο των Σλάβων και στα δυτικά υπήρχαν τα φράγκικα και γερμανικά βασίλεια, που προσπαθούσε να τα εξισορροπήσει κυρίως με διπλωματικά μέσα.²⁸

Κατά τον 11ο αιώνα, ωστόσο οι ισορροπίες ισχύος είχαν μεταβληθεί και το Βυζάντιο είχε περιέλθει σε παρακμή, μη μπορώντας να αντιμετωπίσει τους Σελτζούκους, την απειλή που εμφανίστηκε στα ανατολικά του σύνορα. Εσωτερικά ζητήματα, με κυριότερα τη στρατιωτική και δημοσιονομική παρακμή, αποδυνάμωσαν την αυτοκρατορία, με συνέπεια την ήττα του Ρωμανού Δ' Διογένη και του μισθοφορικού του στρατού από τους Σελτζούκους στο Μαντζικέρτ το 1071, όταν ο αυτοκράτορας έκανε εκστρατείες εναντίον τους. Η εμφύλια διαμάχη που ακολούθησε, έδωσε την ευκαιρία στους Σελτζούκους να επέμβουν στα μικρασιατικά εδάφη, κάνοντας συμμαχία πότε με τη μια και πότε με την άλλη πλευρά.²⁹ Ένας ακόμη παράγοντας που συνέβαλε στην περαιτέρω αποδυνάμωση του Βυζαντίου ήταν η άνοδος της δυτικής Ευρώπης, αρχής γενομένης από την Νορμανδική επέκταση. Οι Νορμανδοί εκχριστιανίσθηκαν και επιδόθηκαν στις επεκτατικές τους βλέψεις προς ανατολάς, ξεκινώντας με τις βυζαντινές κτήσεις σε Σικελία και νότια Ιταλία, τις

²⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ.292.

²⁵ Στο ίδιο, σ.131.

²⁶ Για την έννοια του διλήμματος ασφαλείας που προκαλείται από ένα κράτος που επιχειρεί να αυξήσει την ισχύ του, σε άλλα κράτη, ενδεικτικά βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Αθήνα, Ποιότητα, Β' έκδοση, 2010, σ.30.

²⁷ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ.133-134 και 294.

²⁸ Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, σ.202.

²⁹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ.285-289.

οποίες και κατέκτησαν, φτάνοντας με επιδρομές ως τα Βαλκάνια.³⁰ Το Βυζάντιο προσπαθούσε με δυσκολία να ισοσταθμίσει τις εδαφικές του απώλειες, καθώς δεν διέθετε ισχυρούς εμπορικούς ή βιομηχανικούς τομείς, για να αναπληρώσουν τις απώλειες.³¹

ii) Δυτική Ευρώπη

Μετά την κατάρρευση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, στη Δυτική Ευρώπη δεν αναπτύχθηκε κάποιος στρατός, ανάλογος του ρωμαϊκού. Οι βαρβαρικές φυλές που έκαναν επιδρομές σε ευρωπαϊκά εδάφη κατά καιρούς δεν διέθεταν την πειθαρχία που απαιτεί ένας στρατός τέτοιου βεληνεκού. Τα βασίλεια, που διαδέχτηκαν τα ρωμαϊκά εδάφη, άργησαν να συνειδητοποιήσουν τη σημασία αυτής της έλλειψης, καθώς αναλώθηκαν για πολύ καιρό στις διαμάχες των βασιλικών οίκων.³² Οι κατακτήσεις των Μουσουλμάνων είχαν διασπάσει τη χριστιανική πρωτοκαθεδρία στο μεσογειακό εμπορικό περιβάλλον, καθιστώντας τη γη ως τη βασική πηγή πλούτου, τη στιγμή που τα χριστιανικά ευρωπαϊκά εδάφη αντιμετώπιζαν κι άλλες εξωτερικές απειλές. Το μοντέλο της φεουδαρχίας ήταν το πρότυπο πάνω στο οποίο επιλύθηκε η οικονομική και στρατιωτική αδυναμία των βασιλείων. Εξαίρεση αποτελούσε η Ιταλία, όπου ο πλούτος των αστών και των εμπόρων δεν άφησε περιθώρια ανάπτυξης του νέου θεσμού.³³

Η φεουδαρχία της Δύσης αναπτύχθηκε κυρίως στο βασίλειο της Γαλλίας, στα γερμανικά βασίλεια και στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, με διάφορες παραλλαγές και προέβλεπε την παραχώρηση εδαφών σε υποτελείς με αντάλλαγμα την προσφορά τους σε στρατό στον εκάστοτε επικυρίαρχο³⁴. Ο φεουδάρχης είχε το δικαίωμα να κληροδοτήσει τις εκτάσεις στον πρωτότοκο γιο και προσπαθούσε να αξιοποιήσει σωστά τα φέουδα, ώστε να μεγιστοποιήσει την ισχύ του και να ανταγωνιστεί τον επικυρίαρχό του. Οι εκτάσεις αυτές φρουρούνταν από κάστρα και οι φεουδάρχες συχνά αποκτούσαν τόσο μεγάλη ισχύ, ώστε διεκδικούσαν αυτονομία από τον επικυρίαρχο.³⁵ Στο αποκεντρωμένο αυτό σύστημα εξουσίας, ο εκάστοτε βασιλιάς

³⁰ Διονύσης Ζακυθινός, *Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία: 324-1071*, Αθήνα, 1976, σ.410-414.

³¹ David Luscombe & Jonathan Riley-Smith (edit.), *The new Cambridge Medieval History*, New York, Cambridge University Press, vol. 4, 2006, σ.1.

³² John Keegan, *Η ιστορία του πολέμου*, σ.481-483.

³³ Michael Howard, *Ο ρόλος του πολέμου στην νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία*, μτφρ. Η. Στροϊκού, Αθήνα, Ποιότητα, Δ' έκδοση, 2009, σ.17 και 28.

³⁴ Για την έννοια της επικυριαρχίας ως σύστημα διοίκησης βλ. Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, σ.43.

³⁵ John Keegan, *Η ιστορία του πολέμου*, σ.398-399.

ήταν εξαρτημένος από τους υποτελείς του φεουδάρχες που του προσέφεραν στρατό. Οι στρατιώτες αυτού του συστήματος ήταν επαγγελματίες ιππότες, συνήθως ευγενικής καταγωγής, που ο καθένας τους διέθετε μια λογχοφόρο ομάδα. Οι ίδιοι προστατεύονταν από έναν αλυσιδωτό χιτώνα από το λαιμό ως τα γόνατα, κράνος κι ασπίδα. Το ξίφος, η λόγχη και τα δόρατα ήταν τα βασικά όπλα τους και είχαν ταχύτητα χάρη στα εκπαιδευμένα άλογα. Κάθε ομάδα είχε τον σεργέντη, που ήταν δεύτερος έφιππος ελαφρά οπλισμένος, δυο πεζούς, ασπιδοφόρους και ιπποκόμους. Όλος ο εξοπλισμός ήταν ιδιαίτερα δαπανηρός και η ομάδα αύξανε δραματικά το σύνολο των πολεμιστών που έπρεπε να συντηρούνται σε κάθε εκστρατεία. Όλοι οι ιππότες όφειλαν να ενεργούν σύμφωνα με τις επιταγές του κώδικα της ιπποσύνης περί συμπεριφοράς ατρόμητης κι άμεμπτης.³⁶

Η οργάνωση αυτή είχε αποκρυσταλλωθεί περί τον 9ο αιώνα, οπότε κι εμφανίστηκαν νέες εξωτερικές απειλές. Από τη στέπα άρχισαν οι επιδρομές των Μαγυάρων στα σημερινά εδάφη της Ουγγαρίας, που κατά βάση απωθούνταν από τα γερμανικά φύλα. Από το βορρά υπήρχε η κάθοδος των παγανιστών, πολεμοχαρών Σκανδιναβών, που επεκτάθηκαν γρήγορα χάρη στα επιμήκη πλοία τους. Το 911 εγκαταστάθηκαν στη Νορμανδία, από όπου ολοκλήρωσαν την κατάκτηση της Αγγλίας κι επεκτάθηκαν νότια, ιδρύοντας βασιλεία σε Ιταλία και Σικελία. Εκχριστιανίστηκαν κι αφομοιώθηκαν από το σύστημα διακυβέρνησης, ωστόσο δεν εγκατέλειψαν ποτέ την επεκτατική τους πολιτική, δημιουργώντας διλήμματα ασφαλείας στην περιφέρειά τους.³⁷ Παρά το πολυσύνθετο μωσαϊκό, η Μεσαιωνική Ευρώπη λειτουργούσε σαν μια ενιαία κοινωνία, καθώς η διαίρεσή της δεν γινόταν στη βάση των βασιλείων, αλλά οριζόντια σε τέσσερα κοινωνικά στρώματα. Στη βάση ήταν οι γεωργοί, ως η μεγάλη μάζα του λαού και πιο πάνω ήταν οι κάτοικοι πόλεων κι οι έμποροι. Στα δυο ανώτερα στρώματα εντάσσονταν ο κλήρος και η αριστοκρατία των βασιλέων και των ιπποτών.³⁸ Το στρώμα του κλήρου με το θεσμό της Παποσύνης, ωστόσο, χρήζει περαιτέρω ανάλυσης για το σκοπό της εργασίας.

iii) Παπισμός

Μέχρι το 10ο αιώνα, το επιτελείο του ποντίφικα αποτελούνταν από μέλη Ρωμαίων ευγενών και η επίδραση του Πάπα δεν είχε μεγάλη ισχύ έξω από τα όρια της Ρώμης με το σύστημα του Καισαροπαπισμού που είχαν επιβάλει οι Φράγκοι.³⁹ Ωστόσο το 1046, ο αυτοκράτορας Ερρίκος Γ' κινήθηκε με στρατό εναντίον της Ρώμης κι επέβαλε στον παπικό θρόνο τον δικό του υποψήφιο. Η αλλαγή αυτή επέφερε μια σειρά

³⁶ Michael Howard, *Ο ρόλος του πολέμου στην νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία*, σ. 18-21.

³⁷ John Keegan, *Η ιστορία του πολέμου*, σ.487-491.

³⁸ Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, σ.252.

³⁹ Λ.Α. Μαρίνος, "Καισαροπαπισμός", Παγκόσμια Πολεμική Ιστορία, [http:// www.militaryhistory.gr](http://www.militaryhistory.gr)

μεταρρυθμίσεων στο εσωτερικό της Εκκλησίας, αλλά και πολιτικές συνέπειες. Οι Πάπες που ακολούθησαν, κατά βάση, δεν ήταν ρωμαϊκής καταγωγής και μπορούσαν έμμεσα να επηρεάζουν την εκλογή του διαδόχου τους. Σύντομα, ο καταλύτης της αύξησης της παπικής ισχύος έγινε αντίπαλος, καθώς πυροδοτήθηκε σύγκρουση μεταξύ του αυτοκράτορα Ερρίκου Δ' και του Πάπα Γρηγόριου Ζ'. Ο ποντίφικας ζήτησε την προστασία του στρατού που είχαν δημιουργήσει οι προκάτοχοί του για ανάσχεση των Νορμανδών, για αντιμετώπιση των Μουσουλμάνων της Ισπανίας και για την κατάκτηση της Αγγλίας. Ο Γρηγόριος, όπως και οι προκάτοχοί του, στρατολογούσε ευγενείς, που έδιναν όρκο υποτέλειας στον Πάπα, ακόμα κι αν ήταν ήδη υποτελείς σε κάποιο κοσμικό άρχοντα. Σε αντάλλαγμα, τους παραχωρείτο άφεση αμαρτιών. Το νέο στοιχείο που εισήγαγε ο Γρηγόριος ήταν η διάκριση μεταξύ δίκαιων και άδικων βίαιων πράξεων και με εγκύκλιο του 1084, προέτρεπε την ένοπλη προστασία της Ρωμαϊκής Εκκλησίας, έναντι άφεσης αμαρτιών. Ο χριστιανισμός καταδικάζει κάθε πράξη βίας, ωστόσο οι μεταρρυθμίσεις αυτές ενθάρρυναν κάποτε κάποιες μορφές βίας. Ο Γρηγόριος για να ισχυροποιήσει την εκκλησιαστική πολιτική της Ρώμης, τόνισε τη διαδοχή της από τον Άγιο Πέτρο, διεκδικώντας τα πρωτεία επί των άλλων Εκκλησιών και επί ολόκληρης της Χριστιανοσύνης. Οι μεταρρυθμίσεις είχαν αρχίσει να αντιστρέφουν τον Καισαροπαπισμό σε Παποκαίσαρισμό⁴⁰, προκαλώντας αντιπαλότητα όχι μόνο απέναντι στους κοσμικούς άρχοντες, αλλά κι απέναντι στα άλλα Πατριαρχεία, της Κωνσταντινούπολης, της Αντιόχειας, της Αλεξάνδρειας και της Ιερουσαλήμ. Εκμεταλλευόμενη τη ρήξη με την Ορθόδοξη Εκκλησία το 1054, η παπική έδρα επεδίωκε την πρωτοκαθεδρία. Ο Γρηγόριος Ζ' είχε προτείνει μια εκστρατεία προς ενίσχυση του Βυζαντίου με σκοπό την αντιμετώπιση των Σελτζούκων που τελικά δεν υλοποιήθηκε. Όμως σύντομα, στράφηκε εναντίον τους, υποστηρίζοντας τη νορμανδική επέμβαση στα βυζαντινά εδάφη. Ο Αλέξιος σύντομα κατάλαβε πως ο κατευνασμός των Νορμανδών θα επιτυγχανόταν, αν εξασφάλιζε διπλωματικά καλές σχέσεις με τον Πάπα. Ο Πάπας είχε αναδειχθεί σε πηγή εξουσίας και ο πλούτος της Εκκλησίας σε χρήμα κι εδαφικές εκτάσεις από κληροδοτήματα και δωρεές αυξανόταν δραματικά.⁴¹

1.3. Ο ιερός πόλεμος

Μετά τις μεταρρυθμίσεις στο εσωτερικό της Λατινικής Εκκλησίας, το δίπολο Εκκλησίας και Πολιτείας βασίστηκε στο δόγμα του Δίκαιου Πολέμου που εμπνεύστηκε ο Αυγουστίνος, όπου οι εχθροί του κράτους είναι και εχθροί του Θεού

⁴⁰ Λ.Α. Μαρίνος, "Καισαροπαπισμός", Παγκόσμια Πολεμική Ιστορία, ό.π.

⁴¹ Andrew Jotischky, *Crusading and the Crusader States*, New York, Routledge, 2013, σ.40-53. Για περαιτέρω ανάλυση της διοικητικής δομής του παπικού θεσμού και της εκκλησιαστικής πολιτικής, μεταξύ άλλων βλ. Uta-Renate Blumenthal, "The papacy 1024-1122" και I.S. Robinson, "The papacy 1122-1198" στο David Luscombe & Jonathan Riley-Smith (edit.), *The new Cambridge Medieval History*, ό.π.

κι έτσι η προσφυγή στα όπλα για την αποκατάσταση της αδικίας είναι θεμιτή. Ωστόσο η έλλειψη ενός αντικειμενικού κριτηρίου για το ποιός πόλεμος μπορεί να προσδιοριστεί ως "δίκαιος", έκανε την επίκληση του δόγματος αυτού εξαιρετικά ρευστή και καταχρηστική.⁴² Σε ένα ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα με έλλειψη σαφούς συστήματος δικαίου, οι διαμάχες που προέκυπταν από τη φεουδαρχικού τύπου οργάνωση ήταν συνηθισμένο φαινόμενο.⁴³ Αν στο όνομα του δίκαιου πολέμου, δικαιολογούνταν πολλές φορές διαμάχες μεταξύ Χριστιανών, τότε για την αντιμετώπιση των μουσουλμάνων και των ειδωλολατρών, τα πράγματα ήταν ευκολότερα. Στην περίπτωση αυτή, ο πόλεμος εθεωρείτο θεμιτός και ιερός, καθότι αναγκαίος για την προστασία των Χριστιανών.⁴⁴ Άλλωστε στην αντίληψη της Μεσαιωνικής Ευρώπης, "το Ισλάμ ήταν μια δαιμονική θρησκεία, αιρετική βλάσφημη και σκοτεινή. Δεν έμοιαζε να παίζει ρόλο το γεγονός ότι οι μουσουλμάνοι θεωρούσαν τον Μωάμεθ προφήτη κι όχι Θεό. Αυτό που είχε σημασία για τους χριστιανούς ήταν ότι ο Μωάμεθ ήταν ψεύτικος προφήτης, πρόξενος ερίδων, φιλήδονος, υποκριτής, πράκτορας του διαβόλου".⁴⁵

Για τους μουσουλμάνους, όπως προαναφέρθηκε, η διαίρεση του κόσμου στηρίζεται στο δίπολο του Dar al-Islam, όπου εφαρμόζεται η Σαρία, δηλαδή το ισλαμικό δίκαιο και το Dar al-Harb, ο κόσμος εκτός Ισλάμ. Σκοπός των Μουσουλμάνων ήταν να μεταδώσουν το μήνυμα του Μωάμεθ και όποιος το δεχόταν, ενσωματωνόταν στην μουσουλμανική umma. Για όσους όμως παρέμεναν άπιστοι ή μάχονταν κατά του Ισλάμ, οι μουσουλμάνοι είχαν την υποχρέωση να προβούν στην εφαρμογή του μικρού τζιχάντ, που ήταν η μόνη αποδεκτή μορφή πολέμου κατά το ισλαμικό δίκαιο, καθότι στρεφόταν εναντίον των εχθρών της πίστης⁴⁶ που δεν αναγνώριζαν την υπεροχή του Ισλάμ και οι επιταγές του αναγράφονται στο Κοράνι.⁴⁷ Μεταξύ των μουσουλμάνων, εφόσον ανήκουν στον Οίκο της Ειρήνης, ο πόλεμος δεν επιτρεπόταν, το ίδιο απαγορευμένη ήταν η κήρυξη τζιχάντ εναντίον όποιας δύναμης δεν παραβίαζε τη μουσουλμανική θρησκευτική ελευθερία. Για τους μουσουλμάνους το τζιχάντ ήταν

⁴² Διονύσης Γάγγας, *Εισαγωγή στο διεθνές δίκαιο των ενόπλων συγκρούσεων*, Αθήνα, Ι.Σιδέρης, Γ' έκδοση, 2008, σ. 52-55.

⁴³ Michael Howard, *Ο ρόλος του πολέμου στην νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία*, σ. 23.

⁴⁴ Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, σ. 264-265.

⁴⁵ Edward W. Said, *Καλύπτοντας το Ισλάμ: πώς τα Μ.Μ.Ε. και οι αναλυτές καθορίζουν την εικόνα που έχουμε για τον υπόλοιπο κόσμο*, Αθήνα, Νεφέλη, 2002, σ. 71.

⁴⁶ Διονύσης Γάγγας, *Εισαγωγή στο διεθνές δίκαιο των ενόπλων συγκρούσεων*, σ. 47-49.

⁴⁷ Γιώργος Προεστός(επιμ.), *Το Κοράνιο*, Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2016, σ. 171.

και είναι ένας αμυντικός πόλεμος για την προστασία κι ανεμπόδιστη άσκηση των επιταγών του Ισλάμ.⁴⁸

1.4. Η γεωστρατηγική θέση της Μεσογείου

Η περιοχή της Μεσογείου αποτελούσε ανέκαθεν σημείο αναφοράς για την εξέλιξη της ανθρωπότητας. Οι κλιματολογικές και τοπογραφικές της συνθήκες ευνόησαν από την αρχαιότητα την ανάπτυξη και διάχυση πολλών καινοτομιών.⁴⁹ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το τμήμα που εφάπτεται της νοτιοανατολικής Μεσογείου και περιλαμβάνει τη Μέση Ανατολή με την περιοχή της Εύφορης Ημισελήνου, καθώς πρόκειται για την περιοχή, όπου αναπτύχθηκαν μεγάλοι πολιτισμοί. Με την περιοχή αυτή συνδέεται, ως τμήμα του αραβοϊσλαμικού κόσμου και η βόρεια Αφρική με το Μαγκρέμπ⁵⁰, που για τους σύγχρονους αναλυτές γεωπολιτικής εξετάζεται ως ενιαία περιοχή κι αποκαλείται MENA (Middle East- North Africa).⁵¹ Η Μεσόγειος μεταξύ βορείου Αφρικής και Ιβηρικής Χερσονήσου αποτέλεσε θέατρο επιχειρήσεων μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων πριν ακόμα κηρυχθούν οι Σταυροφορίες, σε μια προσπάθεια ανασχεσης της αραβικής εξάπλωσης. Το παρόν πόνημα εστιάζει στο νοτιοανατολικό τμήμα της Μεσογείου, τη Μέση Ανατολή, που αποτέλεσε το κύριο πεδίο ενδιαφέροντος των Σταυροφοριών. Η σημασία αυτών των περιοχών ως εμπορικών και πολιτισμικών κόμβων μεταξύ Δύσης κι Ανατολής δίνει μια επαρκή εξήγηση, όταν κανείς διερωτάται γιατί αποτελούν τον τόπο γέννησης των μεγάλων αβρααμικών θρησκειών, Ιουδαϊσμού, Χριστιανισμού και Ισλάμ.⁵² Είναι επομένως φυσικό η ανθρώπινη δραστηριότητα στις περιοχές αυτές να τις καθιστά πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ των δρώντων. Καθότι πρόκειται για περιοχές στις οποίες η πρόσβαση εξασφαλίζεται και από θαλάσσιες οδούς επικοινωνίας, η ναυτική δύναμη κι υπεροχή αποτελεί ακρογωνιαία λίθο. Ο κάτοχός τους θα είχε υπό τον έλεγχό του σημεία στρατηγικής σημασίας για την οικονομική του μεγέθυνση κι επέκταση και ταυτόχρονα περιοχές εξεχούσης σημασίας για τη θρησκεία του. Αυτή ενδέχεται να είναι και η εξήγηση γιατί οι κοσμικοί άρχοντες συναίνεσαν στην παροχή στρατού για εκείνο το θέατρο επιχειρήσεων για τη διεξαγωγή των Σταυροφοριών, αντί της

⁴⁸ Κυριάκος Νικολάου-Πατραγάς, *Χαλιφεία και Ισλαμική Διακυβέρνησις*, σ. 195.

⁴⁹ Jared Diamond, *Όπλα, μικρόβια κι ατσάλι*, μτφρ. Κ. Γαρδίκας, Αθήνα, Κάτοπτρο, 2006.

⁵⁰ Πρόκειται για τις περιοχές Μαρόκο, Αλγερία, Τυνησία, Λιβύη και Μαυριτανία.

⁵¹ Ιωάννης Παρίσης, *Η καθ' ημάς θάλασσα: Γεωστρατηγική ανάλυση της Μεσογείου*, Αθήνα, Λιβάνη, 2013.

⁵² Το Ισλάμ δεν ταυτίζεται με τον Ισλαμισμό. Ο πρώτος όρος αναφέρεται στη θρησκεία, ενώ ο δεύτερος αναφέρεται σε εξτρεμιστικά κινήματα. Για σχετική ανάλυση, βλ. Teti Andrea & Andrea Mura, "Islam and Islamism" στο Heynes Jeffrey (edit), *Religion and Politics*, London & New York, Routledge, 2009, σ. 92-110.

ενίσχυσης του ήδη υπάρχοντος θεάτρου στην Ιβηρική Χερσόνησο και τη Βόρεια Αφρική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η Α' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

2.1. Η κήρυξη της Σταυροφορίας και οι λαϊκές σταυροφορίες

Τον Μάρτιο του 1088, το Κονκλάβιο εξέλεξε τον Πάπα Ουρβανό Β', που σύντομα κατάφερε να εξελιχθεί σε πνευματικό κυρίαρχο της Δύσης. Ξεκίνησε άμεσα τις επαφές με τη βυζαντινή αυτοκρατορία προς αποκατάσταση των σχέσεών τους. Ο αυτοκράτορας Αλέξιος Κομνηνός, στις επαφές αυτές, ζήτησε τη βοήθεια της Δύσης για να αντιμετωπιστεί η επεκτατική πολιτική των Σελτζούκων. Το Βυζάντιο ήταν απασχολημένο από βαρβαρικές επιδρομές στο βορρά και εξεγέρσεις στο εσωτερικό του και ο μισθοφορικός του στρατός δεν επαρκούσε για να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά ένα μέτωπο στα ανατολικά που απαιτούσε μεγάλη στρατιωτική συγκέντρωση. Ο Πάπας είδε στην πρόσκληση αυτή το πρόσχημα⁵³ για έναν ιερό πόλεμο έναντι των απίστων, που θα προστάτευε τους προσκυνητές στους Αγίους Τόπους, θα έπαυε τις εσωτερικές ευρωπαϊκές έριδες και θα τις εξέτρεπε προς απελευθέρωση των ιερών πόλεων.⁵⁴ Στη σύνοδο του Κλερμόν το Νοέμβριο του 1095, ο Πάπας κήρυξε τη Σταυροφορία, παραχωρώντας άφεση αμαρτιών σε όποιον αποφάσιζε να συμμετάσχει. Διόρισε τον επίσκοπο Αντεμάρ του Λε Πουί ως αρχηγό της σταυροφορίας για να τονίσει πως η εκστρατεία θα ήταν υπό τον έλεγχο και τις ευλογίες της Εκκλησίας, αλλά η στρατιωτική και κοσμική ηγεσία παρέμεινε ως εκκρεμότητα. Ανακοινώθηκε πως τα στρατεύματα θα ξεκινήσουν από τις χώρες τους στις 15 Αυγούστου 1096 με προορισμό την Κωνσταντινούπολη. Ανάμεσε σε αυτούς που έσπευσαν να πάρουν το Σταυρό ήταν διάφοροι άρχοντες. Τα κίνητρά τους είχαν θρησκευτικό υπόστρωμα, όμως πολλοί αντιμετώπισαν τη Σταυροφορία ως μια ευκαιρία να ιδρύσουν τις δικές του ηγεμονίες στην Ανατολή, ανεξάρτητες από την επικυριαρχία των δυτικών μοναρχών κι αργότερα αυτό δημιούργησε αντιζηλίες. Από τα λαϊκά στρώματα, οι πιστοί δήλωναν συμμετοχή χάρη στο θρησκευτικό τους ζήλο, πιστεύοντας πως θα εξασφαλίσουν μια θέση στον Παράδεισο. Οι οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν στην καθημερινότητα ήταν ένα επιπλέον κίνητρο, θεωρώντας πως στα πλούτη της Ανατολής θα έβρισκαν μια καλύτερη ζωή.⁵⁵

Σοφά ο Πάπας διαπίστωσε πως μια τεράστια χερσαία δύναμη δεν αρκεί. Η κάλυψη μιας εκστρατείας από μια ναυτική δύναμη είναι απαραίτητη για μεταφορά, ανεφοδιασμό και έλεγχο των θαλασσίων οδών.⁵⁶ Έτσι, απευθύνθηκε στη Γένοβα, που

⁵³ Για τη διαφορά μεταξύ προσχήματος κι αφορμής, βλ. Βύρων Θεοδωρόπουλος, *Το παράλογο στις διεθνείς σχέσεις*, σ. 41-44.

⁵⁴ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, μτφρ. Α. Βλαβιανού, Αθήνα, Γκοβόστης, 2006, σ.1:111-115.

⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 1: 118-124.

⁵⁶ Julian S. Corbett, *Αρχές ναυτικής στρατηγικής*, μτφρ. Π. Μαυρόπουλος, Αθήνα, Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού, 2015, σ. 79-94.

αν και απάντησε θετικά, υπήρξε διστακτική στην αποστολή βοήθειας, μέχρις ότου σιγουρευτεί πως πρόκειται για σοβαρό εγχείρημα.⁵⁷ Η υποστήριξη του Βυζαντίου ήταν αναμφισβήτητη, εφόσον από εκεί ξεκίνησε το αίτημα, χωρίς να απουσιάζει όμως η ανησυχία για τη διαχείριση των τεράστιων στρατών που θα έφταναν σε λίγο καιρό στα εδάφη της.⁵⁸

Εκτός από τον Πάπα και τους αρχιεπισκόπους, τη Σταυροφορία κήρυτταν κατώτεροι ιερείς και καλόγεροι, που γίνονταν πιο εύκολα κατανοητοί στους πιστούς. Ανάμεσά τους ο πιο σημαντικός ήταν ο Πέτρος ο Ερημίτης, που με το κήρυγμά του επηρέασε ορδές πιστών να συμμετάσχουν στη Σταυροφορία. Ξεκίνησαν την πορεία τους άμεσα, πριν τους επίσημους σταυροφορικούς στρατούς και κατευθύνθηκαν προς την Κωνσταντινούπολη, όπως είχε οριστεί. Ο άτακτος όχλος από χωρικούς, εγκληματίες, αμάχους και μέλη ιπποτικών οικογενειών κινήθηκε μέσα από τα ουγγρικά εδάφη και στις 1 Αυγούστου 1096 βρισκόταν ήδη στην Πόλη, αριθμώντας περί τα 20.000 άτομα. Ο Αλέξιος φρόντισε να εγκατασταθούν στο οχυρωμένο στρατόπεδο Κιβωτός στη Νικομήδεια, προκειμένου να αποφύγει περιστατικά λεηλασίας από τον όχλο μέσα στην πόλη και να μπορεί να εξασφαλίσει τον εφοδιασμό τους μέσω θαλάσσης. Παρά τις προειδοποιήσεις του αυτοκράτορα όμως, οι σταυροφόροι λεηλάτησαν τις γύρω περιοχές, ακόμα κι αυτές γύρω από τη Νίκαια, την πρωτεύουσα του Σελτζούκου Σουλτάνου Κιλίτζ Αρσλάν Ίμν. Οι Τούρκοι έστησαν ενέδρα κοντά στο στρατόπεδο και οι χριστιανοί έπεσαν στην παγίδα, χάνοντας πολλά άλογα, ιππότες κι άμαχο πληθυσμό από τα βέλη των Τούρκων και τον πανικό που προκλήθηκε μετά τις επιθέσεις. Η εκστρατεία αυτή, γνωστή ως Σταυροφορία του λαού, απέτυχε καθώς δεν διέθετε στρατηγική, αλλά βασίστηκε αποκλειστικά στην πίστη.⁵⁹ Τα συστατικά στοιχεία της στρατηγικής είναι οι αντικειμενικοί σκοποί, ο αντίπαλος και τα μέσα.⁶⁰ Το εγχείρημα αυτό δεν διέθετε τα κατάλληλα μέσα σε στρατιωτικό, οικονομικό ή διπλωματικό επίπεδο για την επίτευξη των σκοπών, επομένως η ανάκτηση των Αγίων Τόπων δεν θα ήταν εφικτή.

Στη Γερμανία, το κήρυγμα των μαθητών του Πέτρου Ερημίτη έπεισε πολλούς να συμμετάσχουν στην εκστρατεία. Ο στρατιωτικός εξοπλισμός όμως κόστιζε πολλά και οι περισσότεροι αναγκάστηκαν να δανειστούν ή να υποθηκεύσουν τις περιουσίες τους. Το ρόλο των δανειστών είχαν συνήθως οι Εβραίοι, που είχαν ξεχωριστή θέση στο διεθνές εμπόριο και έχαιραν της εύνοιας των αρχόντων και του κλήρου, έβαζαν όμως πολύ υψηλά επιτόκια και είχαν πολλά οικονομικά οφέλη. Επίσης, οι χριστιανοί της εποχής θεωρούσαν τους Εβραίους υπεύθυνους για τη Σταύρωση του Χριστού. Ο συνδυασμός των δυο στοιχείων δημιούργησε τέτοια αισθήματα μίσους έναντι των

⁵⁷ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1: 121-122.

⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 1: 125.

⁵⁹ Στο ίδιο, σ.123-140.

⁶⁰ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ.44.

εβραϊκών κοινοτήτων, ώστε οι υποψήφιοι Σταυροφόροι στράφηκαν εναντίον τους. Διεξήχθησαν σφαγές χιλιάδων Εβραίων, κυρίως στις περιοχές Σπιρ, Βορμς, Μάιντζ, Πράγα, Ρατισβόνη, ενώ αρκετοί σώθηκαν υπό την προστασία του κλήρου. Στη συνέχεια, οι Σταυροφόροι κινήθηκαν με προορισμό την Κωνσταντινούπολη, όμως τους απαγορεύθηκε η είσοδος στα ουγγρικά εδάφη και οι περισσότεροι επέστρεψαν στις πατρίδες τους. Ελάχιστοι συνέχισαν για να ενωθούν με άλλα σώματα σταυροφόρων.⁶¹

2.2. Οι ευρωπαϊκοί στρατοί στο Βυζάντιο και οι επιχειρήσεις στη Μικρά Ασία

Παράλληλα με τα λαϊκά κινήματα διεξάγονταν και οι προετοιμασίες των δυτικών αρχόντων και των στρατών τους για την επίσημη Σταυροφορία. Ο πρώτος μικρός στρατός ήταν του Ούγου, κόμη του Βερμαντουά, αποτελούμενος από υποτελείς και ιππότες του αδερφού του, βασιλιά Φίλιππου της Γαλλίας. Ακολούθησαν τέσσερις μεγάλοι στρατοί. Ο ένας ήταν του Γοδεφρείδου, δούκα της Λωρραίνης, με τη μικρή συνεισφορά των αδελφών του, Ευστάθιου και Βαλδουίνου. Αριθμούσε περί τα 10.000 άτομα, συμπεριλαμβανομένων των άμαχων ακολούθων και δια μέσου των ουγγρικών εδαφών, έφτασε στην Κωνσταντινούπολη στις 23 Δεκεμβρίου του 1096. Ο δεύτερος στρατός ήταν του Βοημούνδου, ηγεμόνα του Τάραντα, αποτελούμενος από Νορμανδούς ιππότες της Κάτω Ιταλίας, της Σικελίας και της Γαλλίας. Ανάμεσα τους ήταν και ο Τανκρέδος, ανηψιός του Βοημούνδου. Ο ηγεμόνας του Τάραντα έφτασε στην Πόλη στις 9 Απριλίου 1097 και στόχευε στην ανάληψη της στρατιωτικής διοίκησης ολόκληρης της Σταυροφορίας. Ο τρίτος στρατός οργανώθηκε από τον Ρεϋμόνδο της Τουλούζης κι αριθμούσε 10.000 άτομα, κυρίως από ευγενείς της Νότιας Γαλλίας. Ο Ρεϋμόνδος στόχευε κι αυτός στην ανάληψη της στρατιωτικής αρχηγίας της εκστρατείας. Βασιζόταν στο γεγονός πως είχε συζητήσει απευθείας με τον Πάπα Ουρβανό και του είχε εκφράσει την επιθυμία να συμμετάσχει. Έφτασε στην Κωνσταντινούπολη στις 26 Απριλίου 1097. Ο τέταρτος στρατός περιελάμβανε περίπου 10.000 ιππότες και πεζικάριους από τη Νορμανδία, την Αγγλία, τη Σκοτία και τη Βρετάνη. Έφτασαν στην Πόλη μέσω Ιταλίας τον Απρίλιο του 1097, υπό τη διοίκηση του Ροβέρτου, δούκα της Νορμανδίας, του Στέφανου, κόμη του Μπλουά και του Ροβέρτου, κόμη της Φλάνδρας. Ο αυτοκράτορας Αλέξιος είχε ζητήσει τη συνδρομή της Δύσης και είχε λάβει υπέρογκους στρατούς που έπρεπε να συντηρήσει και να εφοδιάσει στα εδάφη του. Πίσω από το θρησκευτικό ζήλο όμως, μπορούσε να διακρίνει τις πολιτικές και οικονομικές φιλοδοξίες των αρχόντων που συμμετείχαν στην εκστρατεία, ενώ δική του προτεραιότητα ήταν, όπως ισχύει για όλα τα κράτη σύμφωνα με τον αμυντικό ρεαλισμό⁶², η επιβίωση, η ασφάλεια και η ευημερία της αυτοκρατορίας του. Παρότι γνώριζε πως δεν μπορούσε να εμπιστευτεί απόλυτα τους

⁶¹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1: 143-149.

⁶² Κεντρική ιδέα του αμυντικού ρεαλισμού είναι πως τα κράτη πάντα επιδιώκουν να μεγιστοποιούν την ασφάλειά τους. Για μια σχετική ανάλυση, βλ. Kenneth Waltz, *Θεωρία διεθνούς πολιτικής*, ό.π..

Φράγκους, ζήτησε από τους αρχηγούς τους όρκο υποτέλειας. Αυτό θα του εξασφάλιζε ένα νομικό πλεονέκτημα, ώστε να δικαιούται να ζητήσει την επικυριαρχία των περιοχών που παλιά ανήκαν στο Βυζάντιο και τώρα οι Σταυροφόροι καλούνταν να ανακτήσουν από τους απίστους. Από την άλλη, οι δυτικοί αναγνώριζαν πως μόνο μέσω της στενής συνεργασίας με το Βυζάντιο θα κατάφερναν να διασχίσουν τα μικρασιατικά εδάφη και να φτάσουν στους Αγίους Τόπους κι έτσι έδωσαν όρκο υποτέλειας, εκτός του Ρεϋμόνδου που έκανε ειδική συμφωνία με τον Αλέξιο πως δεν θα βλάψει τα αυτοκρατορικά συμφέροντα. Λόγω της σχέσης του με τον Πάπα δεν θα δήλωνε υποτέλεια αλλού.⁶³

Σύμφωνα με τον Luttwak, τα επίπεδα στρατηγικής διέπονται από την εξής κάθετη ιεραρχία: τεχνικό, τακτικό, επιχειρησιακό, θεάτρου επιχειρήσεων και υψηλή στρατηγική.⁶⁴ Σε κάθε ένα πρέπει να τίθενται ξεκάθαροι, αποφασιστικοί και πραγματοποιήσιμοι αντικειμενικοί σκοποί, ώστε η αλληλεπίδραση μεταξύ τους να επιφέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα.⁶⁵ Για τους Σταυροφόρους, όταν ξεκίνησαν από τα προάστια της Κωνσταντινούπολης, συνοδεία του στρατηγού Τατίκιου κι ενός βυζαντινού αποσπάσματος στρατιωτών και οδηγών, η επιχειρησιακή τέχνη⁶⁶ είχε ως αντικειμενικό σκοπό την σελτζουκική πρωτεύουσα, Νίκαια. Η κατάληψή της θα διασφάλιζε τις γραμμές επικοινωνίας μεταξύ Κωνσταντινούπολης και σταυροφορικής εκστρατείας, μέσω των οποίων θα παρέχονταν εφόδια, τρόφιμα κι ενισχύσεις. Η χρονική στιγμή ήταν ευνοϊκή για επίθεση, καθώς ο σουλτάνος ήταν απασχολημένος με τον κύριο όγκο του στρατού του στα ανατολικά του σύνορα, αφήνοντας μειωμένη την ασφάλεια της πόλης. Η συμβολή των κατασκόπων του ήταν αποτελεσματική, δίνοντας πληροφορίες⁶⁷ για τις προθέσεις των Φράγκων κι ο σουλτάνος θα μπορούσε να τους ανακόψει έγκαιρα. Ωστόσο, λανθασμένα, δεν τις έλαβε σοβαρά υπόψη.⁶⁸ Στις 21 Μαΐου 1097 οι Σταυροφόροι στρατοπέδευαν έξω από τα τείχη της Νίκαιας και με

⁶³ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1: 151-175.

⁶⁴ Edward N. Luttwak, *Strategy: the logic of war and peace*, Cambridge, Massachusetts, The Belknap Press of Harvard University, 1987, part II & III.

⁶⁵ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ.27.

⁶⁶ Ο όρος χρησιμοποιείται με την έννοια που του προσδίδει ο Edward Luttwak, *Strategy*, σ. 91. Μεταξύ άλλων βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ.44-45 και Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης*, Αθήνα, Ποιότητα, 2011, σ.29.

⁶⁷ Για τη συμβολή των κατασκόπων στην απόκτηση γνώσεων για τον αντίπαλο, βλ. Αθανάσιος Πλατιάς & Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η τέχνη του πολέμου του Σουν Τσου*, Αθήνα, Δίαυλος, 2015, σ. 245-250.

⁶⁸ Για τους διάφορους παράγοντες που μπορεί να οδηγήσουν στην απόρριψη μιας πληροφορίας, βλ. Robert Jervis, *Perception and misperception in international politics*, Princeton N.J., Princeton University Press, 1976.

την αριθμητική τους υπεροχή την απέκλεισαν από την ξηρά, προχωρώντας σε πολιορκία στο τακτικό επίπεδο με στόχο την εξουθένωσή⁶⁹ της. Όταν έφτασε ο σουλτάνος, άρχισε να επιτίθεται σε τμήματα του σταυροφορικού στρατού, ελλείπει αριθμητικής υπεροχής, με στόχο την αποδιάρθρωση των Φράγκων, όμως οι επιθέσεις του αποτύγχαναν κι έτσι αποσύρθηκε στα γύρω βουνά. Η τουρκική φρουρά εντός των τειχών, όμως, επιτύγχανε στην άμυνά της χάρη στις εξαιρετικές οχυρώσεις της πόλης και τους εξοπλισμένους πύργους και ο ανεφοδιασμός της πόλης ήταν ακόμα εφικτός, χάρη στην πρόσβαση που είχε η δυτική της πλευρά στη λίμνη Ασκανία. Τότε βυζαντινά πλοία προέβησαν σε κλειστό ναυτικό αποκλεισμό⁷⁰ της δυτικής πλευράς για να ολοκληρωθεί η τακτική της εξουθένωσης της Νίκαιας, όπως και έγινε. Η φρουρά παραδόθηκε και η Νίκαια αποκτήθηκε χωρίς το κόστος μιας μάχης που ενδεχομένως θα διέλυε την πόλη και θα επέφερε ανθρώπινες απώλειες. Ο Αλέξιος που ήθελε αλώβητη την πόλη, κράτησε μετριοπαθή στάση κι άφησε δίοδο διαφυγής στους αξιωματούχους, εξαγοράζοντας την ελευθερία τους. Η δίοδος διαφυγής, παρότι συνηθισμένη τακτική των Βυζαντινών, προκάλεσε αντιδράσεις στους Σταυροφόρους που επεδίωκαν ολοσχερή καταστροφή του αντιπάλου και λεηλασία της πόλης.^{71 72}

Έχοντας ανακτήσει τη Νίκαια, οι Σταυροφόροι αποφάσισαν να διαιρέσουν τον όγκο του στρατεύματος προς διευκόλυνση του ανεφοδιασμού και με διαφορά μιας ημέρας, το πρώτο τμήμα στρατοπέδευσε στο Δορύλαιο, παραπλανώντας άθελά του στην ουσία, τους Τούρκους. Οι Τούρκοι, που είχαν αποτραβηχτεί στα βουνά, ανασυντάχθηκαν, συμμάχησαν με έναν Ντανισμέντη⁷³ εμίρη εναντίον των Φράγκων και περικύκλωσαν το πρώτο τμήμα του σταυροφορικού στρατού, καθώς ξεχύθηκαν από τις πλαγιές γύρω από την πεδιάδα. Χρησιμοποίησαν την τακτική εκτόξευσης βελών από δυο διαδοχικές σειρές για να επιφέρουν απώλειες στο χριστιανικό στρατό, αποφεύγοντας το κόστος διεξαγωγής μάχης. Ο συνδυασμός του σύνθετου τόξου⁷⁴,

⁶⁹ Η στρατηγική της εξουθένωσης εκτός από τη μάχη δίνει έμφαση και στην πρόκληση οικονομικής ζημιάς στον αντίπαλο και μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε όλα τα επίπεδα στρατηγικής, ό.π. στο Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης*, σ.198.

⁷⁰ Για την έννοια του ναυτικού αποκλεισμού και την υποδιαίρεσή του σε "ανοιχτό" και "κλειστό" ή "στενό", βλ. Julian S. Corbett, *Αρχές ναυτικής στρατηγικής*, σ. 169-170.

⁷¹ Για την πιθανότητα προσφοράς διόδου διαφυγής στον ηττημένο αντίπαλο, μεταξύ άλλων βλ. Α. Πλατιάς & Κ. Κολιόπουλος, *Η τέχνη του πολέμου του Σουν Τσου*, σ. 208 και Κ. Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ.110 και 121.

⁷² Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1: 181-195.

⁷³ Οι Ντανισμέντες ήταν φυλές τουρκομάνων με κτήσεις στην Ανατολία. Βλ. Selcuk Aksin -Somel, *Historical dictionary of the Ottoman Empire*, Lanham, Maryland, The Scarecrow Press, 2003, σ.312.

⁷⁴ "Σύνθετο τόξο", Παγκόσμια Πολεμική Ιστορία, <http://www.militaryhistory.gr>

που ήταν κυρίαρχο όπλο⁷⁵ της εποχής με βεληνεκές 300-400 μέτρα, και της καλοκαιρινής ζέστης που προκαλούσε επιπλέον κούραση στους βαριά οπλισμένους ιππότες, μείωνε τις αντοχές των Σταυροφόρων. Εκείνη τη στιγμή κατέφτασε το δεύτερο τμήμα του σταυροφορικού στρατού, το οποίο αγνοούσε ο σουλτάνος και κατάφερε μετά τον αιφνιδιασμό⁷⁶ να ενωθεί με το πρώτο τμήμα. Οι Φράγκοι, αυξάνοντας την αριθμητική τους ισχύ και συγκεντρώνοντάς τη⁷⁷, πέρασαν από την άμυνα στην επίθεση⁷⁸. Το εγχείρημα είχε επιτυχή εξέλιξη κι ένας επιπλέον τακτικός αιφνιδιασμός ενός μικρού στρατεύματος υπό τον επίσκοπο Αντεμάρ του Λε Πουί εξασφάλισε τη νίκη για τους Σταυροφόρους, καθώς επιτέθηκε επιτυχώς στην τουρκική παράταξη από τα υψώματα πίσω τους. Η τουρκική συμμαχία κατατροπώθηκε από την άμεση προσέγγιση⁷⁹ των Φράγκων σε επιχειρησιακό επίπεδο και αφού κατέστρεψε τις γύρω περιοχές για να καταστεί αδύνατος ο ανεφοδιασμός των Φράγκων, αποτραβήχτηκε στα βουνά. Οι Φράγκοι άρχισαν να κινούνται σαν ενιαία μονάδα για να μειώσουν τον κίνδυνο να παγιδευτούν ξανά, έχοντας διασφαλίσει την πορεία τους στα μικρασιατικά εδάφη.⁸⁰

Παράλληλα, ο Αλέξιος φρόντιζε να εδραιώνει τη χριστιανική κυριαρχία στα μετόπισθεν της εκστρατείας, κρατώντας ανοιχτές τις γραμμές επικοινωνίας. Η τακτική νίκη και η κατάκτηση εδαφών, "αν δεν σταθεροποιηθεί, θεωρείται σπατάλη χρόνου και ενέργειας"⁸¹. Χρειάζοταν η συνδρομή μιας ναυτικής δύναμης για παροχή κάλυψης, προστασίας κι εναλλακτικής πηγής ανεφοδιασμού. Άλλωστε η σημαντική συνεισφορά της ναυτικής δύναμης έγκειται στο τι ένας στόλος καθιστά εφικτό να κάνει η χερσαία δύναμη.⁸² Έτσι, οι Βυζαντινοί προχώρησαν στην ανάκτηση της

⁷⁵ Για την έννοια του κυρίαρχου όπλου, βλ. Fuller J.F.C, *Armament and history*, σ.16-24, ό. π. στο Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ.215.

⁷⁶ Ο όρος περιγράφει το πλήγμα στον εχθρό σε χρόνο, χώρο και με τρόπο που δεν αναμένει. Η σημασία του για την επίτευξη των αντικειμενικών σκοπών, τον κατατάσσει σε αυτό που πολλοί αναφέρουν ως αρχές πολέμου. Για μια σχετική ανάλυση βλ. Henry de Jomini, *The art of war*, London, Greenhill, 1996.

⁷⁷ Ο όρος περιγράφει την συγκέντρωση της ισχύος των δυνάμεων στον αποφασιστικό χώρο και χρόνο. Για μια ανάλυση βλ. J.F.C. Fuller, *Η ιδιοφυής στρατηγική του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, μτφρ. Κ. Κολιόπουλος, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σ. 548-567.

⁷⁸ Για μια ανάλυση των όρων της επίθεσης και της άμυνας, βλ. Carl von Clausewitz, *On war*, σ.236-237 και 357-359.

⁷⁹ Άμεση προσέγγιση είναι η κατεύθυνση της πολεμικής προσπάθειας εναντίον του κέντρου βάρους του αντιπάλου. Για ανάλυση της έννοιας βλ. Κ. Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης*, ό.π.

⁸⁰ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1:196-199.

⁸¹ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ.77.

⁸² Julian S. Corbett, *Αρχές ναυτικής στρατηγικής*, σ.12.

Φρυγίας και της Ιωνίας στα μικρασιατικά παράλια και των Σάρδεων, της Φιλαδέλφειας και της Λαοδίκειας στην ενδοχώρα.⁸³

2.3. Πολιορκία και κατάληψη της Αντιόχειας

Επόμενος αντικειμενικός σκοπός τέθηκε η Αντιόχεια. Ο κύριος όγκος στρατού επέλεξε τη διαδρομή που περνούσε μέσα από τα φιλικά εδάφη της Καισάρειας και της Γερμανίκειας και κατέληγε στην Αντιόχεια. Μετά από τις φθινοπωρινές καιρικές συνθήκες που έκαναν δύσκολη τη μετακίνηση και κόστισαν λόγω απωλειών σε άλογα και εφόδια, ξεκουράστηκαν στη Γερμανίκεια και ξεκίνησαν για Αντιόχεια. Ένα μέρος όμως του στρατού υπό τη διοίκηση του Τανκρέδου και του Βαλδουίνου κινήθηκε δια μέσου της Κιλικίας, παρόλο που τα εδάφη ήταν δύσβατα και υπό τουρκικό έλεγχο.⁸⁴ Στην διαδρομή υπήρχε η τουρκοκρατούμενη Ταρσός και διάφορες αρμένικες κοινότητες, οι άρχοντες των οποίων συχνά δέχονταν την τουρκική επικυριαρχία, αν και ήταν υπό βυζαντινή υπηρεσία. Οι Σταυροφόροι κατέλαβαν την Ταρσό και ενώ η πόλη έπρεπε να αποδοθεί στον Αλέξιο, ως πρώην βυζαντινή κτήση, ο Βαλδουίνος την κράτησε για τον εαυτό του, ύστερα από φιλονικία με τον Τανκρέδο. Οι Τούρκοι αντεπιτέθηκαν, αλλά χάρη στη βοήθεια ενός χριστιανού επαγγελματία πειρατή, του Γουινεμέρου, που προσέφερε ναυτική βοήθεια με ανταλλάγματα, οι Φράγκοι σώθηκαν. Τα Άδανα, τα Μάμιστρα και η Αλεξανδρέττα με το λιμάνι της έγιναν χριστιανικοί θύλακες. Οι νίκες αυτές ανάγκασαν τους Τούρκους να αποκεντρώσουν τις δυνάμεις τους για να αντιμετωπίσουν διάφορα χριστιανικά μέτωπα και τους στέρησαν πόλεις, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν ως βάσεις επίθεσης κατά του κύριου σώματος που κατευθυνόταν στην Αντιόχεια. Από την άλλη, ο Αρμένιος Θόρος της Έδεσσας όρισε το Βαλδουίνο συνάρχοντα της πόλης, σε μια ευκαιριακή συμμαχία με σκοπό την αντιμετώπιση του εμίρη Κερβογά της Μοσούλης και του εμίρη των Σαμοσάτων. Οι εκστρατείες κατά του τελευταίου δεν ήταν επιτυχείς τακτικά, αλλά η αποτροπή μέσω παρουσίας⁸⁵ λίγων ιπποτών σε χωριό των Σαμοσάτων λειτούργησε και οι τουρκικές επιδρομές μειώθηκαν. Μετά το θάνατο του Θόρου το Μάρτιο του 1098, ο Βαλδουίνος ανέλαβε κατόπιν λαϊκής έκκλησης τη διακυβέρνηση της Έδεσσας. Η μη απόδοσή της ήταν ξανά παραβίαση του όρκου υποτέλειας στον Αλέξιο, που δεν άφησε απαρατήρητο το γεγονός, αλλά ήταν και ικανοποίηση των φιλοδοξιών του Βαλδουίνου που είχε καταφέρει, παραμένοντας εκεί, να αποκτήσει τη δική του κομητεία στην Ανατολή, σε σημείο εξόχως σημαντικό για την άμυνα του μελλοντικού φραγκικού βασιλείου.⁸⁶

⁸³ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1: 203-204.

⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 1: 200-201.

⁸⁵ Για ανάλυση του όρου βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ.23.

⁸⁶ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1: 209-223.

Η Αντιόχεια, που είχε καταληφθεί από τους Τούρκους από προδοσία το 1085, βρισκόταν υπό τον κυβερνήτη Γιαγκί-Σιγιάν, που είχε για επικυρίαρχο τον Ριντβάν του Χαλεπίου. Η άφιξη των Σταυροφόρων τον έκανε να λάβει άμεσα δραστικά μέτρα. Εκτόπισε τους χριστιανούς από την πόλη για να μη συνεργαστούν με τους Φράγκους, ετοίμασε το στρατό, συγκέντρωσε εφόδια για μακροχρόνια πολιορκία κι αναζήτησε συμμαχίες στον εμίρη Ντουκάκ της Δαμασκού και στον εμίρη Κερβογά της Μοσούλης. Ο τελευταίος εξασφάλισε τη βοήθεια των σουλτάνων Βαγδάτης και Περσίας, επισημαίνοντας πως η απειλή αφορούσε ολόκληρο το μουσουλμανικό κόσμο. Στις 21 Οκτωβρίου 1097, το κύριο σταυροφορικό στράτευμα παρατάχθηκε στην πεδιάδα της Αντιόχειας. Ο Γιαγκί-Σιγιάν, όντας κατώτερος αριθμητικά, ήταν αναγκασμένος να περιμένει τις ενισχύσεις. Ο Ρεϋμόνδος πρότεινε άμεση προσέγγιση σε τακτικό επίπεδο για να εκμεταλλευτούν την περίσσεια δύναμη, να κάνουν έφοδο στα τείχη και να καταλάβουν γρήγορα την πόλη. Η αντίθετη άποψη περί έμμεσης προσέγγισης⁸⁷ σε τακτικό επίπεδο, η οποία και επικράτησε, έλεγε πως η έφοδος θα σήμαινε πολλές απώλειες και η κύρια επίθεση θα έπρεπε να αναβληθεί ως τη στιγμή που ο αντίπαλος θα είχε εξουθενωθεί. Σε μια πόλη, οι ισχυρές οχυρώσεις ευνοούν την άμυνα κι όσο η επίθεση αναβάλλεται, οι δυνάμεις και τα αποθέματα του επιτιθέμενου εξαντλούνται⁸⁸. Τη δεδομένη στιγμή χάθηκε μια πολύτιμη ευκαιρία, ενώ ο Γιαγκί-Σιγιάν κέρδιζε χρόνο χάρη στην αδράνεια των σταυροφόρων, ώστε να φτάσουν οι ενισχύσεις.⁸⁹

Το σύστημα πληροφοριών κατά την πολιορκία λειτούργησε αποτελεσματικά και για τις δυο πλευρές, που ενημερώνονταν από τους ντόπιους για τις κινήσεις του αντιπάλου. Χάρη σε αυτές, οι Τούρκοι μπορούσαν να παρενοχλούν, με μικρές εξόδους, όσους σταυροφόρους απομακρύνονταν από το στρατόπεδο για αναζήτηση τροφής, καταστρέφοντας τμηματικά, μέρος της δύναμης του εχθρού. Κι όταν απομακρύνθηκε μεγάλο τμήμα του στρατού υπό τον Βοημούνδο και τον Ροβέρτο της Φλάνδρας προς αναζήτηση τροφίμων, ο Γιαγκί-Σιγιάν προέβη σε έμμεση προσέγγιση, εκμεταλλευόμενος τη διαίρεση των σταυροφορικών δυνάμεων και πραγματοποίησε έξοδο για να επιτεθεί στο στρατόπεδο των σταυροφόρων. Η ετοιμότητα του Ρεϋμόνδου έκανε επιτυχή την αναχαίτιση, παρόλο που και οι δυο πλευρές υπέστησαν τρομερές απώλειες. Παράλληλα, το τμήμα που είχε αποσπασθεί, ήρθε αντιμέτωπο με τις δυνάμεις του Ντουκάκ της Δαμασκού, που έρχονταν προς ενίσχυση της άμυνας της Αντιόχειας. Χάρη στις εφεδρείες του Βοημούνδου περικύκλωσαν τον αντίπαλο και κατάφεραν να αναγκάσουν τον Ντουκάκ να υποχωρήσει, ώστε να αποφύγει το

⁸⁷ Έμμεση προσέγγιση είναι η παράκαμψη των ισχυρών εχθρικών σημείων και η αποφυγή της κατατριβής των φίλιων δυνάμεων. Για ανάλυση της έννοιας βλ. Basil Liddell Hart, *Στρατηγική της έμμεσης προσεγγίσεως*, μτφρ. Κ. Γεωργαντάς, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1995.

⁸⁸ Αθανάσιος Πλατιάς & Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η τέχνη του πολέμου του Σουν Τσου*, σ.177.

⁸⁹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1: 226-230.

κόστος μιας μάχης. Παρότι πρόκειται για δυνητική συμπλοκή⁹⁰, απέτρεψε για την ώρα την ενίσχυση του Γιαγκί-Σιγιάν. Ωστόσο δεν κατάφεραν να συγκεντρώσουν εφόδια για το στρατό κι επέστρεψαν. Ο ανεφοδιασμός για τους Φράγκους δυσκόλευε ακόμη περισσότερο όσο πλησίαζε ο χειμώνας, όμως κατά καιρούς εξασφαλιζόταν από εφόδια ντόπιων χριστιανών έναντι πληρωμής και από δέματα που έστελνε ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Συμεών από την Κύπρο, όπου είχε βρει καταφύγιο. Θεωρήθηκε αναγκαίο να ζητηθούν επιπλέον ενισχύσεις από τη Δύση και έτσι συντάχθηκε μια κοινή επιστολή από τον Αντεμάρ και τον Συμεών, για να φανεί πως ο σκοπός του Ουρβανού δεν ήταν η πρωτοκαθεδρία της παπικής έδρας έναντι της Ορθόδοξης στις εκκλησίες της Ανατολής. Ταυτόχρονα, ο Τατίκιος επέστρεψε στο Βυζάντιο με τη δικαιολογία για ανεφοδιασμό, κίνηση που θεωρήθηκε προδοσία και αφορμή για μη τήρηση του όρκου υποτέλειας.⁹¹

Μετά την υποχώρηση του Ντουκάκ, οι Τούρκοι αναζήτησαν συμμαχία από τον Ριντβάν του Χαλεπίου, ο οποίος κι έσπευσε σε βοήθεια. Οι Σταυροφόροι αποφάσισαν να δράσουν σε δυο μέτωπα. Το πεζικό θα παρέμενε στο στρατόπεδο ως αποτροπή μέσω άμυνας⁹², για να αποκρούσει τυχόν έξοδο από τη φρουρά της Αντιόχειας και οι ιππότες θα επιτίθονταν αιφνιδιαστικά στο στρατό του Ριντβάν. Πράγματι, στις 8 Φεβρουαρίου 1098, οι ιππότες αιφνιδίασαν τους Τούρκους, αλλά χωρίς σημαντικό αποτέλεσμα. Η δεύτερη σταυροφορική επέλαση έγινε με βάση την αρχή ελιγμού⁹³ σε πεδίο που η μορφολογία του εδάφους εξουδετέρωνε το πλεονέκτημα αριθμητικής υπεροχής των Τούρκων, καθώς υπήρχε λίμνη από τη μια και ποταμός από την άλλη. Αυτή τη φορά οι Φράγκοι συγκέντρωσαν το σύνολο των δυνάμεων τους στο στενό αυτό κι έσπασαν τις γραμμές του αντιπάλου, που τράπηκε σε άτακτη υποχώρηση. Ταυτόχρονα, η φρουρά του Γιαγκί-Σιγιάν όντως προέβη σε έξοδο και το πεζικό προσπαθούσε να αμυνθεί, αλλά όχι με μεγάλη επιτυχία. Οι ιππότες που επέστρεφαν νικητές την κατάλληλη στιγμή, έκαναν τη φρουρά να υποχωρήσει πίσω από τα τείχη της και να αποφύγει τη διεξαγωγή μάχης. Τον επόμενο μήνα, κατάφεραν με δυσκολία να εξασφαλίσουν τα πολιορκητικά υλικά που χρειαζόνταν για την ολοκληρωτική πολιορκία της Αντιόχειας, με σκοπό να την εξαναγκάσουν σε παράδοση, πριν δεχτεί ενισχύσεις. Λίγο καιρό αργότερα, έφτασε στο στρατόπεδο μια αιγυπτιακή πρεσβεία. Οι Φατιμίδες είχαν εχθρικές σχέσεις με τους Σελτζούκους κι ήταν πρόθυμοι να συνεργαστούν με τους χριστιανούς. Πρότειναν λοιπόν μια συνεργασία ώστε να

⁹⁰ Οι δυνητικές συμπλοκές θα πρέπει να θεωρηθούν ως πραγματικές, αν επιφέρουν αποτελέσματα. Την άποψη αυτή αναπτύσσει ο Carl von Clausewitz, *On war*, σ.97 και 181.

⁹¹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1: 231-236.

⁹² Για ανάλυση του όρου βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ.23.

⁹³ Η έννοια του ελιγμού συγκαταλέγεται στις "αρχές του πολέμου", καθώς τοποθετεί τον εχθρό σε μειονεκτική θέση και επιτρέπει στις φίλιες δυνάμεις με λίγα μέσα να κερδίσουν πολλά, βλ. Henry de Jomini, *The art of war*, ό.π.

εξοντωθούν οι Σελτζούκοι και μετά να αποδοθεί η βόρεια Συρία στους Φράγκους και η Παλαιστίνη στην Αίγυπτο, όμως οι Φράγκοι δεν δεσμεύτηκαν.⁹⁴

Το Μάιο του 1098, ο Κερβογά της Μοσούλης βάδιζε προς την Αντιόχεια, αλλά θεώρησε πως η φράγκικη κατοχή της Έδεσσας θα αποτελούσε απειλή για τη δεξιά πλευρά του στρατού του. Η απόφασή του να προβεί σε αυτό που σήμερα θα ονομάζαμε παρεμποδιστικό πλήγμα⁹⁵ αποδείχθηκε λανθασμένη. Αποφάσισε να επιτίθεται για τρεις βδομάδες έναντι των ισχυρών τειχών της Έδεσσας, εξαντλώντας το στρατό του σε δευτερεύοντα στόχο, αλλά ωφελώντας τους Φράγκους που είχαν το χρόνο για να προετοιμαστούν. Στο διάστημα των προετοιμασιών, ο Βοημούνδος έκανε μυστική συμφωνία με τον Φιρούζ⁹⁶, ο οποίος συμφώνησε να βοηθήσει μια ομάδα Φράγκων ιπποτών να εισέλθει στην πόλη από το φρούριό του και να ανοίξει τις πύλες της Αντιόχειας στον κύριο όγκο των Σταυροφόρων, που θα έκαναν παραπλανητική αποχώρηση. Το σχέδιο, που στην ουσία ήταν προδοσία, πέτυχε και μετά την είσοδο των Φράγκων στην πόλη ακολούθησε τεράστια σφαγή των μουσουλμάνων και λεηλασία. Ελάχιστοι κατέφυγαν στην ακρόπολη, αλλά ουσιαστικά, στις 3 Ιουνίου η Αντιόχεια ήταν και πάλι χριστιανική, χωρίς διεξαγωγή αποφασιστικής μάχης⁹⁷, μετά από μακρά πολιορκία.⁹⁸

Ο Κερβογά στρατοπέδευσε έξω από την πόλη τέσσερις μέρες αργότερα κι ανέλαβε τη διοίκηση της ακρόπολης. Με τα νέα δεδομένα, αποφάσισε πως ήταν καλύτερο να προβεί σε έμμεση προσέγγιση σε τακτικό επίπεδο, περικυκλώνοντας και πολιορκώντας τη φράγκικη Αντιόχεια κι αποφεύγοντας το κόστος μιας εφόδου, ώστε να επιτεθεί, όταν οι Σταυροφόροι θα έχουν εξουθενωθεί. Οι Φράγκοι ήλπιζαν τώρα στην εμφάνιση του Αλέξιου, ο οποίος όμως έχοντας πιστέψει φήμες περί απώλειας της Αντιόχειας, θεώρησε πως η απόπειρα να πάει εκεί θα ήταν χαμένη υπόθεση και η απομάκρυνσή του από βυζαντινά εδάφη θα έθετε σε κίνδυνο την ασφάλεια της αυτοκρατορίας. Η απόφασή του αντιμετωπίστηκε σαν προδοσία από τους Φράγκους, ενώ ο αποκλεισμός από τον Κερβογά είχε αρχίσει να γίνεται ασφυκτικός. Η κατάσταση έδειχνε μη αναστρέψιμη, αλλά μια σειρά οραμάτων

⁹⁴ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1:236-240.

⁹⁵ Οι όροι "παρεμποδιστικός" και "προληπτικός" πόλεμος αναφέρονται σε πόλεμο ή πλήγμα που εξαπολύεται κατόπιν εκτίμησης ότι επίκειται εχθρική επίθεση κι αποσκοπούν στη ματαίωσή της. Βασική τους διαφορά είναι ο χρονικός ορίζοντας εντός του οποίου εκτιμάται η δράση της δυνητικής απειλής. Για σχετική ανάλυση βλ. Colin S. Gray, *The implications of preemptive war doctrines: a reconsideration*, U.S.A, Strategic Studies Institute, 2007.

⁹⁶ Μουσουλμάνος Αρμένιος αξιωματικός της φρουράς της Αντιόχειας.

⁹⁷ Για ανάλυση του όρου της αποφασιστικής μάχης ενδεικτικά βλ. Colin Gray, *Defining and achieving decisive victory*, U.S.A., Strategic Studies Institute, 2002.

⁹⁸ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1:240-244.

κάποιων πιστών και ιερέων αναπτέρωσαν τρομερά το ηθικό⁹⁹ των Σταυροφόρων, που πείστηκαν τώρα να χρησιμοποιήσουν την άμεση προσέγγιση σε τακτικό επίπεδο και συγκεντρώνοντας το σύνολο των δυνάμεών τους, σε μια έξοδο εναντίον του Κερβογά. Ο εμίρης, την ίδια στιγμή, αντιμετώπιζε κινήσεις διάσπασης στο εσωτερικό του στρατοπέδου του κι ο Βοημούνδος έκρινε πως μπορούσε να επιτεθεί. Ο Κερβογά, λαμβάνοντας υπόψη την εύθραυστη συνοχή των δυνάμεών του, συνειδητοποίησε πως η τακτική της εξουθένωσης με πολιορκία δεν θα άντεχε για πολύ και επιθυμούσε να προβεί σε μια αποφασιστική μάχη εναντίον των Φράγκων. Ωστόσο, οι δυνάμεις του δεν ήταν αρκετά ισχυρές και στη θέα των Σταυροφόρων, που είχαν ανακτήσει το θάρρος τους, ένιωθε πως μια δυνητική συμπλοκή θα τους οδηγούσε σε ήττα κι έτσι δίστασε να δράσει, ζητώντας ανακωχή. Οι Φράγκοι, όμως, ήταν αποφασισμένοι να χρησιμοποιήσουν άμεση προσέγγιση σε τακτικό επίπεδο και συνέχισαν την προέλαση, επιδιώκοντας αποφασιστική μάχη. Η μόνη λύση για τους Τούρκους ήταν ο ελιγμός με το να παρασύρουν τους Σταυροφόρους σε δύσβατα για τον εξοπλισμό τους μέρη και να τους κατακλύσουν με βροχή βελών. Σε μια απόπειρα τακτικού ελιγμού, ο Κερβογά έστειλε ένα απόσπασμα να υπερφαλαγγίσει την ακάλυπτη αριστερή πλευρά των Φράγκων, αποφεύγοντας το ισχυρό σημείο της χριστιανικής παράταξης, όμως ο Βοημούνδος αντέδρασε άμεσα κι επιτυχώς και τώρα πολλοί σύμμαχοι του εμίρη άρχισαν να εγκαταλείπουν το πεδίο της μάχης. Στο τέλος, τράπηκε και ο ίδιος σε φυγή με το στρατό του. Η στρατηγική αποτελεσματικότητα¹⁰⁰ της νίκης των Φράγκων ήταν μεγάλη, γιατί κατοχύρωσε την κατάκτηση της Αντιόχειας.¹⁰¹

Μετά την αντιμετώπιση των εξωτερικών απειλών, έμενε να διευθετηθεί το ζήτημα περί διοίκησης της Αντιόχειας. Ο Βοημούνδος τη διεκδικούσε έχοντας στο πλευρό του πολλούς από τους αρχηγούς και τους Γενουάτες εμπόρους, στους οποίους είχε παραχωρήσει ειδικές εμπορικές συμφωνίες. Ο αντίζηλός του ήταν ο Ρεϋμόνδος, που θεωρούσε πως η μη απόδοση της πόλης στον αυτοκράτορα, θα τους στερούσε τη βυζαντινή εύνοια και συμμαχία, που ήταν απαραίτητη για τη διατήρηση των εσωτερικών γραμμών επικοινωνίας¹⁰² και την προστασία της εκστρατείας. Διαφορετικά, μια αποκομμένη σταυροφορία θα ήταν πολύ ευάλωτη σε τυχόν

⁹⁹ Για τη σημασία του ηθικού στη διεξαγωγή πολέμου βλ. Henry de Jomini, *The art of war*, ό.π. και Α. Πλατιάς & Κ. Κολιόπουλος, *Η τέχνη του πολέμου του Σουν Τσου*, ό.π.

¹⁰⁰ Η στρατηγική αποτελεσματικότητα είναι η βασική μονάδα αξιολόγησης της επίδρασης μιας στρατιωτικής δύναμης, ενός οπλικού συστήματος κλπ στην πορεία και το αποτέλεσμα μιας σύγκρουσης. Για ανάλυση του όρου, ενδεικτικά βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ.45-48.

¹⁰¹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1: 249-259.

¹⁰² Ο όρος αναφέρεται στην κατοχή θέσεων μεταξύ των εχθρικών δυνάμεων, που εμποδίζει την ένωσή τους. Ενδεικτικά βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ. 135.

αντεπίθεση και συσπείρωση των μουσουλμάνων. Την ίδια περίοδο, ξέσπασε επιδημία στην Αντιόχεια και ο αρχηγός της Σταυροφορίας, ο επίσκοπος Αντεμάρ του Λε Πουί, ήταν η σημαντικότερη απώλεια. Η συμβολή του στις μάχες και στο ηθικό των στρατιωτών υπήρξε καθοριστική και η ικανότητα του να συντονίζει τις εσωτερικές έριδες μεταξύ των αρχηγών ήταν ενδεχομένως αναντικατάστατη. Τελικά, η ανυπομονησία των Σταυροφόρων να συνεχίσουν προς την Ιερουσαλήμ ανάγκασε τους αρχηγούς να προβούν σε κάποια ρύθμιση. Ο Βοημούνδος κατοχύρωσε την εξουσία του στην Αντιόχεια όπου και παρέμεινε, όπως είχε συμβεί με τον Βαλδουίνο στην Έδεσσα, ενώ οι στρατοί του Ροβέρτου της Φλάνδρας, του Ροβέρτου της Νορμανδίας και του Γοδεφρείδου της Λωρραίνης, ενώθηκαν με τον στρατό του Ρεϋμόνδου που ορίστηκε τώρα επικεφαλής της εκστρατείας και ξεκίνησαν στις 13 Ιανουαρίου 1099 για την Ιερουσαλήμ.¹⁰³

2.4. Η κατάληψη της Ιερουσαλήμ και η ίδρυση του φράγκικου βασιλείου

Όταν έγινε γνωστή η ήττα των Τούρκων και η αδύναμη θέση τους, οι Φατιμίδες της Αιγύπτου εισέβαλαν στην Παλαιστίνη, την οποία πάντα εποφθαλμιούσαν, υπό τον κυβερνήτη τους Σαχ αν-Σαχ αλ-Αφντάλ. Μετά από στενή πολιορκία, οι Ορτόκιδες¹⁰⁴ που κατείχαν την Παλαιστίνη, αναγκάστηκαν να συνθηκολογήσουν με τους Αιγύπτιους, καθώς ο επικυρίαρχός τους Ντουκάκ, μετά την ήττα του από τους Φράγκους δεν ήταν δυνατόν να τους βοηθήσει. Οι Άραβες της βόρειας Συρίας, που ήταν επίσης ικανοποιημένοι με την ήττα των Σελτζούκων, παραχωρούσαν βοήθεια στους Φράγκους ανεφοδιάζοντάς τους και τηρώντας στάση ουδετερότητας κατά τη διέλευση των Σταυροφόρων από τα εδάφη τους. Η μαχητική ισχύς των Σταυροφόρων είχε μειωθεί δραματικά, αποτελούμενη πλέον από 1000 ιππότες και 5000 πεζικάριους κι έτσι ήταν ασύμφορο να προβούν σε πολιορκητικούς πολέμους εξουθένωσης για την κατάληψη εχθρικών φρουριών στη πορεία προς την Ιερουσαλήμ. Με αιφνιδιαστική επίθεση κατελήφθη το λιμάνι της Τορτόζα, εξασφαλίζοντας ένα θαλάσσιο δρόμο μεταξύ Αντιόχειας, Κύπρου κι Ευρώπης. Ο Αλέξιος ένιωθε προδομένος από την μη τήρηση του όρκου υποτέλειας, όμως επιθυμούσε να διατηρήσει τη συμμαχία του με τους Φράγκους καθώς ένιωθε προστάτης των απανταχού ορθοδόξων χριστιανών και οι Σταυροφόροι του ήταν ακόμα απαραίτητοι για την αντιμετώπιση των μουσουλμανικών απειλών. Οι Φράγκοι, ακολουθώντας τον παράκτιο δρόμο πέρασαν από τη Βηρυτό, τη Χάιφα, την Άρκα, την Αρσούφ και στράφηκαν προς τη Ράμλα, την οποία και κατέλαβαν. Η κατάληψη της ανύψωσε

¹⁰³ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1:259-269.

¹⁰⁴ Οι Ορτόκιδες ήταν δυναστεία Τουρκομάνων και είχαν κτήσεις στη Συρία και την Αρμενία. Βλ. υποσημείωση 73.

τρομερά το ηθικό τους. Αφού πέρασαν τα βουνά της Ιουδαίας, στρατοπέδευαν έξω από την Ιερουσαλήμ στις 7 Ιουνίου 1099.¹⁰⁵

Ο νέος κυβερνήτης της Παλαιστίνης, ο Φατιμίδης Ιφτιχάρ αλ-Δαουλά, στο εσωτερικό της πόλης είχε φροντίσει να συγκεντρώσει προμήθειες σε τρόφιμα και νερό, ενώ παράλληλα κατέστρεψε τις πιθανές πηγές ανεφοδιασμού των Φράγκων στις γύρω περιοχές εκτός των τειχών. Επίσης, είχε εκδιώξει τους χριστιανούς για να μην συνεργαστούν με τους Σταυροφόρους και για να μειώσει τον αριθμό αμάχων που έπρεπε να συντηρεί. Επιβεβαιώνεται ξανά πως οι οχυρώσεις ευνοούν την άμυνα κι ο Ιφτιχάρ ήταν έτοιμος να αντισταθεί στην πολιορκία και να αντέξει μέχρι να φτάσουν ενισχύσεις από την Αίγυπτο. Η Ιερουσαλήμ ήταν μια εξαιρετικά οχυρωμένη πόλη και οι Φράγκοι, με τον μειωμένο αριθμητικά στρατό, δεν είχαν τη δυνατότητα να την περικυκλώσουν και να την πολιορκήσουν αποτελεσματικά, παρά μόνο να συγκεντρωθούν στα σημεία που θα μπορούσαν να πλησιάσουν τα τείχη. Έτσι, αποφάσισαν να στραφούν στην άμεση προσέγγιση και να επιτεθούν εξ εφόδου, διαπιστώνοντας γρήγορα όμως, πως για να επιτύχουν, χρειάζονταν ενίσχυση του τεχνικού επιπέδου με περισσότερα μάγγανα, σκάλες και πολιορκητικές μηχανές, η κατασκευή των οποίων κυλούσε πολύ αργά λόγω ζέστης. Τα χρονικά περιθώρια στένευαν καθώς οι αιγυπτιακές ενισχύσεις θα έφταναν σε λίγο καιρό. Το ηθικό τους ανυψώθηκε χάρη σε ένα όραμα ξανά, που τους έκανε να ολοκληρώσουν τις πολιορκητικές κατασκευές και να επιτεθούν τα ξημερώματα της 14ης Ιουλίου στον ανατολικό τομέα του βόρειου τείχους. Παρά την ισχυρή άμυνα του Ιφτιχάρ, με ρήψη πετρών ή ακόμα και υγρού πυρός που εξακολουθούσε να θεωρείται ένα σχεδόν ηγετικό όπλο¹⁰⁶, ο Γοδεφρείδος κατάφερε να τοποθετήσει μια γέφυρα και σκάλες στο σημείο της Πύλης των Ανθέων και να περάσει ορισμένους ιππότες μέσα στην πόλη. Η διάσπαση της άμυνας έκανε τους κατοίκους να αναζητήσουν καταφύγιο στο νότιο τείχος, όπου ο ίδιος ο Ιφτιχάρ διοικούσε την άμυνα κι εξακολουθούσε να απωθεί τις φραγκικές επιθέσεις. Όταν όμως διαπίστωσε πως το αποτέλεσμα είχε ήδη κριθεί, υποχώρησε και κατέβαλε μέρος του θησαυρού σαν αντάλλαγμα για την ζωή του. Η μικρή ομάδα ιπποτών που είχε μπει στην πόλη, άνοιξε την Πύλη της Στήλης στον κύριο όγκο του σταυροφορικού στρατού. Μετά την είσοδό του, ακολούθησε ολοκληρωτική σφαγή των μουσουλμάνων και των Εβραίων. Η εκδήλωση τέτοιας βαρβαρότητας αποτέλεσε τόσο ισχυρό πλήγμα στις σχέσεις μεταξύ των δυο θρησκειών, ώστε στη συνέχεια αποτέλεσε τροχοπέδη αρκετές φορές για την εξομάλυνση των μεταξύ τους επαφών και συνεργασιών. Αναμφισβήτητα συνετέλεσε στη μετέπειτα αναβίωση του ισλαμικού φανατισμού.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1: 275-286.

¹⁰⁶ Ηγετικό όπλο είναι αυτό που μονοπωλεί τη μαχητική δύναμη. Για περαιτέρω ανάλυση βλ. J.F.C. Fuller, *Armament and history*, σ.20-22, ό.π. στο Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ.216.

¹⁰⁷ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1: 288-295.

Οι Φράγκοι δεν είχαν εξασφαλίσει την κατοχή της Ιερουσαλήμ με την κατάληψή της. Έπρεπε να αντιμετωπιστεί και ο επερχόμενος αιγυπτιακός στρατός. Στις 17 Ιουλίου, οι αρχηγοί συγκεντρώθηκαν για να σχεδιάσουν την επικείμενη άμυνα και να διευθετήσουν το ζήτημα διοίκησης της Ιερουσαλήμ. Η κοινή γνώμη υποστήριζε την απόδοση της υπέρτατης εξουσίας της Ιερουσαλήμ στην Εκκλησία, η οποία με τη σειρά της θα εξέλεγε έναν κοσμικό άρχοντα ως βασιλιά, αλλά ο Αντεμάρ, που ασφαλώς θα επιτελούσε αυτό το ρόλο δεν ήταν στη ζωή. Έτσι το στέμμα δόθηκε στον Γοδεφρείδο, ο οποίος χαρακτηριζόταν τόσο για τη θρησκευτική του ευλάβεια και για την υποτέλειά του στην Εκκλησία, ώστε έθεσε ως όρο να μην αναλάβει τη διοίκηση ως βασιλιάς, αλλά ως *Advocatus Sancti Sepulchri*¹⁰⁸. Στη θέση του Πατριάρχη της Ιερουσαλήμ εξελέγη ο Αρνούλφος του Ροές. Τα πρώτα δείγματα δυσaráσκειας προήλθαν από τους εκτοπισμένους χριστιανούς που επέστρεψαν στην πόλη. Η μουσουλμανική κυριαρχία είχε δείξει ανεκτικότητα στις κοινότητές τους, όμως τώρα η λατινική κυριαρχία κρατούσε σκληρότερη στάση απέναντί τους, παρόλο που ως τότε δεν υφίστατο σχίσμα στην Εκκλησία της Παλαιστίνης, ανάλογο με αυτό της Δύσης.¹⁰⁹

Στο μεταξύ, ο αιγυπτιακός στρατός υπό τον κυβερνήτη αλ-Αφντάλ είχε στρατοπεδεύσει στην Ασκάλωνα, περιμένοντας τις ναυτικές του ενισχύσεις. Σε μια απόπειρα πειθαναγκασμού¹¹⁰, έστειλαν πρεσβεία στους Φράγκους, ζητώντας την αποχώρησή τους από την Παλαιστίνη. Οι αιχμάλωτοι αποδείχθηκαν χρήσιμοι πληροφοριοδότες για το σχεδιασμό της φραγκικής στρατηγικής, καθώς ενημέρωσαν τους Σταυροφόρους πως ο αντιπάλος δεν ανέμενε επίθεσή τους. Λανθασμένα στηρίχτηκαν στις ενδεχόμενες προθέσεις κι όχι στις δυνατότητες¹¹¹ των Φράγκων, οι οποίοι στις 12 Αυγούστου 1099 έλαβαν σχηματισμό μάχης στην πεδιάδα βόρεια της Ασκάλωνα χωρίς να γίνουν αντιληπτοί. Αμέσως έκαναν επίθεση, αιφνιδιαζοντας τη χερσαία δύναμη των Αιγυπτίων στο μέγιστο βαθμό και τρέποντάς τους σε φυγή, κι έτσι πέτυχαν τακτική νίκη σε μια δυνητική συμπλοκή, χωρίς να διεξαχθεί μάχη. Όμως ο αιγυπτιακός στόλος εξακολουθούσε να διατηρεί προσωρινό τοπικό θαλάσσιο έλεγχο στις ακτές¹¹², καθιστώντας δύσκολη την ολική επικράτηση των Φράγκων σε όλη την επικράτεια της Παλαιστίνης. Ο ίδιος ο Γοδεφρείδος, επίσης, αρνήθηκε την αποδοχή παράδοσης της Ασκάλωνα, φοβούμενος ότι οι όροι της δεν θα συνέφεραν

¹⁰⁸ (μτφρ.) Υπερασπιστής του Παναγίου Τάφου.

¹⁰⁹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1:297-302.

¹¹⁰ Ο όρος προέρχεται από το Thomas C. Schelling, *Arms and influence*, Westport, Conn., Greenwood Press, 1976 και περιγράφει την αλλαγή του status quo με απειλή χρήσης βίας.

¹¹¹ Η αρχή του να βασίζεσαι στις δυνατότητες κι όχι στις προθέσεις του αντιπάλου απαντάται μεταξύ άλλων στο Αθανάσιος Πλατιάς & Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η τέχνη του πολέμου του Σουν Τσου*, σ.211.

¹¹² Για ανάλυση των όρων βλ. Julian S. Corbett, *Αρχές ναυτικής στρατηγικής*, ό.π., σ. 90-93.

τον ίδιο προσωπικά, χάνοντάς την έτσι για πάρα πολύ καιρό. Αυτό απογοήτευσε τους υπόλοιπους αρχηγούς που άρχισαν να αποχωρούν. Ο Ροβέρτος της Φλάνδρας κι ο Ροβέρτος της Νορμανδίας, έχοντας εκπληρώσει το θρησκευτικό τους όρκο, εξέφρασαν την επιθυμία να φύγουν από την Παλαιστίνη κι έτσι ξεκίνησαν το ταξίδι επιστροφής προς την Ευρώπη. Ο Ρεϋμόνδος της Τουλούζης ήθελε επίσης να αποχωρήσει, επιθυμούσε όμως τη δημιουργία της δικής του ηγεμονίας στην περιοχή κι όχι την επιστροφή του σε ευρωπαϊκά εδάφη.¹¹³

Πίσω στην Ιερουσαλήμ, το νεοϊδρυθέν βασίλειο βρισκόταν υπό διαμόρφωση. Λίγο πριν το θάνατό του, ο Πάπας Ουρβανός Β' είχε διορίσει ως αντικαταστάτη του Αντεμάρ, τον αρχιεπίσκοπο Δαϊμβέρτο της Πίζας, ο οποίος είχε οργανώσει την εκκλησία στις ιβηρικές περιοχές που ανακτήθηκαν από τους Μαυριτανούς. Ο Δαϊμβέρτος ταξίδεψε για να αναλάβει τα νέα του καθήκοντα, συνοδευόμενος από έναν εμπορικό στόλο της Πίζας. Οι έμποροι του προσέφεραν υποστήριξη με αντάλλαγμα παραχωρήσεις για εμπόριο με τις φραγκικές κτήσεις στην Ανατολή. Την ίδια περίοδο, ο Γοδεφρείδος αντιμετώπιζε προβλήματα υγείας, κάνοντας έτσι τον Βοημούνδο να αποκτήσει βλέψεις για τη διοίκηση της Ιερουσαλήμ. Ο τελευταίος, προσπαθώντας να κερδίσει την εύνοια του Δαϊμβέρτου, αποφάσισε να τον συνοδεύσει στην Ιερή Πόλη, προφασιζόμενος την ανάγκη εκπλήρωσης του προσκυνηματος στον Πανάγιο Τάφο. Ο Βαλδουίνος έσπευσε να τους συναντήσει με την ίδια πρόφαση, αλλά στην πραγματικότητα ενδιαφερόταν κι ο ίδιος για τη διαδοχή. Στις 21 Δεκεμβρίου 1099, έφτασαν στην Ιερουσαλήμ κι ο Δαϊμβέρτος εξελέγη Πατριάρχης. Οι αρχηγοί αναγνώρισαν την επικυριαρχία του, δηλώνοντας υποτέλεια. Τον Βοημούνδο και τον Βαλδουίνο είχαν ακολουθήσει πολλοί από τους στρατιώτες τους. Ο Γοδεφρείδος τους παραχώρησε γη με αντάλλαγμα να παραμείνουν και να ενισχύσουν την ασφάλεια της Ιερουσαλήμ. Έτσι, οι στρατιώτες χρησιμοποιήθηκαν αργότερα και για την επέκταση της κυριαρχίας σε παραθαλάσσιες περιοχές της Παλαιστίνης που διέθεταν λιμάνια. Με αυτό τον τρόπο επιχειρήθηκε από τους Φράγκους εμπορικός, κυρίως τακτικός, αποκλεισμός,¹¹⁴ έναντι των Φατιμίδων. Μέσω πειθαναγκασμού, η Αρσούφ, η Ασκάλωνα, η Καισάρεια και η Άκρα εξαναγκάστηκαν να δεχθούν τη φραγκική επικυριαρχία και να καταβάλλουν φόρους στο βασίλειο. Παράλληλα, έγιναν συμφωνίες με τους σείχηδες της Υπεριορδανίας, ώστε τα караβάνια τους να εμπορεύονται μέσω των χριστιανικών λιμανιών της Παλαιστίνης, αντί αυτών της Αιγύπτου, δημιουργώντας έτσι τη δυνατότητα άνθησης της οικονομίας του φράγκικου βασιλείου.¹¹⁵

Στις αρχές του 1100, ο Γοδεφρείδος είχε επεκτείνει την εξωτερική του κυριαρχία, αλλά στο εσωτερικό ο Δαϊμβέρτος κέρδιζε έδαφος και τελικά ζήτησε τον έλεγχο του

¹¹³ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1:302-305.

¹¹⁴ Για ανάλυση των όρων βλ. Julian S. Corbett, *Αρχές ναυτικής στρατηγικής*, ό.π., σ. 84.

¹¹⁵ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1: 305-316.

βασιλείου. Η θρησκευτική ευλάβεια του Γοδεφρείδου τον έκανε να δεχτεί, με τον όρο να διατηρήσει την Ιερουσαλήμ υπό την κατοχή του ως το θάνατό του, γιατί τα θεμέλια ενός οργανωμένου και ισχυρού βασιλείου ήταν ακόμα επισφαλής. Τον Ιούνιο του ίδιου έτους, ο υπερασπιστής του Παναγίου Τάφου αρρώστησε μάλλον από τυφοειδή πυρετό κι εξουσιοδότησε τον ξάδερφό του Βάρνερ φον Γκρέι να χειρίζεται τις υποθέσεις. Η πρώτη απόφαση του Βάρνερ ήταν να προβεί σε συμφωνία με κάποια ενετικά πλοία, τα οποία θα εμπορεύονταν ελεύθερα στο φραγκικό κράτος και σαν αντάλλαγμα θα συνέδραμαν τους Σταυροφόρους στην ολοκληρωτική κατάκτηση της Άκρας και της Γιάφας. Τον Ιούλιο ξεκίνησε η πορεία τους στρατού υπό τη συνοδεία του Δαϊμβέρτου, του Τανκρέδου και του Βάρνερ, ο οποίος όμως γύρισε σύντομα στην Ιερουσαλήμ λόγω ασθένειας. Στις 18 του μήνα ο Γοδεφρείδος απεβίωσε και με τη διαθήκη του πράγματι κληροδοτούσε την εξουσία στον Πατριάρχη. Ο Δαϊμβέρτος όμως βρισκόταν στην εκστρατεία για την κατάκτηση της Γιάφας και μόνο ο Βάρνερ ήταν εξουσιοδοτημένος. Παρά την άσχημη κατάσταση της υγείας του, έσπευσε να ενημερώσει τον Βαλδουίνο στην Έδεσσα πως ο αδερφός του απεβίωσε κι εκείνος ήταν ο κληρονόμος και διάδοχος, όντας ο κοντινότερος συγγενής του.¹¹⁶

Την ίδια περίοδο, ο Βοημούνδος, ως διοικητής της Αντιόχειας, αντικατέστησε τον Ορθόδοξο Πατριάρχη με έναν Λατίνο, δημιουργώντας το πρώτο σχίσμα στην Παλαιστίνη με δυο αντίζηλες γραμμές πατριαρχών κι ένα επιπλέον ρήγμα στις σχέσεις των Φράγκων με το Βυζάντιο. Αργότερα, ο ίδιος ο Βοημούνδος πηγαίνοντας προς τη Μελιτινή, αιφνιδιάστηκε από ενέδρα των Ντανισμένων της Σεβαστείας κι αιχμαλωτίστηκε, ο δε στρατός του εκμηδενίστηκε¹¹⁷. Ο Βαλδουίνος από την Έδεσσα, προέβη σε προληπτικό πλήγμα¹¹⁸ εναντίον των Ντανισμένων, για να προστατέψει τις φραγκικές κτήσεις και τους χριστιανούς κατοίκους από επικείμενη επίθεση του Ντανισμένη εμίρη εναντίον τους. Κατά την επιστροφή του στην Έδεσσα ενημερώθηκε για την κληρονομιά στην Ιερουσαλήμ και τον Οκτώβριο ξεκίνησε το ταξίδι του. Ο Ντουκάκ της Δαμασκού, μαθαίνοντας για το ταξίδι του Βαλδουίνου αποφάσισε να κινηθεί εναντίον του. Ο εμίρης της Τρίπολης όμως ήταν σε αντιπαλότητα με τον Ντουκάκ κι έτσι ενημέρωσε τους Φράγκους για τα σχέδια και τους εφοδίασε με τρόφιμα.¹¹⁹

Ο Βαλδουίνος κατάφερε τελικά να νικήσει τον Ντουκάκ και το Νοέμβριο μπήκε στην Ιερουσαλήμ, σε κλίμα ευρείας αποδοχής. Μετά την αιχμαλωσία του

¹¹⁶ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1: 316-321.

¹¹⁷ Η στρατηγική της εκμηδένισης αποσκοπεί στην καταστροφή των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου μέσω αποφασιστικής μάχης και μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε όλα τα επίπεδα στρατηγικής, ό.π. στο Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης*, σ.198.

¹¹⁸ Για ανάλυση του όρου βλ. υποσημείωση 95.

¹¹⁹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 1: 325-328.

Βοημούνδου, η Αντιόχεια έμεινε χωρίς διοίκηση. Ο Βαλδουίνος διόρισε διοικητή της, τον Τανκρέδο για να τον απομακρύνει τον τελευταίο αντίζηλο που απέμεινε. Επέτρεψε στον Δαϊμβέρτο να διατηρήσει την έδρα και την επικυριαρχία του, καθώς αναγνώριζε πως μόνο η εύνοια του Πατριάρχη θα του εξασφάλιζε βοήθεια από τον πιζανικό στόλο. Τα Χριστούγεννα του 1100 ο Βαλδουίνος στέφθηκε Βασιλιάς της Ιερουσαλήμ.¹²⁰

2.5. Συμπεράσματα

Η Πρώτη Σταυροφορία είχε πετύχει τον αντικειμενικό της σκοπό να ανακτήσει τους Αγίους Τόπους από τους μουσουλμάνους και να ιδρύσει εκεί το βασίλειο της Ιερουσαλήμ κι άλλα φραγκικά κράτη. Η επιτυχής έκβασή της όμως, οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην έλλειψη ενότητας μεταξύ του μουσουλμανικού κόσμου. Οι διαμάχες μεταξύ Φατιμίδων της Αιγύπτου, Σελτζούκων Τούρκων και των διαφόρων Τουρκομάνων εμίρηδων στην περιοχή της Μέσης Ανατολής κατακερμάτισαν τη μουσουλμανική σύμπραξη σε τέτοιο βαθμό, ώστε πολλοί προσέφεραν ακόμη και βοήθεια στους Σταυροφόρους, είτε άμεσα με παροχή εφοδίων και πληροφοριών, είτε έμμεσα μέσω αποστολής διπλωματικών πρεσβειών ή τήρησης ουδετερότητας.

Σε επίπεδο στρατιωτικής στρατηγικής, οι Βυζαντινοί απέφυγαν την κατατριβή των δυνάμεών τους σε μάχες εκ παρατάξεως. Επικεντρώθηκαν κυρίως στην εξουθένωση για πρόκληση οικονομικής βλάβης του αντιπάλου. Αντίστοιχα, οι Φράγκοι σε επιχειρησιακό επίπεδο εφάρμοζαν την άμεση προσέγγιση με πολιορκία για εξουθένωση, όποτε έρχονταν αντιμέτωποι με ισχυρά οχυρωμένες πόλεις. Η πολιορκία της Νίκαιας υπήρξε επιτυχής, αλλά η Αντιόχεια είναι αμφίβολο αν θα είχε παραδοθεί, σε περίπτωση που δεν είχε γίνει προδοσία. Μια έγκαιρη ένωση των μουσουλμάνων που δέχτηκαν να συμμαχήσουν, ενδεχομένως να είχε εκμηδενίσει εντελώς τις σταυροφορικές δυνάμεις. Όσες φορές οι Σταυροφόροι χρειάστηκε να έρθουν αντιμέτωποι με τον αντίπαλο σε μάχη εκ παρατάξεως, στράφηκαν στην άμεση προσέγγιση σε επιχειρησιακό επίπεδο και σε τακτικό επίπεδο επεδίωκαν συχνά την εκμηδένιση του αντιπάλου. Μεγάλο μέρος των δυνάμεών τους σώθηκε χάρη στις νίκες από τις δυνητικές συμπλοκές, που έτρεψαν τους μουσουλμάνους σε φυγή.

¹²⁰ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών* σ. 1: 328-330.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΗΣ ΟΥΤΡΕΜΕΡ ΚΑΙ Η ΑΠΕΙΛΗ ΤΟΥ ΖΕΝΓΚΙ

3.1. Το εσωτερικό του φράγκικου βασιλείου

Τα νεοϊδρυθέντα φραγκικά κράτη οργανώθηκαν στα φεουδαλικά πρότυπα της Δύσης, χωρίς όμως συγκεκριμένο πολίτευμα, γεγονός που δημιούργησε ιδιαιτερότητες στο καθένα. Ο Πάπας ήταν επικυρίαρχος του "Per Dei Gratiam in sancta civitate Jerusalem Latinorum Rex"¹²¹, όντας υποχρεωμένος να τους παρέχει άνδρες, χρήματα και βοήθεια κι ο βασιλιάς ήταν επικυρίαρχος στα φραγκικά κράτη της Ουτρεμέρ¹²². Το Πατριαρχείο της Ιερουσαλήμ, αν και ιδιαίτερα πλούσιο σε χρήματα κι εδάφη, ήταν πάντα υποδεέστερο για να μην απειλεί τη λατινική πρωτοκαθεδρία.¹²³

Ο πληθυσμός αποτελείτο από διάφορες κοινότητες. Μουσουλμάνοι, Ορθόδοξοι, Αρμένιοι, Ιακωβίτες, Μαρωνίτες, Νεστοριανοί, Κόπτες, Εβραίοι συνυπήρχαν ή διέμεναν σε διακριτά χωριά. Σταδιακά εγκαταστάθηκαν κι έποικοι από τη Δυτική Ευρώπη, ώστε να επιβιώσουν τα φραγκικά βασίλεια, όμως διέθεταν πολύ διαφορετική νοοτροπία από τους ντόπιους. Όμως οι μη Λατίνοι χριστιανοί και ιδίως οι Ορθόδοξοι, που προστατεύονταν από το Βυζαντινό αυτοκράτορα, αντιμετώπιζαν επαχθέστερη επικυριαρχία από τους Λατίνους με το πέρασμα των χρόνων, παρά από τους μουσουλμάνους που είχαν επιδείξει μεγαλύτερη ανεκτικότητα κατά τη διακυβέρνησή τους.¹²⁴

Η επιτυχία της Α' Σταυροφορίας, ωστόσο, είχε γεμίσει ελπίδες τη Λατινική Δύση προκαλώντας κλίμα ευφορίας. Σε αυτή τη βάση οργανώθηκαν οι λεγόμενες Σταυροφορίες του 1101, προς ενίσχυση των φραγκικών κρατιδίων. Οι δυτικές δυνάμεις που συμμετείχαν, όμως, υπέστησαν πανωλεθρία από τους Σελτζούκους καθώς διέσχιζαν τη Μικρά Ασία κι έπαψαν να αποτελούν υπολογίσιμη στρατιωτική δύναμη. Οι Τούρκοι εξασφάλισαν μια για πάντα την παραμονή τους στη Μικρά Ασία, μετατρέποντάς τη σε εχθρικό έδαφος και κατέστησαν επικίνδυνη τη δίοδο των δυτικών.¹²⁵ Ο Βοημούνδος που είχε αιχμαλωτισθεί, απελευθερώθηκε κι επεδίωξε να

¹²¹ (μτφρ.) Βασιλεύς των Λατίνων δια της Θείας Χάριτος εν Αγία Πόλει Ιερουσαλήμ.

¹²² Η ονομασία προέρχεται από το γαλλικό "Outre- mer" που σημαίνει "πέρα από τη θάλασσα ή υπερπόντιες κτήσεις" κι είναι το όνομα που δόθηκε στο σύνολο των σταυροφορικών κρατών.

¹²³ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 301-312.

¹²⁴ Andrew Jotischky, *Crusading and the crusading states*, σ. 222-226.

¹²⁵ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 31-42.

επεκτείνει τα εδάφη του της Αντιόχειας, όμως στο Χαράν οι Σελτζούκοι ανέκοψαν την ορμή του. Εξακολουθούσε να μην αποδίδει την Αντιόχεια στο Βυζάντιο και μάλιστα με ενισχύσεις από τη Δύση και την άδεια του Πάπα Πασχάλη Β' εισέβαλε σε βυζαντινά εδάφη. Τελικά, όντας ανίσχυρος, αναγνώρισε την επικυριαρχία του Αυτοκράτορα με τη Συνθήκη του Δεβόλη κι ο Τανκρέδος εκμεταλλεύτηκε την απουσία του για να ισχυροποιήσει την εξουσία του σε Αντιόχεια και Έδεσσα, προσαρτίζοντας και τη Λαοδίκεια.¹²⁶ Ο Βερτράνδος κατάφερε το 1109 να ολοκληρώσει την κατάκτηση της Τρίπολης, που είχε ξεκινήσει ο πατέρας του Ρεϋμόνδος της Τουλούζης.¹²⁷

Μετά την αναχώρηση των ιπποτών της Α' Σταυροφορίας και των αποτυχημένων εκστρατειών του 1101, οι ενισχύσεις που έφταναν ήταν ελάχιστες. Η εξασφάλιση στρατιωτών για την άμυνα της Ουτρεμέρ ήταν μια αντικειμενική δυσκολία στη διαδικασία σύστασης των βασιλείων. Πολλοί μάχιμοι που έμειναν είτε σκοτώνονταν στις διάφορες μάχες ή είτε πέθαιναν από επιδημίες κι ασθένειες. Ο θεσμός των στρατιωτικών ταγμάτων που ιδρύθηκαν, σταδιακά θα επιτελούσε το ρόλο του μόνιμου στρατού και της αστυνομίας. Το πρώτο στρατιωτικό τάγμα ήταν αυτό των Οσπιταλιέρων¹²⁸. Ξεκίνησε το 1070 από Αμαλφιτανούς που διατηρούσαν οίκο φιλοξενίας και νοσοκομείο άπορων προσκυνητών, που έδιναν μοναστικούς όρκους και διευθύνονταν από ένα μέγα μάγιστρο. Το οσπιτάλιο ήταν αφιερωμένο στον Άγιο Ιωάννη, οπότε ήταν γνωστοί και με το όνομα Ιωαννίτες. Το 1113 αναδείχθηκαν σε ιδιαίτερο τάγμα από τον Πάπα για τη συνεισφορά τους στην πρώτη σταυροφορία. Λίγο καιρό αργότερα, άρχισαν να προσχωρούν και ιππότες ώστε να υπάρξει η δυνατότητα να πολεμήσουν κατά των απίστων για την ασφάλεια των προσκυνητών. Οι ιππότες έδιναν κι αυτοί μοναστικούς όρκους, υιοθετώντας τον μοναστικό τρόπο ζωής. Το 1099 ιδρύθηκαν και οι Ναΐτες¹²⁹, θρησκευτικό τάγμα που με όρκο στον Πατριάρχη της Ιερουσαλήμ παρείχαν προστασία στους προσκυνητές του Αγίου Τάφου. Το 1120, ο μέγας μάγιστρός τους, Ούγο ντε Παγιέν, τους μετέτρεψε ταυτόχρονα και σε στρατιωτικό για τη διαφύλαξη των οδών προσκυνημάτων. Με ταξίδια στην Ευρώπη κατάφεραν να πείσουν πολλούς Ευρωπαίους να καταταγούν στο τάγμα, ιδίως μετά το έργο που έγραψε προς τιμήν τους ο ιερέας Βερνάρδος του Κλερβό και τη Σύνοδο του Τρουά. Οι Ναΐτες, ως ιππότες, είχαν την τυπική εμφάνιση του δυτικού ιππότη ως προς την πανοπλία. Ως προς τον οπλισμό, διέθεταν κι αυτοί τη μακριά λόγχη για τις εφόδους του ιππικού και το μακρύ σπαθί της Δύσης. Η διαφορά

¹²⁶ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 49-62.

¹²⁷ Στο ίδιο, σ. 2: 66-78.

¹²⁸ Η ονομασία Οσπιταλιέροι προέρχεται από τη λέξη hospital.

¹²⁹ Η αρχική ονομασία ήταν "Φτωχοί Στρατιώτες του Χριστού". Με την εγκατάστασή τους στην περιοχή που πίστευαν ότι υπήρχε ο Ναός του Σολομώντα, μετονομάστηκαν σε "Στρατιώτες του Ναού του Σολομώντα", εξ ου και Ναΐτες.

τους με τους ιππότες της Δύσης ήταν η αντικατάσταση του δυτικού κεφαλοθραύστη με τον τουρκικό, που διέθετε μακρύ ξύλινο στέλεχος και μεταλλική κεφαλή με καρφιά. Τα κάθε στρατιωτικό τάγμα είχε τη δική του ομοιόμορφη εμφάνιση και αυστηρή ιεραρχία, καθώς και τη δική του γραμμή δράσης. Οι Οσπιταλιέροι, εκτός από τα στρατιωτικά ζητήματα, ασχολούνταν κυρίως με τις φιλανθρωπίες, ενώ οι Ναΐτες επιδόθηκαν και σε τραπεζικές δραστηριότητες, ιδρύοντας πολλά παραρτήματα του τάγματος σε όλη την Ευρώπη. Ωστόσο και τα δύο τάγματα σύντομα άρχισαν να αποκτούν μεγάλο πλούτο από δωρεές του βασιλιά, των Εκκλησιών, των πιστών και των δυτικών αρχόντων σαν αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες τους. Η απουσία κοινής γραμμής και ο αυξανόμενος πλούτος, πολλές φορές έφερναν συγκρούσεις μεταξύ τους. Επίσης, η υποτέλειά τους στον Πάπα αντί για τον Βασιλιά της Ιερουσαλήμ, αρκετές φορές θα δημιουργούσε πρόβλημα, αφού ουσιαστικά ήταν συμμαχικός στρατός των αρχόντων κι όχι υποτελείς στις διαταγές τους.¹³⁰

Μια ακόμα πλούσια κοινότητα στην Ουτρεμέρ ήταν αυτή των Ιταλών εμπόρων, που είχαν τις δικές τους παροικίες. Είχαν αναλάβει το εμπόριο μεταξύ Δύσης κι Ανατολής από τα λιμάνια της Παλαιστίνης κι είχαν αποκτήσει πολλά προνόμια κι ελευθερίες. Οι σημαντικότερες Ιταλικές δυνάμεις ήταν η Πίζα, η Γένουα και η Βενετία και φυσικά ο ανταγωνισμός μεταξύ τους ήταν υψηλός. Σύντομα απέκτησαν διττό ρόλο, καθώς τα φράγκικα βασίλεια δεν απέκτησαν ποτέ ανεξάρτητη ναυτική δύναμη για να προστατεύουν τα παράλια τους. Οι ιταλικοί στόλοι, εκτός από εμπορικοί και μεταγωγικοί για τους προσκυνητές, συνεισέφεραν στη μεταφορά των στρατιωτών και ιπποτών, στην προστασία χριστιανικών λιμανιών και στην επιδίωξη θαλάσσιου ελέγχου στη Μεσόγειο. Το κίνητρό τους ήταν οικονομικό κι όχι θρησκευτικό, χάρη στη συνδρομή τους όμως αποκτήθηκαν λιμάνια και περιοχές όπως η Αρσούφ, η Άκρα, η Χάιφα, η Βηρυτός, η Σιδώνα και η Τύρος, επιτρέποντας τα φραγκικά κράτη να επεκτείνουν την κυριαρχία τους.¹³¹ Στις νέες συνθήκες, οι Δυτικοί έποικοι προσπάθησαν να προσαρμοστούν όσο καλύτερα γινόταν και σύντομα υιοθέτησαν τον ανατολίτικο και πολυτελή τρόπο ζωής. Το εμπόριο με τους μουσουλμάνους γείτονες, ειδικά σε περιόδους χωρίς διαμάχες, έφερνε πολλά έσοδα στο βασίλειο λόγω των δασμών, αυξάνοντας την ευημερία αμφοτέρων. Ταυτόχρονα υπήρχε και κάποια πολιτισμική αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφόρων κοινοτήτων που ζούσαν στα φραγκικά βασίλεια.¹³² Ωστόσο η δημιουργία φράγκικων κρατών στην Παλαιστίνη, η απώλεια της Ιερουσαλήμ και οι σφαγές των Σταυροφόρων ήταν ιδιαίτερα προκλητικές προς τον μουσουλμανικό κόσμο και ήταν επόμενο να υπάρξουν κινήσεις συσπείρωσης, αν και με κάποια καθυστέρηση, που θα ανέτρεπαν την εύθραυστη ισορροπία ισχύος που είχε δημιουργηθεί στην περιοχή.

¹³⁰ Γιώργος Ψαρουλάκης, *Ναΐτες Ιππότες: Οι στρατιώτες του Χριστού*, Παγκόσμια Πολεμική Ιστορία, ό.π.

¹³¹ Andrew Jotischky, *Crusading and the crusader states*, σ. 272-274.

¹³² Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 316-323.

3.2. Η αρχή της μουσουλμανικής συσπείρωσης

Τα πρώτα σημάδια συσπείρωσης εμφανίστηκαν στο Χαλέπι, χωρίς όμως ουσιαστικό αποτέλεσμα. Ο πρώτος που όντως κατάφερε να κάνει βήματα προς τη διεξαγωγή τζιχάντ έναντι των απίστων ήταν ο Ζενγκί, αταμπέγκος¹³³ της Μοσούλης από το 1127. Κατέκτησε αμαχητί το Χαλέπι, καθώς ο λαός τον δέχτηκε με χαρά και αποσκοπούσε να ενώσει όλο τον μουσουλμανικό κόσμο της Συρίας υπό την εξουσία του.¹³⁴ Ήθελε να στραφεί κατά των απίστων, αλλά μέχρι να φτάσει η κατάλληλη στιγμή προέβη σε ανακωχή δύο ετών με τον Ζοσλέν, τότε κόμη της Έδεσσας, για να προετοιμαστεί. Σύντομα, διάφοροι εμίρηδες δήλωσαν υποτέλεια και οι περιοχές Σαϊζάρ, Χομς και Χάμα πέρασαν επίσης στην επικυριαρχία του, κάνοντας τη δύναμή του να εκτείνεται στο μεγαλύτερο κομμάτι της σουνιτικής Συρίας.¹³⁵

Στις αρχές του 1130 βάδισε κατά της Βαγδάτης, αλλά όχι με επιτυχία κι έτσι από το 1135 στράφηκε προς τα δυτικά. Στόχος του ήταν η Δαμασκός που αποτελούσε το κλειδί για την σταθεροποίηση της εξουσίας του στη Συρία. Μετά το θάνατο του εμίρη Τογκτεκίν της Δαμασκού, ο Ζενγκί επιχείρησε να κάνει έφοδο στην πόλη αλλά απέτυχε.¹³⁶

Παράλληλα, οι Φράγκοι της Αντιόχειας ήταν σε πόλεμο με τους Αρμένιους για εδάφη στην Κιλικία, αλλά ο Ζενγκί δεν εκμεταλλεύτηκε την περίπτωση. Η προέλαση μεγάλου βυζαντινού στρατού υπό τον αυτοκράτορα Ιωάννη Κομνηνό, τον απέτρεψε από εισβολή σε χριστιανικά εδάφη. Η προέλαση του Ιωάννη στην Κιλικία έγινε για να αποκατασταθούν τα μικρασιατικά σύνορα και για να αποδοθούν από τους Φράγκους τα οφειλόμενα εδάφη που είχαν υποσχεθεί να παραχωρήσουν στον Αλέξιο. Ωστόσο, το 1143 ο Ιωάννης Κομνηνός πέθανε χωρίς να έχει ολοκληρώσει το εγχείρημα και διάδοχος στέφθηκε ο αυτοκράτορας Μανουήλ. Ο θάνατος του Ιωάννη απάλλαξε τον Ζενγκί από την παρουσία μιας ισχυρής δύναμης στη Συρία που θα έθετε σε κίνδυνο την επεκτατική του στρατηγική¹³⁷.¹³⁸ Ήδη είχε επιχειρήσει δεύτερη

¹³³ Τίτλος που έδιναν στους δασκάλους-κηδεμόνες των μουσουλμάνων ηγεμόνων, που είχαν ρόλο θετού πατέρα και διοικούσαν το στρατό. Βλ. Amin Maalouf, *Οι Σταυροφορίες από τη σκοπιά των Αράβων*, σ.52.

¹³⁴ Andrew Jotischky, *Crusading and the crusader states*, σ.192-194.

¹³⁵ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 178-179.

¹³⁶ Στο ίδιο, σ.2: 194-197.

¹³⁷ Για μια ανάλυση της στρατηγικής της επέκτασης βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, σ. 23-24.

¹³⁸ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 206-208 και 221.

πολιορκία κατά της Δαμασκού, αλλά υποχώρησε χάρη στη συμμαχία του νέου εμίρη Ουνούρ με τον Φούλκο, βασιλιά της Ιερουσαλήμ.¹³⁹

Λίγο καιρό αργότερα, ο Φούλκος πέθανε και τον διαδέχτηκε η γυναίκα του Μελισάνδη κι ο ανήλικος γιος τους, που δυσκολεύονταν να ισορροπήσουν τις τεταμένες σχέσεις μεταξύ των αρχόντων των φράγκικων βασιλείων. Μια κρίση στη σχέση Ρεϋμόνδου της Αντιόχειας και Βυζαντίου, έδωσε την ευκαιρία στον Ζενγκί να επιχειρήσει νέα επέκταση της ισχύος του με επίθεση σε έναν Ορτοκίδη εμίρη, που όμως ήταν σύμμαχος του Ζοσλέν, κόμη της Έδεσσας. Ο Ζοσλέν έσπευσε να βοηθήσει το σύμμαχό του με όλο το στρατό του, αφήνοντας χωρίς ασφάλεια την Έδεσσα. Επιχείρησε να αποκόψει τις εσωτερικές γραμμές επικοινωνίας του Ζενγκί με το Χαλέπι κι ο Ζενγκί προέβη σε αντίποινα, στρέφοντας τις δυνάμεις του προς την Έδεσσα. Παρά το ότι η άμυνά της στηριζόταν στη διοίκηση ενός ιερέα και οι αμυνόμενοι δεν είχαν πολεμική πείρα, άντεξαν την πολιορκία για τέσσερις εβδομάδες, μέχρι που δημιουργήθηκε ένα ρήγμα από τις επιθέσεις σε ένα πύργο και οι μουσουλμάνοι κατάφεραν να μπουν στην πόλη και να την καταλάβουν. Ο Ζενγκί, σηματοδοτώντας την αρχή μιας αναβίωσης και συσπείρωσης του Ισλάμ, έγινε ηγεμόνας στη Μοσούλη και ελευθερωτής στα μάτια των μουσουλμάνων. Το 1146 επιχείρησε εκ νέου εκστρατεία στη Συρία αλλά το Σεπτέμβριο δολοφονήθηκε. Ο μεγάλος του γιος ανέλαβε τη διακυβέρνηση της Μοσούλης και των ανατολικών κτήσεων κι ο δευτερότοκος, ο Νουρ εντ-Ντιν, ανέλαβε το Χαλέπι και τις κτήσεις στη Συρία. Έμελλε να αναδειχθεί στη νέα απειλή που θα αντιμετώπιζαν τα φραγκικά βασίλεια.¹⁴⁰

¹³⁹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών* σ. 2: 224-226.

¹⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 2: 231-239.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η Β' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

4.1. Η κατάσταση στη Δύση και η κήρυξη της Σταυροφορίας

Με την πτώση της Έδεσσας, η βασίλισσα Μελισάνδη επεδίωξε μια στρατηγική ανάσχεσης και συμμαχιών¹⁴¹ κι έστειλε πρεσβεία στον Πάπα, για να γνωστοποιήσει το γεγονός και να ζητήσει την οργάνωση νέας σταυροφορίας για την ενίσχυση των φράγκικων βασιλείων της Ανατολής κι αντιμετώπισης των μουσουλμάνων. Η πρεσβεία έφτασε το φθινόπωρο του 1145 κι ο Πάπας Ευγένιος αποφάσισε να κηρύξει τη Σταυροφορία, χωρίς όμως να μπορεί να τη διευθύνει. Έπρεπε συνεπώς να απευθυνθεί στους κοσμικούς άρχοντες για να εξασφαλίσει τα μέσα που απαιτούνται για την υλοποίηση της στρατηγικής.¹⁴²

Ταυτόχρονα, βρίσκονταν σε εξέλιξη τα γεγονότα στην Ιβηρική Χερσόνησο, το άλλο μέτωπο του αγώνα κατά των απίστων. Ο βασιλιάς Αλφόνσος Α' εκστρατεύοντας κατά των μουσουλμάνων έφτασε ως την Κόρντοβα κι αναγνωρίστηκε ως επικυρίαρχος. Οι Αλμοραβίδες, μουσουλμάνοι της Ισπανίας, είχαν αποδυναμωθεί και η συγκυρία αυτή, έδωσε τη δυνατότητα στην ενωμένη δύναμη της Καταλονίας και της Αραγωνίας υπό τον κόμη της Βαρκελώνης, να ανακτήσει τη βορειοανατολική Ισπανία. Στο έδαφος των αφρικανικών κτήσεων, η κύρια δύναμη ήταν τώρα οι Αλμοχάδες, που μετά την κατάκτηση του Μαρόκου έθεσαν ως στόχο την εισβολή στην Ισπανία. Οι εξελίξεις αυτές αλλά και η προοπτική κέρδους σε αυτές τις περιοχές, κρατούσαν τόσο απασχολημένους τους ιππότες της Ιβηρικής χερσονήσου, που η συμμετοχή σε εκστρατεία στην Ανατολή τους ήταν αδιάφορη.¹⁴³

Με εξελίξεις στην Ανατολία ήταν απασχολημένος κι ο βυζαντινός αυτοκράτορας Μανουήλ. Στην ενδοχώρα γίνονταν πολύ συχνά τουρκικές επιδρομές που αναστάτωναν τους κατοίκους στα σύνορα της βυζαντινής επικράτειας. Το ισχυρότερο εμιράτο στη Μικρά Ασία μετά το θάνατο του Ντανισμέντη εμίρη του, χωρίστηκε στο γιο του, που κράτησε την Καισάρεια, στον αδελφό του Γιακούμπ Αρσλάν ιμπν Γαζή που κράτησε τη Σεβάστεια και τον αδελφό του Αιν εντ-Νταουλά ιμπν Γαζή που πήρε τη Μελιτινή. Ο Σελτζούκος Σουλτάνος Μασούδ του Ικονίου επιτέθηκε και πήρε υπό τον έλεγχό του ορισμένα εδάφη κι έτσι τα δυο αδέρφια κατέφυγαν σε μια ευκαιριακή συμμαχία με το Βυζάντιο, με σκοπό την ανάσχεση του Μασούδ, που είχε φτάσει κοντά στη Νίκαια και το Δορύλαιο. Μια νέα εισβολή του Μασούδ που απειλούσε τις βυζαντινές γραμμές επικοινωνίας με τη Συρία το καλοκαίρι του 1146, προκάλεσε μια εκστρατεία εναντίον του. Ο σουλτάνος προσπάθησε να αναχαιτίσει τις βυζαντινές

¹⁴¹ Για μια ανάλυση των δυο μακροπρόθεσμων στρατηγικών βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, σ. 23-27 και για συνδυασμό αυτών βλ. στο ίδιο, σ.30.

¹⁴² Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 245-246.

¹⁴³ Στο ίδιο, σ. 2: 247-248.

δυνάμεις, αλλά τελικά απωθήθηκε κι αναγκάστηκε να υποχωρήσει και να ζητήσει ενισχύσεις από την Ανατολή. Παρά την μακρά παραμονή των βυζαντινών έξω από το Ικόνιο, ο Μανουήλ ξαφνικά διέταξε απόσυρση. Ενδεχομένως η απόφασή του να βασίστηκε στο φόβο που είχε για τις προθέσεις του Ρογήρου της Σικελίας απέναντι στα βυζαντινά εδάφη και στην επιθυμία του να αποφύγει ενδεχόμενο αποκλεισμό των οδών επικοινωνίας και διαφυγής από τις επερχόμενες ενισχύσεις για τον Μασούδ. Προτού ο Μανουήλ επιχειρήσει νέα εκστρατεία κατά του Μασούδ, θα πληροφορούνταν για την κατεύθυνση των Σταυροφόρων προς την Πόλη. Όταν αργότερα ο Μασούδ πρότεινε ανακωχή, ο αυτοκράτορας τη δέχτηκε, σε μια προσπάθεια βραχυπρόθεσμου κατευνασμού¹⁴⁴ της τουρκικής απειλής, που θα του επέτρεπε συγκέντρωση δυνάμεων για αντιμετώπιση της σικελικής απειλής. Κατηγορήθηκε όμως για προδοσία κατά της Χριστιανοσύνης.¹⁴⁵

Οι επιλογές του Πάπα ήταν τώρα οι αυτοκράτορες και βασιλείς της Δυτικής και Νότιας Ευρώπης. Η μια επιλογή ήταν ο βασιλιάς της Σικελίας, Ρογήρος Β', που ενώνοντας τις νορμανδικές ιταλικές κτήσεις κι εκμεταλλευόμενος τις έριδες των μουσουλμανικών δυναστειών της Αφρικής, κατάφερε με τις εκστρατείες του να ανακτήσει τη Μάλτα και την Τρίπολη. Παρά την χρήσιμη εμπειρία του όμως, η σχέση του με τον ποντίφικα δεν ήταν καλή. Οι ηγεμόνες της Ανατολής, ακόμα, είχαν εχθρικές διαθέσεις απέναντί του, λόγω των διεκδικήσεων που ήγειρε στην Αντιόχεια, βασισμένος στη συγγένειά του με τον Βοημούνδο.¹⁴⁶ Η δεύτερη επιλογή ήταν ο βασιλιάς της Γερμανίας, Κονράδος, που διατηρούσε εξαιρετικές σχέσεις με τον πάπα, όμως ο Ευγένιος τον χρειαζόταν για να αντιμετωπίζει τις βλέψεις του Ρογήρου και άρα δεν μπορούσε να τον απασχολήσει στην Ανατολή.¹⁴⁷ Τελικά, ο Ευγένιος απευθύνθηκε στο βασιλιά της Γαλλίας, Λουδοβίκο Ζ'. Ο τελευταίος διατηρούσε εξαιρετικές σχέσεις με τον Πάπα, καθοδηγούνταν κυρίως από τη σημαντική θρησκευτική μορφή της Δύσης, Άγιο Βερνάρδο, αβά του Κλερβό και ήταν ο βασιλιάς της χώρας που επάνδρωσε τον μεγαλύτερο μέρος της Α' Σταυροφορίας.¹⁴⁸ Την ίδια στιγμή ο Ευγένιος, υποσχόμενος άφεση αμαρτιών παρακινούσε άρχοντες και πιστούς να συμμετάσχουν.

Ο Γάλλος βασιλιάς δέχθηκε, όμως η αριστοκρατία δεν ανταποκρίθηκε θετικά στην έκκλησή του. Τότε εκείνος κάλεσε τον Άγιο Βερνάρδο, που είχε τρομερή ρητορική δεινότητα και το κήρυγμά του, μεγάλη βαρύτητα. Στις 31 Μαρτίου 1146, στο Βεζελέ

¹⁴⁴ Για μια ανάλυση της στρατηγικής κατευνασμού βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, σ. 28-29.

¹⁴⁵ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 261-263.

¹⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 2: 248-249.

¹⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 2: 246.

¹⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 2: 246-249.

πραγματοποιήθηκε συνέλευση, όπου ανώτεροι και κατώτεροι ευγενείς και πλήθος πιστών πείστηκαν με την ομιλία του να συμμετάσχουν στην εκστρατεία, εξασφαλίζοντας την εσωτερική νομιμοποίηση¹⁴⁹ που αποζητούσε ο Γάλλος βασιλιάς, για να μπορεί να πραγματοποιηθεί η εκστρατεία. Ο Βερνάρδος, αφού περιόδευσε κηρύττοντας τη Σταυροφορία και σε άλλες περιοχές, αποφάσισε να μείνει ένα διάστημα στη Γερμανία για να κατευνάσει το κίνημα που ξεσηκώθηκε ξανά εναντίον των Εβραίων, όπως είχε συμβεί στην πρώτη Σταυροφορία και να πείσει τους Γερμανούς να συμμετάσχουν στη νέα σταυροφορία. Ως τότε, οι Γερμανοί θεωρούσαν την επέκταση του Ισλάμ μια μακρινή απειλή, άρα ήταν χαμηλότερα στις προτεραιότητές τους. Αντιθέτως, το δίλημμα ασφαλείας που τους προκαλούσε η υπαρκτή απειλή των ειδωλολατρών Σλάβων στα σύνορα του ζωτικού τους χώρου, τους έκαναν να συγκεντρώνουν τις δυνάμεις τους ενάντια σε αυτό το μέτωπο για να ενισχύσουν την ασφάλεια της επικράτειάς τους. Η περιοδεία όμως του Βερνάρδου επέφερε θετικά αποτελέσματα, καθώς πολλοί πιστοί έσπευσαν να πάρουν το σήμα του Σταυρού. Στο τέλος, δέχθηκε κι ο βασιλιάς Κονράδος, παρά τον αρχικό του δισταγμό. Σε αντάλλαγμα, ο Βερνάρδος αργότερα αναγνώρισε και υποστήριξε μια γερμανική σταυροφορία κατά των Σλάβων στα ανατολικά του Ολδεμβούργου, για να δείξει ότι δεν αδιαφορεί για τα γερμανικά ζητήματα. Η προσπάθεια αυτή όμως δεν είχε θετική έκβαση και το μόνο που κατάφερε ήταν να καθυστερήσει ακόμα περισσότερο των εκχριστιανισμό των Σλάβων.¹⁵⁰

4.2. Δυσκολίες στα βυζαντινά εδάφη

Από το 1128 ορισμένοι Ναΐτες είχαν εγκατασταθεί στην Πορτογαλία, ιδρύοντας ένα από τα πρώτα παραρτήματά τους. Η συνεργασία τους με τις χριστιανικές δυνάμεις ενίσχυσαν το μέτωπο έναντι των μουσουλμάνων.¹⁵¹ Την άνοιξη του 1147 μια ομάδα Άγγλων, Φλαμανδών και Φριζίων, εμπνευσμένων από τον Βερνάρδο, απέπλευσε με προορισμό την Παλαιστίνη, αλλά λίγο αργότερα λόγω κακοκαιρίας κατέφυγε στις πορτογαλικές ακτές. Εκεί, ο κόμης της Πορτογαλίας Αλφόνσος- Ερρίκος είχε πραγματοποιήσει σημαντικές νίκες κατά των μουσουλμάνων και τώρα χρειαζόταν ναυτικές δυνάμεις για να πολιορκήσει τη Λισαβόνα. Έπεισε λοιπόν αυτούς τους

¹⁴⁹ Για τον ορισμό της εσωτερικής νομιμοποίησης ως συστατικό στοιχείο της διαμόρφωσης της υψηλής στρατηγικής ενός κράτους βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1932*, Αθήνα, Ι.Σιδέρης, 1996, σ.21-22.

¹⁵⁰ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 249-253.

¹⁵¹ Μιχαήλ Ντασκαγιάννης, "Ιππότες του Χριστού", Παγκόσμια Πολεμική Ιστορία. Μελλοντικά, τα τμήματα Ναϊτών συνεργάστηκαν με τα στρατιωτικά τάγματα των Σαντιάγο, Καλατράβα κλπ. που ιδρύθηκαν στην Ιβηρική Χερσόνησο. Για μια αξιόλογη περιγραφή του έργου τους βλ. Sam Zeno Conedera, *Ecclesiastical Knights: the military orders in Castile 1150-1330*, New York, Fordham University Press, 2015.

ξένους, πως η προσφορά τους στη Χριστιανοσύνη μπορούσε να εξαργυρωθεί με το να παράσχουν σε εκείνον βοήθεια και να λάβουν πλούσια κτήματα κι εκείνοι δέχθηκαν. Τώρα είχαν την ευκαιρία κέρδους και εκπλήρωσης θρησκευτικού καθήκοντος, χωρίς να μεταβούν στην μακρινή Παλαιστίνη. Η πολιορκία της Λισαβόνας από τις χριστιανικές δυνάμεις κράτησε 4 μήνες με τους μουσουλμάνους να αντιστέκονται σθεναρά. Τον Οκτώβριο εν τέλει παραδόθηκαν με όρους, αλλά οι σταυροφόροι τους αγνόησαν και προέβησαν σε τρομερές σφαγές. Μετά την εκστρατεία οι περισσότεροι από την ομάδα αυτή εγκαταστάθηκαν στην Πορτογαλία και ελάχιστοι συνέχισαν για Παλαιστίνη. Παράλληλα με τις εξελίξεις στην Πορτογαλία, οι δύο μονάρχες που δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην εκστρατεία προετοιμάζονταν για το μεγάλο ταξίδι. Ο Ρογήρος τους πρότεινε βοήθεια για μεταφορά τους δια θαλάσσης. Όμως λόγω των κακών σχέσεων που είχαν μαζί του και των καχυποψιών απέναντι στο πρόσωπό του και οι δυο βασιλείς αρνήθηκαν και προτίμησαν την ασφαλέστερη και οικονομικότερη χερσαία διαδρομή.¹⁵²

Ο Κονράδος με τους Γερμανούς ξεκίνησε το Μάιο του 1147 με περίπου 20.000 ένοπλους και προσκυνητές. Μαζί του οι υποτελείς βασιλείς της Βοημίας και τη Πολωνίας και ο ανηψιός και διάδοχός του, Φρειδερίκος της Σουηβίας. Οι στρατιώτες του είχαν συχνά προστριβές μεταξύ τους, παρόλα αυτά διέσχισαν χωρίς επεισόδια την Ουγγαρία. Όταν έφτασαν σε βυζαντινά εδάφη, έδωσε τον όρκο μη βλάβης της ευημερίας και των αυτοκρατορικών συμφερόντων και απέσπασε τη συμπαράσταση από τον αυτοκράτορα Μανουήλ για όσο θα βρισκόταν στα εδάφη του. Κάποια στιγμή όμως οι στρατιώτες ξέφυγαν από τον έλεγχό του και προχώρησαν σε λεηλασίες και προστριβές με τις βυζαντινές συνοδείες. Τα γεγονότα αυτά τρομοκράτησαν τον αυτοκράτορα που ζήτησε από τον Κονράδο να περάσει με το στρατό του στην Ασία από τον Ελλήσποντο κι όχι από την Κωνσταντινούπολη, καθώς θα το θεωρούσε εχθρική ενέργεια. Ο Γερμανός δεν το δέχτηκε και τελικά έφτασε στην πρωτεύουσα το Σεπτέμβριο του 1147, όμως υπήρξε συμφιλίωση τελικά. Στη συνέχεια, πέρασε με το στρατό του στη Χαλκηδόνα κι ο Μανουήλ του διέθεσε οδηγούς από τη φρουρά των Βαράγγων και τον συμβούλευσε να ακολουθήσει τον παράκτιο δρόμο ως την Αττάλεια καθώς ήταν αυτοκρατορικά κι άρα ασφαλή εδάφη και να μην πάρει μαζί τους άμαχους προσκυνητές, για να διευκολυνθεί η πορεία και η συντήρηση του στρατού. Ο Κονράδος αγνόησε τις υποδείξεις και ξεκίνησε για τη Νίκαια. Εκεί, χώρισε το στράτευμα, στέλνοντας τους περισσότερους αμάχους στον δρόμο που πρότεινε ο αυτοκράτορας, υπό τον Όθωνα Φραϊζίνγκεν. Για το ταξίδι τους δεν υπάρχουν αρκετές πληροφορίες, μόνο ότι έφτασαν στην Αττάλεια εξαντλημένοι και μειωμένοι αριθμητικά εξ αιτίας των κακουχιών και των τοπικών τουρκικών επιδρομών. Ο Κονράδος με τους μάχιμους θα ακολουθούσε το δρόμο από την ενδοχώρα, όπως οι πρώτοι Σταυροφόροι. Κοντά στο Δορύλαιο, στις 25 Οκτωβρίου 1147, δέχθηκαν αιφνιδιαστική επίθεση από ολόκληρο τον σελτζουκικό στρατό. Οι

¹⁵² Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 254-255.

ελαφριοί Σελτζούκοι ιππείς επιδόθηκαν σε ένα πόλεμο φθοράς¹⁵³ σε επιχειρησιακό επίπεδο, έναντι των εξαντλημένων, απροετοίμαστων και βαριά οπλισμένων σταυροφόρων, εκμηδενίζοντάς τους. Όσοι επέζησαν κατευθύνθηκαν προς τη Νίκαια.¹⁵⁴

Ο Λουδοβίκος με τους Γάλλους ξεκίνησε τον Ιούνιο του 1147. Μαζί του η σύζυγός του Ελεονώρα της Ακουιτανίας, ο μέγας μάγιστρος των Ναϊτών με ένα τμήμα νεοσύλλεκτών του και διάφοροι υποτελείς του. Κινήθηκε δια μέσου της Βαυαρίας και της Ουγγαρίας χωρίς επεισόδια, αφού ο στρατός του δεν ήταν τόσο άτακτος, παρά τη δυσарέσκεια λόγω έλλειψης προμηθειών από τους Γερμανούς, που πέρασαν πρώτοι. Βυζαντινή πρεσβεία ζήτησε κι από το Λουδοβίκο εγγυήσεις για τις φιλικές του διαθέσεις και για την απόδοση των πρώην κτήσεων που ενδεχομένως θα καταλάμβανε, στον αυτοκράτορα. Ο Γάλλος βασιλιάς απάντησε θετικά στο πρώτο σκέλος, απέφυγε όμως για την ώρα να δεσμευτεί στο δεύτερο. Έφτασε στην Κωνσταντινούπολη τον Οκτώβριο, αλλά απογοητεύτηκε όταν έμαθε για την ανακωχή Βυζαντινών και Τούρκων του Ικονίου. Με τη σειρά του πέρασε κι αυτός στη Χαλκηδόνα, οπότε κι ορκίστηκε για την απόδοση των χαμένων κτήσεων στον αυτοκράτορα. Ο Μανουήλ, για να αποσπάσει τον όρκο του Λουδοβίκου και των υποτελών του, είχε προβεί σε αυτό που θα ονομάζαμε διπλωματία εξαναγκασμού¹⁵⁵ και ως μέσο πίεσης χρησιμοποίησε τη διακοπή ανεφοδιασμού του γαλλικού στρατοπέδου. Στις αρχές Νοεμβρίου, ο Λουδοβίκος έφτασε στη Νίκαια, όπου ενώθηκε με τα ελάχιστα απομεινάρια του στρατού του Κονράδου.¹⁵⁶

Οι δυο βασιλείς αποφάσισαν να ενωθούν και να προχωρήσουν από κοινού. Στις 11 Νοεμβρίου στρατοπέδευσαν στο Έσερον κι αποφάσισαν να ακολουθήσουν τη διαδρομή Αδραμύττιο, Πέργαμος, Σμύρνη και Έφεσος για να μπορούν να έχουν κάλυψη από τις φίλιες δυνάμεις του βυζαντινού στόλου. Στη διαδρομή, ο Κονράδος αρρώστησε και γύρισε στην Πόλη, μετά από πρόσκληση του Μανουήλ¹⁵⁷, ο οποίος τώρα λάμβανε συνέχεια παράπονα των αρχών για τις λεηλασίες που προκαλούσε ο απείθαρχος γαλλικός στρατός. Έστειλε, λοιπόν επιστολές στο Λουδοβίκο να συμμορφώσει το στρατό του και να τον ενημερώσει ότι οι Τούρκοι ετοιμάζονταν για

¹⁵³ Πόλεμος στον οποίο επιδιώκεται η φυσική καταστροφή του αντιπάλου από σωρευτική εφαρμογή υπέρτερης ισχύος. Βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ. 49.

¹⁵⁴ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2:255-257 και 264-265.

¹⁵⁵ Για ανάλυση του όρου και της χρήσης του στις διεθνείς σχέσεις βλ. Alexander George, *Bridging the gap: theory and practice in foreign policy*, Washington, U. S. Institute of Peace Press, 1994.

¹⁵⁶ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2:257-258 και 265-266.

¹⁵⁷ Ο αυτοκράτορας φρόντισε ο ίδιος τον Κονράδο και τον φιλοξένησε ως τον Μάρτιο του 1148, οπότε και ταξίδεψε ο Κονράδος για Παλαιστίνη.

πόλεμο. Του συνέστησε να διατηρεί αποστάσεις για να καλύπτεται από τα βυζαντινά φρούρια και σε καμία περίπτωση να μην συγκρουστεί μαζί τους. Οι λόγοι ήταν ότι φοβόταν για ενδεχόμενη σφαγή των Γάλλων από τους Τούρκους αλλά κυρίως φοβόταν πως η προστασία που παρείχε σε μια σταυροφορία που δεν είχε προσκαλέσει ή επιθυμήσει, έθετε σε κίνδυνο την ανακωχή του με τους Σελτζούκους στο κατώφλι της επικείμενης σικελικής απειλής. Με διπλωματικούς χειρισμούς¹⁵⁸, είχε καταφέρει να εξισορροπήσει¹⁵⁹ τους μουσουλμάνους ηγεμόνες, παρασύροντάς τους με έμμεση προσέγγιση σε αυτό που θα αποκαλούσαμε "bait and bleed"¹⁶⁰ και διασπώντας τις συμμαχίες τους¹⁶¹, ώστε να αποφύγει το κόστος συγκρούσεων. Η στρατηγική αυτή των εξισορροπητικών ελιγμών κινδύνευε από μια ενδεχόμενη συσπείρωση των μουσουλμάνων, στη φήμη της επικείμενης σταυροφορίας ή ακόμα κι από πρόβλημα στην εσωτερική της νομιμοποίηση.¹⁶²

Ο Λουδοβίκος όμως δεν συμμορφώθηκε με τις αυτοκρατορικές υποδείξεις και κινήθηκε κατά μήκος του ποταμού Μαϊάνδρου και στο Δεκέρβιο οι Τούρκοι άρχισαν να τους παρενοχλούν. Στην Αντιόχεια της Πισιδίας έγινε μάχη εκ παρατάξεως, αλλά οι Τούρκοι υποχώρησαν και κατέφυγαν μέσα σε βυζαντινά φρούρια. Οι Γάλλοι θεώρησαν ότι αυτό οφειλόταν σε προδοσία των βυζαντινών εξ αιτίας της ανακωχής με τους Τούρκους. Τις πρώτες μέρες του 1148 βρέθηκαν στη Λαοδίκεια. Δυσκολεύονταν πολύ να βρουν τρόφιμα ή εφόδια και για να φτάσουν στην Αττάλεια έπρεπε να διασχίσουν ψηλά βουνά στην καρδιά του χειμώνα και να αντιμετωπίσουν τις αντάρτικες επιδρομές των Τούρκων στα αδύναμα τμήματα του σχηματισμού¹⁶³. Με πολύ κόπο έφτασαν στην Αττάλεια το Φεβρουάριο του 1148. Αν και η περιοχή ήταν φτωχή σε αποθέματα, ο βυζαντινός κυβερνήτης της, Λανδόλφος, φάνηκε γενναιόδωρος, παρέχοντας κάθε βοήθεια. Ο Λουδοβίκος αποφάσισε να μεταφερθούν

¹⁵⁸ Για τον ορισμό της διπλωματίας ως συστατικό στοιχείο της διαμόρφωσης της υψηλής στρατηγικής ενός κράτους βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, σ.23.

¹⁵⁹ Για ανάλυση της στρατηγικής της εξισορρόπησης, βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, σ.27-28.

¹⁶⁰ (μτφρ.) Πρόκληση πολέμου για κατατριβή τρίτων. Για ανάλυση του όρου βλ. John Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων δυνάμεων*, μτφρ. Κ. Κολιόπουλος, Αθήνα, Ποιότητα, 2007, κεφ. 5.

¹⁶¹ Σύμφωνα με τον Σουν Τσου, αυτή είναι η δεύτερη καλύτερη στρατηγική. Βλ. Αθανάσιος Πλατιάς & Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η τέχνη του πολέμου του Σουν Τσου*, σ.176.

¹⁶² Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2:266-267, 270 και 278.

¹⁶³ Ο "ανταρτοπόλεμος" ως όρος είναι σύγχρονη εφεύρεση. Ως φαινόμενο, ωστόσο υπήρχε από την αρχαιότητα και οι τακτικές του υιοθετήθηκαν από διάφορες ομάδες, στρατιωτικές και μη. Για ανάλυση ενδεικτικά βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ. 265-286.

στην περιοχή της Συρίας δια θαλάσσης. Απόφαση δύσκολη, καθώς ο στρατός ήταν πολυάριθμος, τα πλοία που μπορούσαν να διατεθούν ήταν λίγα και οι δυνατότητες του μικρού λιμανιού της Αττάλειας δεν επέτρεπαν εύκολα το εγχείρημα. Αρχικά, απέπλευσε ο Λουδοβίκος με όσους ιππείς χωρούσαν κι έφθασαν στο λιμάνι του Αγ. Συμεών στις 19 Μαρτίου. Όσοι έμειναν πίσω, την επομένη δέχθηκαν επίθεση από Τούρκους, καθώς όμως δεν διέθεταν αριθμητική υπεροχή για να τους αντιμετωπίσουν, κατέφυγαν εντός των τειχών της πόλης. Ο Λανδόλφος συγκέντρωσε μερικά πλοία ακόμα με τα οποία έφυγαν οι κόμηδες της Φλάνδρας και των Βουρβόνων και τους υπόλοιπους ιππείς, λέγοντας στους πεζικάριους και τους προσκυνητές να συνεχίσουν μόνοι δια ξηράς. Από του τελευταίους, λιγότεροι από τους μισούς κατάφεραν να φτάσουν στην Αντιόχεια μερικούς μήνες μετά.¹⁶⁴

Για όλες αυτές τις αντιξοότητες, ο Λουδοβίκος και οι Γάλλοι κατηγορούσαν τον αυτοκράτορα Μανουήλ ως προδότη της Χριστιανοσύνης κι ως αφερέγγυο σύμμαχο, κυρίως για την ανακωχή του με τους Τούρκους του Ικονίου. Στην πραγματικότητα, οι Βυζαντινοί δεν υποστήριζαν τους Τούρκους έναντι των δυτικών. Η στρατηγική της εξισορρόπησης όμως, λειτουργεί με βάση την ψυχρή εκτίμηση των συσχετισμών ισχύος, ανεξάρτητα από τις κοινές ή διαφορετικές θρησκευτικές αξίες και οι Δυτικοί έδειχναν να μην κατανοούν τις πολύπλοκες ανάγκες της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, φέρνοντας με τη συμπεριφορά τους σε δύσκολη θέση τον αυτοκράτορα. Παρότι οι σχέσεις μεταξύ Γερμανών και Γάλλων στρατιωτών χαρακτηρίζονταν από ένταση και καχυποψία, η εκδοχή τους για τα γεγονότα δημιούργησε εχθρικά συναισθήματα και εχθρικές προθέσεις¹⁶⁵ και προς τους Βυζαντινούς, οξύνοντας τις σχέσεις μεταξύ των δυο τμημάτων της Χριστιανοσύνης.

Στο μεταξύ οι υποψίες του Μανουήλ, που τον είχαν οδηγήσει στην αποχώρηση από το Ικόνιο και στη συνθηκολόγηση με τον Μασούδ, είχαν επαληθευτεί αλλά η συγκέντρωση των δυνάμεών του δεν έκαναν αξιόπιστη την αποτρεπτική απειλή¹⁶⁶. Το φθινόπωρο του 1147, όσο οι Σταυροφόροι διέσχιζαν τη Μικρά Ασία προκαλώντας πολύ συχνά το μένος των Σελτζούκων, ο Ρογήρος της Σικελίας κατέλαβε την Κέρκυρα, έκανε επιδρομές στην ηπειρωτική Ελλάδα, λεηλατώντας και κυριεύοντας τη Θήβα και την Κόρινθο και επέστρεψε στην Κέρκυρα με σκοπό να την χρησιμοποιεί για να απειλεί το δυτικό πλευρό της αυτοκρατορίας.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 267-269.

¹⁶⁵ Οι δύο όροι ερμηνεύονται μέσω της λεγόμενης Τριάδας του Clausewitz. Για τον ορισμό και τις διαφορές τους στο περιεχόμενό τους βλ. Carl von Clausewitz, *On war*, σ. 76.

¹⁶⁶ Η αξιοπιστία (credibility) των απειλών είναι σημαντική για να λειτουργήσει η αποτροπή. Βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ. 23.

¹⁶⁷ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 278.

4.3. Άφιξη στην Παλαιστίνη και πολιορκία της Δαμασκού

Όταν ο Λουδοβίκος έφτασε στο λιμάνι του Αγίου Συμεών , τον υποδέχτηκε ο Ρεϋμόνδος της Αντιόχειας και σύντομα άρχισαν τις συζητήσεις για έναν προληπτικό πόλεμο κατά των απίστων. Ο Νουρ εντ-Ντιν βρισκόταν στα χριστιανικά σύνορα, καταλαμβάνοντας φρούρια από την Έδεσσα ως τη Χάμα. Η άφιξη των Γάλλων ήταν σημαντική, καθώς η αύξηση του ιππικού των Φράγκων, το έκανε ικανό για επίθεση και αρκετά βολική, ώστε να μην αναγκαστεί ο Ρεϋμόνδος να ζητήσει βοήθεια από το Βυζάντιο, δηλώνοντας ακόμα μεγαλύτερη υποτέλεια στον Μανουήλ. Ο Ρεϋμόνδος επιθυμούσε άμεση προσέγγιση με επίθεση στο Χαλέπι, το κέντρο ισχύος του Νουρ εντ-Ντιν. Ο Λουδοβίκος όμως δίστασε, προφασιζόμενος πως προέχει το προσκύνημά του. Μετά από φήμες¹⁶⁸ που έθιγαν την υπόληψή του, ξεκίνησε με το στρατό του για την Ιερουσαλήμ, κάνοντας έξαλλο τον Ρεϋμόνδο, ο οποίος ενδιαφερόταν να εξασφαλίσει την επιβίωση του πριγκιπάτου του εν όψει απειλής κι όχι να συμμετάσχει σε εκστρατείες στο νότο. Ο κόμης Ζοσλέν, επιθυμώντας την ανάκτηση της Έδεσσας, είχε εγκατασταθεί στο Τουρμπεσέλ και είχε το ίδιο σκεπτικό με τον Ρεϋμόνδο. Σημαντικός απών ήταν και ο κόμης Ρεϋμόνδος της Τρίπολης, ο οποίος αρνήθηκε να συνεργαστεί με τους Σταυροφόρους εξ αιτίας οικογενειακών του υποθέσεων. Κατηγορήθηκε ως ηθικός αυτουργός του θανάτου του κόμη Αλφόνσου, γιου του Ρεϋμόνδου της Α' σταυροφορίας, ο οποίος ερχόταν να διεκδικήσει τα δικαιώματά του στην Τρίπολη. Παρά τις ηχηρές απουσίες, η Μελισάνδη κι ο Βαλδουίνος Γ' έκαναν συνέλευση στην Άκρα στις 24 Ιουνίου 1148, παρουσία του Λουδοβίκου, του Κονράδου που βρισκόταν πια στην Παλαιστίνη, του Πατριάρχη, των μεγάλων μαγίστρων των Ναϊτών και των Οσπιταλιέρων κι άλλων ανώτερων ιεραρχών και βαρόνων. Εκεί, πάρθηκε η απόφαση να τεθεί ως επιχειρησιακός στόχος η κατάκτηση της Δαμασκού με άμεση προσέγγιση, από το σύνολο ισχύος των στρατών των συμμετεχόντων χριστιανικών στρατών. Η κατοχή της, σημαντική και για θρησκευτικούς λόγους, θα διέκοπτε τους δρόμους επικοινωνίας μεταξύ των μουσουλμάνων της Βόρειας Συρίας με τους μουσουλμάνους της Αιγύπτου. Όμως δεν ήταν η κατάλληλη στιγμή. Οι Φράγκοι χρειάζονταν τη φιλία με τους Δαμασκηνούς ως αντίβαρο στον Νουρ εντ-Ντιν του Χαλεπίου, που και οι δυο αναγνώριζαν ως τον κυριότερο εχθρό τους. Η χριστιανική επίθεση εναντίον της Δαμασκού θα προκαλούσε τη συμμαχία του τελευταίου με τους Δαμασκηνούς, εναντίον των χριστιανών, παρά τις εχθρικές σχέσεις που διατηρούσαν μεταξύ τους.¹⁶⁹ Οι Φράγκοι ενδεχομένως θα επωφελούνταν περισσότερο από μια στρατηγική bloodletting¹⁷⁰, αφήνοντας μια

¹⁶⁸ Είχε διαδοθεί πως ο Ρεϋμόνδος είχε ερωτικές σχέσεις με την ανηψιά του και σύζυγο του Λουδοβίκου.

¹⁶⁹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2:281-284.

¹⁷⁰ (μτφρ.) Κατατριβή τρίτων. Για ανάλυση του όρου βλ. John Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων δυνάμεων*, κεφ. 5 .

παρατεταμένη διαμάχη μεταξύ Δαμασκού- Χαλεπίου να εξαντλήσει τις δυνάμεις τους.

Εποφθαλμιώντας όμως τα οφέλη, οι Φράγκοι ξεκίνησαν τον Ιούλιο την εκστρατεία τους και στις 24 του μήνα στρατοπέδευσαν στους κήπους γύρω από τη Δαμασκό. Ο εμίρης της, Ουνούρ, αιφνιδιάστηκε καθώς δεν περίμενε μια τέτοια κίνηση κι αφού διέταξε τη συγκέντρωση του στρατού του, κάλεσε σε βοήθεια τον Νουρ εντ-Ντιν του Χαλεπίου. Στην αρχή, προσπάθησε να τους απωθήσει μόνος στους κήπους έξω από την πόλη αλλά χωρίς επιτυχία κι έτσι αναγκάστηκε να αποσυρθεί μέσα στα τείχη. Οι Σταυροφόροι κέρδιζαν έδαφος και προετοιμάζονταν για πολιορκία γύρω από τα τείχη της πόλης. Μόλις όμως έφτασαν οι πρώτες ενισχύσεις από τις επαρχίες του, ο Ουνούρ πέρασε σε αντεπίθεση, η οποία ήταν επιτυχής. Ταυτόχρονα οι Σταυροφόροι δέχονταν επιθέσεις κι από αντάρτες, που ζούσαν στους κήπους και τα δέντρα τους παρείχαν κάλυψη. Οι αρχηγοί αναγκάστηκαν να μετακινήσουν το σταυροφορικό στρατό έξω από το ανατολικό τείχος, το οποίο όμως ήταν το ισχυρότερο και η περιοχή μπροστά του δεν διέθετε νερό. Πολλοί άρχισαν να υποστηρίζουν, πως οι ντόπιοι βαρόνοι της Παλαιστίνης δωροδοκήθηκαν από τον Ουνούρ, για να υποδείξουν τη μετακίνηση αυτή. Ο εμίρης της Δαμασκού, εκμεταλλευόμενος την εδαφικά μειονεκτική τους θέση και τις ενισχύσεις που έφταναν, εξαπέλυσε επίθεση εναντίον του στρατοπέδου τους, ανατρέποντας την κατάσταση και φέρνοντας τώρα τους Χριστιανούς σε θέση άμυνας. Την ίδια στιγμή, ο στρατός του Νουρ εντ-Ντιν πλησίαζε. Η προθυμία του εμίρη του Χαλεπίου να βοηθήσει, δεν οφειλόταν σε κίνητρα θρησκευτικά, αλλά ορθολογικά αφού ακολουθούσε επεκτατική στρατηγική και έναντι των ομοθρήσκων του. Ήταν φανερό πως οι σταυροφόροι δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν την αριθμητική υπεροχή του μουσουλμανικού συνασπισμού σε μια δυνητική σύγκρουση κι έτσι διατάχθηκε αποχώρηση. Όπως προαναφέρθηκε, όμως, δυνητικές συμπλοκές που επιφέρουν αποτελέσματα, υπολογίζονται ως πραγματικές. Οι Φράγκοι πήραν το δρόμο της επιστροφής προς την Παλαιστίνη, ο Ουνούρ όμως τους καταδίωκε με τη συνηθισμένη τακτική ελιγμού των Τούρκων, στέλνοντας ελαφρούς ιππείς να παρενοχλούν τα πλευρά του σχηματισμού εκτοξεύοντας βέλη. Όταν οι Σταυροφόροι επέστρεψαν τελικά στην Παλαιστίνη ήταν ολοσχερώς ταπεινωμένοι. Η αποχώρηση τους σήμαινε εγκατάλειψη του αντικειμενικού τους σκοπού και πλήγμα τρομερό για τη φήμη τους ως αήττητων ιπποτών. Δικαιολογημένα το ηθικό του αντιπάλου τους είχε αναπτρωθεί τρομερά.¹⁷¹

Ο Κονράδος αποχώρησε το Σεπτέμβριο και φιλοξενήθηκε για τα Χριστούγεννα από τον Μανουήλ. Από τη στιγμή που του έσωσε τη ζωή, οι σχέσεις των δυο αντρών ήταν εξαιρετικές και αποφάσισαν να συμμαχήσουν εναντίον του κοινού τους αντιπάλου, Ρογήρου της Σικελίας. Η συμμαχία επισφραγίστηκε με ένα γάμο μεταξύ μελών των δυο οικογενειών. Από την άλλη, τα εχθρικά αισθήματα του Λουδοβίκου και των

¹⁷¹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 284-287.

Γάλλων για τους Βυζαντινούς μεγάλωναν. Από σύμμαχοι, βρέθηκαν αντίπαλοι καθώς ο Γάλλος βασιλιάς αποφάσισε να συμμαχήσει τελικά σε μια Σταυροφορία εναντίον του Βυζαντίου με το Ρογήρο, με συνοδεία του οποίου επέστρεψε τελικά στη Γαλλία. Ο Πάπας Ευγένιος δεν υποστήριξε αυτή του την επιλογή, όμως ο Βερνάρδος του Κλερβό, αρνούμενος να δεχτεί την ήττα της εκστρατείας που με τόσο πάθος είχε υποστηρίξει, πείστηκε πως η αποτυχία οφειλόταν σε προδοσίες των Βυζαντινών και τάχθηκε υπέρ του σχεδίου. Για να έχει όμως πιθανότητες επιτυχίας το εγχείρημα αυτό, χρειαζόταν τη συνδρομή του Κονράδου, ο οποίος δεν ήταν διατεθειμένος να διαρρήξει τη συμμαχία του με τον Μανουήλ, για να εξυπηρετήσει συμφέροντα του αντιπάλου του Ρογήρου. Ως εκ τούτου το σχέδιο εγκαταλείφθηκε.¹⁷²

Ο μόνος που έμεινε στην Παλαιστίνη ήταν ο Βερτράνδος της Τουλούζης, νόθος γιος του κόμη Αλφόνσου που πέθανε. Στόχος του ήταν να εκδικηθεί τον Ρεϋμόνδο Τριπόλεως, τον οποίο θεωρούσε υπεύθυνο για το θάνατο του πατέρα του και να αποκτήσει αυτός την κληρονομιά της Τρίπολης που δικαιοματικά ανήκε στο νεκρό πατέρα του. Με το στρατό του κινήθηκε προς τα βόρεια και κατέκτησε το φρούριο Αράιμα, αποκρούοντας το στρατό που έστειλε ο Ρεϋμόνδος Τριπόλεως για να τον αναχαιτίσει. Κανείς από τους χριστιανούς πρίγκιπες δεν έσπευσε να βοηθήσει τον Ρεϋμόνδο. Έτσι εκείνος ζήτησε τη συνδρομή του μουσουλμάνου εμίρη Ουνούρ της Δαμασκού. Το γεγονός ότι ο Ρεϋμόνδος δεν είχε συμμετάσχει στην εκστρατεία κατά της Δαμασκού, έκανε τον εμίρη να σπεύσει σε βοήθεια, φέρνοντας όμως μαζί και τον Νουρ εντ-Ντιν, διατηρώντας τη συμμαχία του εναντίον των υπόλοιπων χριστιανών.¹⁷³

4.4. Συμπεράσματα

Τα γεγονότα αυτά έδειξαν πως οι μουσουλμάνοι έκαναν βήματα συσπείρωσης, σε αντίθεση με τους χριστιανούς που δημιούργησαν ρήγμα στις σχέσεις τους. Επιπλέον, οι συμμαχίες γίνονταν όλο και περισσότερο με ορθολογικά κριτήρια που αφορούσαν την ισορροπία ισχύος στην περιοχή, χωρίς να λαμβάνεται πολύ σοβαρά υπόψη το θρησκευτικό ζήτημα. Η Δεύτερη Σταυροφορία είχε αποτύχει καθώς η πτώση της Έδεσσας ήταν σημαντική, όμως δεν είχε απειλήσει άμεσα την ύπαρξη του βασιλείου της Ιερουσαλήμ, για να κάνει κατανοητή στους Χριστιανούς την κρισιμότητα της απειλής που αναπτυσσόταν. Θεωρήθηκε σχετικά ακίνδυνο επομένως να ενισχύσουν περισσότερο κι άλλα μέτωπα, όπως αυτό της Ιβηρικής Χερσονήσου, κι όχι να στρέψουν όλο το βάρος της προσοχής τους στην Ανατολή. Επιπλέον, η προτεραιότητα του Βυζαντίου να ασχοληθεί με την ασφάλειά του, δεδομένης της δύσκολης κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει, εξελήφθη ως προδοσία.¹⁷⁴ Τέλος, η

¹⁷² Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 287-288.

¹⁷³ Στο ίδιο, σ. 2: 287-290.

¹⁷⁴ Andrew Jotischky, *Crusading and the Crusader states*, σ. 155-158.

σημαντικότερη ίσως παράμετρος ήταν η απουσία ξεκάθαρου πολιτικού αντικειμενικού σκοπού. Δεν ήταν ρητά διατυπωμένο αν ο αντικειμενικός σκοπός ήταν η ανάκτηση της Έδεσσας ή η προστασία των εναπομεινασών χριστιανικών κτήσεων απέναντι στην επέκταση του Νουρ εντ-Ντιν. Η κατάσταση έγινε περισσότερο περίπλοκη με την αναπάντεχη και λανθασμένη επιχειρησιακή εκτροπή με στόχο της Δαμασκό, διαλύοντας την εύθραυστη ισορροπία ισχύος στην περιοχή , εντείνοντας τα διλήμματα ασφαλείας και επισπεύδοντας τη διαδικασία συσπείρωσης των μουσουλμάνων για διεξαγωγή τζιχάντ εναντίον των Φράγκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗ ΑΝΤΕΠΙΘΕΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΖΕΝΙΘ ΤΗΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗΣ ΙΣΧΥΟΣ

5.1. Η μεγέθυνση της ισχύος του Νουρ εντ-Ντιν

Ο Νουρ εντ-Ντιν κατάλαβε πως ,για να διεξαχθεί το τζιχάντ, έπρεπε να θέσει ως αντικειμενικό του σκοπό την ανάκτηση της Ιερουσαλήμ, που αποτελούσε σημαντικό πνευματικό κέντρο και για τις δυο θρησκείες. Αντιλήφθηκε όμως, πως για να επιτευχθεί αυτό, έπρεπε πρώτα να χρησιμοποιήσει πρακτικά την εσωτερική νομιμοποίηση που μπορούσε να του προσφέρει ο ιερός πόλεμος, για να επεκτείνει και να σταθεροποιήσει την ισχύ του με εδαφική κυριαρχία, τουλάχιστον στις μουσουλμανικές περιοχές της Συρίας.¹⁷⁵

Οι λανθασμένοι χειρισμοί των ίδιων των Φράγκων προκάλεσαν την ήττα τους και τη συμμαχία δυο αντιπάλων, της Δαμασκού με τον Νουρ εντ-Ντιν. Ο εμίρης του Χαλεπίου είχε εκμεταλλευτεί τη ρευστή κατάσταση για να εμπλακεί οριστικά στην περιοχή. Ο Βαλδουίνος Γ', γιος της Μελισάνδης, ανέλαβε τη βασιλεία της Ιερουσαλήμ μετά την ενηλικίωσή του, την περίοδο που ο Ουνούρ της Δαμασκού απεβίωσε. Η μεταβατική περίοδος των δυο σημαντικών δρώντων ήταν η ευκαιρία του Νουρ εντ-Ντιν για να ολοκληρώσει τις επιδιώξεις του πατέρα του, Ζενγκί και να επεκτείνει την κυριαρχία του στη Δαμασκό. Στην προσπάθειά του όμως, ήρθε αντιμέτωπος με μια ευκαιριακή συμμαχία μεταξύ Δαμασκού κι Ιερουσαλήμ, που είχε συσταθεί για να τον αποτρέψει και υποχώρησε.¹⁷⁶

Στο επόμενο διάστημα, άρχισε να γίνεται εμφανής η παρακμή της δυναστείας των Φατιμιδών στη συτική Αίγυπτο. Την αδυναμία της εκμεταλλεύτηκε ο βασιλιάς Βαλδουίνος Γ' για να επιδιώξει την κατάκτηση της φατιμιδικής Ασκάλωνας, από όπου οι Αιγύπτιοι συχνά έκαναν επιδρομές εναντίον χριστιανικών εδαφών. Οι Φράγκοι με όλες τους τις στρατιωτικές δυνάμεις και πλήθος πολιορκητικών μηχανών στράφηκαν στην άμεση προσέγγιση σε επιχειρησιακό επίπεδο για στενό αποκλεισμό και εξουθένωση με πολιορκία, ώσπου η φρουρά της Ασκάλωνας παραδόθηκε.¹⁷⁷ Η Ασκάλωνα ήταν κατάκτηση στρατηγικής σημασίας, καθώς εξασφάλιζε σε μεγάλο ποσοστό την επιβίωση των χριστιανικών βασιλείων, εμποδίζοντας ταυτόχρονα την ένωση των δυο μουσουλμανικών δυνάμεων.

Με μια ασήμαντη αφορμή, ο Νουρ εντ-Ντιν επιτέθηκε ξανά εναντίον της Δαμασκού, την οποία και κατέλαβε, περισσότερο με την πειθώ παρά με τα όπλα¹⁷⁸,

¹⁷⁵ Andrew Jotischky, *Crusading and the Crusader states*, σ. 201-202.

¹⁷⁶ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 327 και 335.

¹⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 2: 337-339.

¹⁷⁸ Amin Maalouf, *Οι Σταυροφορίες από τη σκοπιά των Αράβων*, σ. 201-202.

αντισταθμίζοντας την ισχύ των Φράγκων λόγω της κατάληψης της Ασκάλωνας. Η επικυριαρχία του εκτεινόταν σε όλα τα εδάφη από την Έδεσσα ως την Υπεριορδανία, στην ανατολική πλευρά των φράγκικων βασιλείων κι ο ίδιος ασκούσε συγκεντρωτική διοίκηση, σε αντίθεση με τους Φράγκους, που η αποκεντρωμένη διοίκηση αποτελούσε την achilles heel της ενότητάς τους. Ο Νουρ εντ-Ντιν ανανέωσε τη συμμαχία με την Ιερουσαλήμ, καθώς ο βραχυπρόθεσμος κατευνασμός¹⁷⁹ των Φράγκων ήταν αναγκαίος για να στραφεί εναντίον των Σελτζούκων, όμως ο Βαλδουίνος τη διέκοψε το 1157.¹⁸⁰

Παράλληλα, ο νέος πρίγκιπας της Αντιόχειας, Ρεϋνάλδος του Σατιγιόν, από σύμμαχος του Βυζαντίου εναντίον των Αρμενίων, λόγω παρεξηγήσεων με τον Μανουήλ και μετά από προτροπή των Ναϊτών, συμάχησε με τους Αρμένιους κι έκαναν από κοινού εκστρατεία και λεηλασία εναντίον της βυζαντινής Κύπρου το 1156.¹⁸¹ Ο Βαλδουίνος καταδίκασε την ενέργεια αυτή καθώς χρειαζόταν τη βοήθεια του Βυζαντίου. Διαπραγματεύτηκε συμμαχία με τον Μανουήλ εναντίον του Νουρ εντ-Ντιν με αντάλλαγμα ταπείνωση του Ρεϋνάλδου. Το 1158, ο Μανουήλ κινήθηκε με το στρατό του στην Κιλικία, εξαναγκάζοντας τον Ρεϋνάλδο να δηλώσει υποτέλεια. Τότε, ο Νουρ εντ-Ντιν ζήτησε ανακωχή από τον Μανουήλ κι ο αυτοκράτορας δέχτηκε για τρεις λόγους. Αρχικά, η ανακωχή θα ήταν ένας βραχυπρόθεσμος κατευνασμός του Νουρ εντ-Ντιν, επωφελής για την αντιμετώπιση της κοινής, αλλά μόνιμης για το Βυζάντιο, σελτζουκικής απειλής και ταυτόχρονα λειτουργούσε σαν εξισορρόπηση για τις φράγκικες φιλοδοξίες. Παρόλο που οι Φράγκοι το θεώρησαν προδοσία κατά της χριστιανοσύνης, η επιλογή του Μανουήλ ήταν απόλυτα ορθολογική και ρεαλιστική. Η Συρία, αν και τμήμα της Χριστιανοσύνης, αποτελούσε περιοχή ήσσονος ζωτικής σημασίας για το Βυζάντιο σε σχέση με τις επαρχίες του, που απειλούνταν από τους Σελτζούκους. Ο Μανουήλ σύντομα εκστράτευσε εναντίον των Σελτζούκων, οι οποίοι αφού ηττήθηκαν, έκαναν ανακωχή με το Βυζάντιο. Η ανακωχή αυτή λειτούργησε ως αποτροπή για τον Νουρ εντ-Ντιν κι έμμεσα ευνόησε τους Φράγκους, αφού ο εμίρης του Χαλεπίου δεν επιχείρησε να επιτεθεί σε χριστιανικά εδάφη για αρκετό καιρό. Ο συνδυασμός στρατηγικής κατευνασμού κι εξισορρόπησης από το Βυζάντιο όμως, προκάλεσε την οργή των Φράγκων για τον αυτοκράτορα, ενισχύοντας τη γνώμη τους ότι επρόκειτο για έναν αφερέγγυο εταίρο¹⁸². Ωστόσο, η Βυζαντινή επικυριαρχία στην Αντιόχεια αποδείχθηκε σωτήρια

¹⁷⁹ Για ανάλυση της στρατηγικής του κατευνασμού βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, σ.28-29.

¹⁸⁰ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 340-341.

¹⁸¹ Στο ίδιο, σ. 2: 346-349.

¹⁸² Πρόκειται για συνηθισμένο κίνδυνο που συνεπάγεται ο συνδυασμός των δυο αυτών στρατηγικών. Βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, σ.32-33.

για την επιβίωση του πριγκιπάτου, όταν μετά την αιχμαλωσία του Ρεϋνάλδου από τον Νουρ εντ-Ντιν το 1160, προέκυψαν κυβερνητικά προβλήματα.¹⁸³

Μετά το θάνατο του Βαλδουίνου Γ', βασιλιάς της Ιερουσαλήμ έγινε ο αδελφός του, Αμαλρίκ. Βλέποντας την αύξηση ισχύος του Νουρ εντ-Ντιν με την ενοποίηση του σουνιτικού Ισλάμ στη Συρία, εκτίμησε πως έπρεπε να προβεί σε έναν παρεμποδιστικό πόλεμο για να ανακόψει την επέκταση του αντιπάλου του και την πιθανότητα να περάσει η σιιτική Αίγυπτος, που ήταν εξαιρετικά αδύναμη από εσωτερικές έριδες, στα χέρια του Νουρ εντ-Ντιν. Όσο οι δυο μουσουλμανικοί πόλοι δεν ενώνονταν, τα φράγκικα βασίλεια, που κατείχαν τις εσωτερικές γραμμές επικοινωνίας ουσιαστικά, είχαν ελπίδες να επιβιώσουν και έτσι πολιτικός αντικειμενικός σκοπός του Αμαλρίκ ήταν η κατάκτηση της Αιγύπτου. Για αυτό ζήτησε ενισχύσεις από τη Δύση και επεδίωξε να εξασφαλίσει την εύνοια του Βυζαντίου. Η πρώτη αιφνιδιαστική επίθεση του Αμαλρίκ κατά της Αιγύπτου δεν απέδωσε, ενώ η απουσία του έδωσε την ευκαιρία στο Νουρ εντ-Ντιν να επιτεθεί στην Τρίπολη. Το τελευταίο από τα σταυροφορικά κράτη σώθηκε χάρη στην έγκαιρη επέμβαση της συμμαχίας των Φράγκων της πόλης και ενός βυζαντινού αποσπάσματος.¹⁸⁴

Οι εσωτερικές διαμάχες της Αιγύπτου ώθησαν τον εξόριστο πρώην βεζίρη της, Σαβάρ, να ζητήσει βοήθεια από τον Νουρ εντ-Ντιν για να ανακτήσει τη θέση του στο Κάιρο, προσφέροντας ανταλλάγματα. Ο εμίρης του Χαλεπίου εκμεταλλευόμενος την ευκαιρία, έστειλε ένα μεγάλο στράτευμα υπό τον υπαρχηγό του, Σιρκούχ. Μαζί του ήταν κι ο ανηψιός του, Σαλαντίν. Ο νυν αιγύπτιος βεζίρης, Διργάμ, ζήτησε τη συμμαχία της Ιερουσαλήμ κι ο Αμαλρίκ δέχθηκε για να εμποδίσει την επικράτηση του Νουρ εντ-Ντιν. Τελικά, ο Σαβάρ αποκαταστάθηκε, όμως αθέτησε τη συμφωνία περί ανταλλαγμάτων κι ο Σιρκούχ προέβη σε αντίποινα με την κατάληψη ενός φρουρίου. Ο Αμαλρίκ τον έπεισε να αποχωρήσουν αμφότεροι, καθώς ενημερώθηκε για επιθέσεις του Νουρ εντ-Ντιν στην Αντιόχεια. Ο τελευταίος είχε τη δυνατότητα να την κυριεύσει, αλλά εκτίμησε πως ήταν προτιμότερο να είναι η Αντιόχεια ένα μικρό φραγκικό κράτος-βυζαντινός δορυφόρος, παρά να παραβιάσει την ανακωχή με το Βυζάντιο. Άλλωστε μια τέτοια κίνηση, θα έκανε τον επικυρίαρχο Βυζαντινό Αυτοκράτορα να την ενσωματώσει στην επικράτειά του, φέρνοντας ισχυρές δυνάμεις στα σύνορα του Νουρ εντ-Ντιν. Το 1116 ο Σιρκούχ εισέβαλε ξανά στην Αίγυπτο κι ο Αμαλρίκ συμμάχησε πάλι με τον Σαβάρ. Το Μάρτιο του 1167 διεξήχθη μάχη κι ο Σιρκούχ, παρότι κατώτερος αριθμητικά, νίκησε σε τακτικό επίπεδο περικυκλώνοντας τους εχθρούς. Όμως δεν διέρρηξε τη συμμαχία των αντιπάλων του κι έτσι κατέφυγε στην Αλεξάνδρεια, η οποία δεν υποστήριζε τον Σαβάρ. Ο φραγκοαιγυπτιακός στρατός προέβη σε χερσαίο και θαλάσσιο αποκλεισμό της πόλης για να την

¹⁸³ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 350-357.

¹⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 2: 362-366.

πολιορκήσει και περίπου δυο μήνες αργότερα, ο Σιρκούχ πρότεινε ειρήνη στον Αμαλρίκ και αποχώρηση αμφοτέρων από την Αίγυπτο.¹⁸⁵

5.2. Οι σουνίτες κατακτούν την Αίγυπτο

Με την επιστροφή στην Ιερουσαλήμ, ο Αμαλρίκ επιχείρησε να οργανώσει την άμυνά του έναντι του Νουρ εντ-Ντιν με την βοήθεια των στρατιωτικών ταγμάτων, που έλαβαν φρούρια ως αντάλλαγμα. Παράλληλα, ζήτησε τη συμμαχία του Βυζαντίου για προληπτικό πόλεμο εναντίον της Αιγύπτου. Η απειλή ήταν κοντά, καθώς ο Σιρκούχ διαπραγματευόταν με τον γιο του Σαβάρ, όμως ο Αμαλρίκ βιάστηκε κι επιτέθηκε στο φρούριο της Μπιλμπίς μόνος, όπου ακολούθησε σφαγή. Η κίνηση αυτή εξόργισε τον αιγυπτιακό λαό που συσπειρώθηκε εναντίον του και του στέρησε την ευκαιρία να προχωρήσει στο Κάιρο. Στη συνέχεια, υποχώρησε καθώς ο Σιρκούχ έφτασε στην Αίγυπτο και έκανε συμφωνία με τον Καμίλ, ώστε να εξασφαλίσει το ένα τρίτο της αιγυπτιακής επικράτειας. Ο Σιρκούχ μπήκε στο Κάιρο τον Ιανουάριο του 1169 και σύντομα, μετά τη δολοφονία του Σαβάρ από συνομοσία που οργάνωσε ο Σαλαντίν και ενέκρινε κατόπιν πίεσης ο Φατιμίδης χαλίφης, ανέλαβε τη διακυβέρνηση της Αιγύπτου με επικυριαρχία του Νουρ εντ-Ντιν. Δυο μήνες αργότερα πέθανε και τον διαδέχθηκε ο ανηψιός του Σαλαντίν, ιδρύοντας τη δυναστεία των Αγιουβιδών. Η συμβολή του στην αναβίωση του μουσουλμανικού μεγαλείου υπήρξε πολύ σημαντική. Ήταν εκείνος που είχε κάνει κατανοητό στον Νουρ εντ-Ντιν, πως η κατοχή της Αιγύπτου είναι *sine qua non* για οποιαδήποτε προσπάθεια ολικής και μόνιμης ανάκτησης της Παλαιστίνης. Η στρατηγική της θέση εξασφάλιζε σύνδεση με τη Συρία, δυνατότητα θαλάσσιου ελέγχου στη νοτιοανατολική Μεσόγειο κι αφθονία σε πόρους κι ανθρώπινο δυναμικό.¹⁸⁶

Τα νέα δεδομένα στην ισορροπία ισχύος έκαναν τον Αμαλρίκ να επιχειρήσει εκ νέου συμμαχία με τον Μανουήλ κι από κοινού εκστρατεία στην Αίγυπτο. Ο Σαλαντίν το γνώριζε, όμως ανέμενε επίθεση στη Μπιλμπίς, ενώ ο χριστιανικός συνασπισμός, μετά από μεγάλη χρονική καθυστέρηση, κατευθύνθηκε προς τη Δαμιέτα και πολιορκήσε την πόλη. Ο στρατηγικός αιφνιδιασμός θα ήταν επιτυχής, αν οι δυο σύμμαχοι είχαν καλή συνεννόηση και λιγότερη καχυποψία μεταξύ τους. Αυτά τους έκαναν να χρονοτριβούν και να διστάζουν για διεξαγωγή αποφασιστικής επίθεσης στα τείχη της Δαμιέτας, ενώ τα εφόδια τελείωναν. Το Δεκέμβριο του 1169, αναγκάστηκαν να λύσουν την πολιορκία και να υποχωρήσουν, επιρρίπτοντας ευθύνες οι μεν στους δε. Ωστόσο, έπρεπε να διατηρήσουν τη συμμαχία, προς αντιμετώπιση της νέας απειλής, του Σαλαντίν.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών* σ. 2: 366-372.

¹⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 2: 357-379.

¹⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 2: 380-383.

Οι σχέσεις του Σαλαντίν με τον Νουρ εντ-Ντιν ήταν μάλλον τυπικές και χαρακτηρίζονταν από καχυποψία του τελευταίου προς το πρόσωπο του νεαρού Κούρδου. Μετά το θάνατο του τελευταίου Φατιμίδη χαλίφη, οι σχέσεις τους χειροτέρευαν καθώς ο Σαλαντίν άρχισε να ισχυροποιείται στο εσωτερικό της Αιγύπτου, με θεμιτά κι αθέμιτα μέσα, κι αυτό προκαλούσε ανασφάλεια στον εμίρη του Χαλεπίου κι όχι άδικα. Ο Σαλαντίν, με τις επιλογές και τις κινήσεις του, επιχειρούσε έναν εξισορροπητικό ελιγμό απέναντι στον επικυρίαρχό του και στους Φράγκους. Η ύπαρξη του Νουρ εντ-Ντιν, του παρείχε προστασία από εχθρικές κινήσεις των Φράγκων. Αντίστοιχα, η ύπαρξη των σταυροφορικών κρατών στο ενδιάμεσο, του επέτρεπε να μην βρίσκεται υπό την στενή κι άμεση εποπτεία του επικυρίαρχού του. Η διαίρεση μεταξύ των δυο μουσουλμάνων ηγετών προκαλούσε ανακούφιση στους Φράγκους, που έσπευσαν να συμμαχήσουν και με τους ασασίνους στα όρη Νοσαϊρι και να αποκτήσουν επαφές με τη σιιτική αριστοκρατία της Αιγύπτου. Το Μάιο του 1174, ο Νουρ εντ-Ντιν πέθανε και τον διαδέχτηκε ο γιος του, Μαλίκ ας-Σαλίχ Ισμαήλ, όμως η μουσουλμανική διακυβέρνηση άρχισε να διασπάται από τους διάφορους τοπικούς διεκδικητές. Δυο μήνες αργότερα πέθανε κι ο βασιλιάς Αμαλρίκ και τον διαδέχτηκε ο λεπρός γιος του, Βαλδουίνος Δ'. Οι δυο αυτές απώλειες, σε συνδυασμό με την αδιαφορία της Δύσης για αποστολή Σταυροφορίας, επέτρεψαν στον Σαλαντίν να αναδειχθεί κι όχι μόνο να καλύψει το κενό ισχύος που δημιουργήθηκε, αλλά και να ολοκληρώσει το τζιχάντ και να πραγματοποιήσει μουσουλμανικό θρίαμβο.¹⁸⁸

5.3. Η αυτοκρατορία του Σαλαντίν

Την αντιβασιλεία της Ιερουσαλήμ ανέλαβε ο Ρεϋμόνδος της Τρίπολης, έχοντας τη στήριξη των Οσπιταλιέρων και των ντόπιων αρχόντων, που επιθυμούσαν ηρεμία κι ασφάλεια στις γειτονικές σχέσεις. Στο αντίθετο στρατόπεδο ήταν οι Ναΐτες και οι νεοφερμένοι ιππότες, που επιθυμούσαν επεκτατική στρατηγική. Ο Βαλδουίνος Δ' επεδίωκε ισορροπία κι ενότητα, καθώς ήταν επιτακτική η προετοιμασία για ανάσχεση του Σαλαντίν, που γρήγορα αποκήρυξε την υποτέλειά του στο γιο του Νουρ εντ-Ντιν κι επιχείρησε μια πολιορκία στο Χαλέπι. Χάρη στην επέμβαση των Φράγκων, η πολιορκία λύθηκε, όμως ο Σαλαντίν είχε προλάβει στο μεταξύ να επεκταθεί και να θέσει υπό τον έλεγχό του τα συνιντικά εδάφη της Συρίας από τη Χάμα προς βορρά, αυξάνοντας πολύ την ισχύ του.¹⁸⁹

Οι δυνάμεις της Ουτρεμέρ δεν επαρκούσαν για ανάσχεση της ισχύος του Σαλαντίν. Ήταν αναγκαία μια εξωτερική ενίσχυση, αλλά η Δύση ήταν απασχολημένη με τα εσωτερικά ζητήματα των βασιλείων και των αυτοκρατόρων. Το Βυζάντιο αντιμετώπιζε ξανά τις επιδρομές των Σελτζούκων, που είχαν ανεξαρτητοποιηθεί μετά

¹⁸⁸ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 387-392.

¹⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 2: 401-405.

το θάνατο του Νουρ εντ-Ντιν. Ο Μανουήλ επιχείρησε προληπτικό πόλεμο για να απαλλαγεί οριστικά, όμως στο Μυριοκέφαλο ο στρατός του εκμηδενίστηκε. Εκτός από τακτική ήταν και στρατηγική ήττα, καθώς ο βυζαντινός στρατός είχε υποστεί τεράστιο πλήγμα με μακροπρόθεσμες συνέπειες κι ο αυτοκράτορας έχασε την ικανότητά του να επεμβαίνει στη Συρία, παρόλο που ο στόλος του ήταν ακόμα ισχυρός.¹⁹⁰ Το μεσοπρόθεσμο αποτέλεσμα ήταν πως θα αδυνατούσε να συμμαχήσει με τους Φράγκους για να εμποδίσει την ολοκληρωτική επέκταση του Σαλαντίν.

Το 1177, ο Σαλαντίν αποφάσισε να επιτεθεί αιφνιδιαστικά στην Παλαιστίνη, τώρα που η φραγκοβυζαντινή συμμαχία ήταν αδύναμη. Επιτέθηκε πρώτα στην Ασκάλωνα για αντιπερισπασμό κι ο ίδιος κινήθηκε προς την Ιερουσαλήμ. Οι Φράγκοι όμως τον αιφνidiάσαν στο Μονζιζάρ με τη συμμετοχή 100 Ναϊτών και κέρδισαν μια τακτική νίκη. Ωστόσο, δεν επρόκειτο για μια στρατηγική νίκη, καθώς ο Σαλαντίν μπόρεσε γρήγορα να ανακάμψει αντλώντας πόρους από την Αίγυπτο.¹⁹¹ Αφού αναδιοργανώθηκε, επέστρεψε το 1179 στη Συρία, αλλά δεν έκανε ουσιαστικές επιθέσεις. Έκανε ανακωχή με το Βαλδουίνο και τους υπόλοιπους ηγεμόνες τις περιοχής και αποφάσισε πως έπρεπε πρώτα να κατακτήσει το Χαλέπι, για να μεγιστοποιήσει την ισχύ του και μετά να στραφεί προς την Ιερουσαλήμ και να πραγματοποιήσει το τζιχάντ.¹⁹²

Παράλληλα, οι Φράγκοι εκμεταλλεύτηκαν την ανακωχή για να αναζητήσουν ενισχύσεις. Πρώτα από τη Δύση, παντρεύοντας την πριγκίπισσα Σίβυλλα με τον Γάλλο ευγενή Γκυ του Λουζινιάν, για να αναλάβει τη βασιλεία σε περίπτωση πρόωρου θανάτου του λεπρού Βαλδουίνου και μετά από το Βυζάντιο, που όμως ήταν αρκετά αδύναμο για να βοηθήσει κι αντιμετώπιζε εσωτερικά προβλήματα εξαιτίας του θανάτου του Μανουήλ. Ο νέος αυτοκράτορας Ανδρόνικος Κομνηνός προέβη σε συμμαχία με τον Σαλαντίν για να αντιμετωπίσει τους Σελτζούκους, αφήνοντας πλήρη ελευθερία κινήσεων εναντίον των Φράγκων. Ο Ανδρόνικος επιχείρησε ένα κατευνασμό των μουσουλμάνων αντιπάλων του, για να συγκεντρώσει τις δυνάμεις του εναντίον της Σικελίας, που ετοιμαζόταν να επιτεθεί ξανά σε βυζαντινά εδάφη. Η εσωτερική του πολιτική δεν ήταν επιτυχημένη και προκάλεσε εξέγερση στο λαό, που κατέληξε στο θάνατό του κι έφερε στο θρόνο τον Ισαάκιο Άγγελο. Την ίδια περίοδο, ο βυζαντινός κυβερνήτης της Κιλικίας, Ισαάκιος Κομνηνός, με ενθάρρυνση από τους Ναϊτες, πήγε στην Κύπρο και αυτοανακηρύχθηκε ανεξάρτητος αυτοκράτορας, επιφέροντας περαιτέρω πλήγματα στο Βυζάντιο.¹⁹³

¹⁹⁰ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 408-410.

¹⁹¹ Γιώργος Ψαρουλάκης, *Ναϊτες Ιππότες: οι Στρατιώτες του Χριστού*, Παγκόσμια Πολεμική Ιστορία.

¹⁹² Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 414-416.

¹⁹³ Στο ίδιο, σ. 2: 416-423.

Τα ανωτέρω γεγονότα σε συνδυασμό με τις διαμάχες μεταξύ των πριγκίπων της Αντιόχειας και της Αρμενίας και το θάνατο του κυβερνήτη του Χαλεπίου, σήμαιναν αλλαγές στην ισορροπία δυνάμεων. Αλλαγές που ο Σαλαντίν αξιοποίησε σωστά για να επεκτείνει την ισχύ του και στις 12 Ιουνίου 1183 κατάφερε να καταλάβει το Χαλέπι. Η πρωτεύουσα της μεγάλης επικράτειας που ήταν υπό τον έλεγχό του ήταν η Δαμασκός και η Αίγυπτος αποτελούσε τη βασικότερη πηγή πλούτου του. Είχε την υποστήριξη του χαλίφη της Βαγδάτης και οι Σελτζούκοι ηγεμόνες δεν μπορούσαν να τον απειλήσουν και ζητούσαν πια τη συμμαχία του. Το Βυζάντιο, ο δυνητικός ισχυρός του αντίπαλος, δεν ήταν σε θέση να ανακόψει την επέκτασή του. Απέμενε η ανάκτηση της Παλαιστίνης, όμως οι πρώτες απόπειρες δεν ήταν ιδιαίτερα δυναμικές.¹⁹⁴

Στο εσωτερικό του βασιλείου της Ιερουσαλήμ, ο Ρεϋμόνδος είχε αναλάβει ξανά την αντιβασιλεία εξαιτίας των διαφωνιών του βασιλιά με τον γαμπρό του, Γκυ. Όταν ο Βαλδουίνος Δ' πέθανε, ο Ρεϋμόνδος επεδίωξε ανακωχή με τον Σαλαντίν για τέσσερα χρόνια. Σκοπός του ήταν ο κατευνασμός του αντιπάλου του, μέχρις ότου σταλούν ενισχύσεις από τη Δύση. Ο Σαλαντίν την αποδέχθηκε καθώς είχε να αντιμετωπίσει εσωτερικά θέματα συνοχής και να επιχειρήσει με τις δυνάμεις του να εξασφαλίσει την επικυριαρχία του επί της Μοσούλης και της Περσαρμενίας. Η ανακωχή αυτή επανέφερε και υψηλά επίπεδα ευημερίας καθώς άρχισε να διεξάγεται ξανά το συστηματικό εμπόριο μεταξύ των δρόντων, μουσουλμάνων και χριστιανών.¹⁹⁵ Άλλωστε έχει ειπωθεί πως "παρά τις πολιτικοστρατιωτικές κρίσεις κι αναταραχές, οι μεσογειακοί πληθυσμοί ουδέποτε έπαψαν να συναλλάσσονται, να εμπορεύονται, να αλληλοεπηρεάζονται."¹⁹⁶

Το 1186 απεβίωσε και ο διάδοχος Βαλδουίνος Ε' κι έτσι στο θρόνο ανήλθε η βασίλισσα Σίβυλλα με το σύζυγό της Γκυ, που διατήρησαν τη συμφωνία. Η παραβίασή της από επιθέσεις του Ρεϋνάλδου του Σατιγιόν στην Υπεριορδανία, όμως, ήταν αφορμή για την κρίση¹⁹⁷ που δημιουργήθηκε. Ο πειθαναγκασμός του Σαλαντίν προς τον Ρεϋνάλδο για επαναφορά του status quo ante¹⁹⁸ δεν απέδωσε. Ο Βοημούνδος της Αντιόχειας κι ο Ρεϋμόνδος Τριπόλεως έκαναν ξεχωριστές ανακωχές

¹⁹⁴ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 423-427.

¹⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 2: 438-441.

¹⁹⁶ Ελένη Γλύκατζη- Αρβελέρ, *Γιατί το Βυζάντιο*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2009, σ. 123.

¹⁹⁷ Οι κρίσεις είναι καταστάσεις σύγκρουσης συμφερόντων όπου επικρεμάται ο κίνδυνος του πολέμου και η πίεση χρόνου. Βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ.36-37.

¹⁹⁸ Η περιορισμένη και παραδειγματική χρήση βίας, χωρίς προσφυγή σε πόλεμο για επαναφορά σε status quo ante στα πλαίσια μιας κρίσης, ανήκει στην έννοια του πειθαναγκασμού. Βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ.22.

για τα πριγκιπάτα τους, κίνηση που θεωρήθηκε προδοσία. Όταν οι μουσουλμάνοι εκμεταλλεύτηκαν την ανακωχή με τον Ρεϋμόνδο για διέλευση μέσω των εδαφών του, οι Ναΐτες έχοντας υπερβολική εμπιστοσύνη στις δυνάμεις τους, επεδίωξαν τη διεξαγωγή μάχης, αλλά οι μουσουλμανικές δυνάμεις τους εκμηδένισαν στις πηγές του Κρεσόν. Τότε ο Ρεϋμόνδος έλυσε την ανακωχή και δήλωσε υποτέλεια στον Γκυ. Οι φανερές προθέσεις του Σαλαντίν για κάθετη κλιμάκωση¹⁹⁹ που οδηγεί σε πόλεμο από το σύνολο των δυνάμεών του, απαιτούσαν τη χριστιανική συμφιλίωση και συσπείρωση.²⁰⁰

5.4. Τα Κέρατα του Χαττίν και η σωτηρία της Τύρου

Όταν ο Σαλαντίν πέρασε τον Ιορδάνη, ο Ρεϋμόνδος επέμεινε να τηρήσουν αμυντική στάση, ώστε η ζέστη να εξαντλήσει τον επιτιθέμενο, μέχρι να φτάσουν οι ενισχύσεις. Όμως ο βασιλιάς Γκυ πείσθηκε από την αντίθετη άποψη, την οποία υποστήριζαν κυρίως οι Ναΐτες και διέταξε προέλαση προς την Τιβεριάδα. Το στράτευμα εγκαταστάθηκε στη Σεφόρια, όπου τα εδάφη ήταν πολύ ευνοϊκά για άμυνα και θα απέτρεπαν τον Σαλαντίν από επίθεση. Οι Ναΐτες όμως, έπεισαν ξανά τον Γκυ να συνεχίσει την προέλαση, προκειμένου να υπερασπιστούν την Τρίπολη, κυρίως για λόγους γοήτρου. Ο δρόμος για την Τιβεριάδα περνούσε από άνδρες περιοχές, εκτεθειμένες στη ζέστη για να καταλήξει σε μια κοιλάδα, κάτω από δυο βράχους που ονομάζονταν Κέρατα του Χαττίν. Ο φράγκικος στρατός είχε συγκεντρώσει περί τους 1.200 ιππότες, από τους οποίους οι 230 ανήκαν στους Ναΐτες, ενώ συνολικά μαζί με πεζούς κι ακολούθους φαίνεται να άγγιζαν τους 23.000 άνδρες. Ο Σαλαντίν αντίστοιχα φαίνεται να διέθετε 12.000 ιππείς από τις κτήσεις του σε Συρία κι Αίγυπτο, αλλά συνολικά οι εκτιμήσεις για τις δυνάμεις του ποικίλλουν, αναφέροντας από 25.000 έως 40.000 άνδρες.²⁰¹ Ο Σαλαντίν, πληροφορημένος για τις κινήσεις των Φράγκων από προδότες που αυτομόλησαν, ήταν σε εξαιρετικά πλεονεκτική θέση, αποκόπτοντας με τμήμα των δυνάμεών του και τις τελευταίες διόδους ανεφοδιασμού, κυρίως σε νερό. Έβαλε φωτιά στους θάμνους εξουθενώνοντας κι άλλο με τη ζέστη και τον καπνό τους Φράγκους που ήταν τώρα στις πλαγιές των Κεράτων. Οι πρώτες επιθέσεις των μουσουλμάνων τα ξημερώματα της 4ης Ιουλίου 1187 αναχαιτίστηκαν από τους Ναΐτες, ωστόσο η διάσπαση των εχθρικών γραμμών δεν κράτησε για πολύ. Οι μουσουλμάνοι ανασυντάχθηκαν, εκμεταλλευόμενοι τις εσωτερικές γραμμές που είχαν δημιουργηθεί στον χριστιανικό στρατό, καθώς το ιππικό και το πεζικό είχαν χάσει τη συγκέντρωσή τους λόγω της εξάντλησης και της επέλασης και τώρα

¹⁹⁹ Για την έννοια και τις ιδιότητες του όρου της κλιμάκωσης, βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ.35-36.

²⁰⁰ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 441-447.

²⁰¹ Γιώργος Ψαρουλάκης, *Ναΐτες Ιππότες: οι Στρατιώτες του Χριστού*, Παγκόσμια Πολεμική Ιστορία, σ. 77-78.

κινούνταν σχεδόν χωριστά, μειώνοντας την αποτελεσματικότητά τους. Μια αμφιλεγόμενη επέλαση τμήματος του ιππικού υπό τον Ρεϋμόνδο δεν απέφερε καμία αντίδραση του Σαλαντίν, που σχεδόν τους προσέφερε δίοδο διαφυγής. Με τον ελιγμό αυτό, ο μουσουλμάνος ηγέτης κατάφερε να απομονώσει μέρος των εχθρικών δυνάμεων, που δεν θα επιχειρούσε εύκολα την επανένωση μέσω ανηφορικού εδάφους. Αμέσως μετά κάλυψε τη δίοδο και περικύκλωσε τον κύριο όγκο του χριστιανικού στρατού, εκμηδενίζοντάς τους.²⁰² Μετά το θρίαμβό του, ο Σαλαντίν κινήθηκε στην Άκρα, που παραδόθηκε με συνθηκολόγηση κι έπειτα την Ασκάλωνα, που μετά από σύντομη αντίσταση, παραδόθηκε κι αυτή.²⁰³ Μετά την ήττα, ελάχιστοι ξέφυγαν κι ο Τίμιος Σταυρός έπεσε στα χέρια των μουσουλμάνων. Οι Φράγκοι πλήρωσαν με τον χειρότερο τρόπο την εμμονή τους να υιοθετούν επιχειρησιακά άμεση προσέγγιση και να επιδιώκουν αποφασιστική μάχη, ακόμα και σε συνθήκες που είναι φανερά ευνοϊκές για τον αντίπαλο. Η τακτική νίκη του Σαλαντίν, μετατράπηκε σε στρατηγική, αφήνοντας ελεύθερο το πεδίο για μουσουλμανική ανάκτηση σχεδόν όλων των φράγκικων κτήσεων.

Όσοι σώθηκαν από την καταστροφή του Χαττίν μαζί με χριστιανούς από τις υπόλοιπες περιοχές που έπεσαν στα χέρια του Σαλαντίν, βρήκαν καταφύγιο στην Τύρο. Στην Ιερουσαλήμ, όσοι απέμειναν από τα στρατιωτικά τάγματα προσπαθούσαν με τον Πατριάρχη να οργανώσουν την άμυνα της πόλης, αλλά διέθεταν ελάχιστους μάχιμους. Στις 20 Σεπτεμβρίου, ο Σαλαντίν βρισκόταν έξω από την Ιερή Πόλη κι άρχισε να επιτίθεται στις οχυρώσεις της. Λίγες μέρες αργότερα, οι αμυνόμενοι δεν κατάφεραν να υπερασπιστούν ένα ρήγμα στο τείχος κι ο άρχοντας Μπαλιάν του Ιμπελέν που βρισκόταν εντός των τειχών ζήτησε όρους παράδοσης από τον Σαλαντίν για να αποτρέψει μια γενική έφοδο που θα προκαλούσε σφαγές. Προειδοποίησε τον μουσουλμάνο ηγέτη πως αν δεν φερόταν δίκαια, οι αμυνόμενοι θα κατέστρεφαν τα πάντα στο εσωτερικό της Ιερουσαλήμ ώστε να πέσει στα χέρια του καμένη γη. Ο Σαλαντίν δέχθηκε και μπήκε στην Ιερουσαλήμ στις 2 Οκτωβρίου 1187, επιτρέποντας στους ηττημένους να εξαγοράσουν την ελευθερία τους. Οι περισσότεροι χριστιανοί κατέφυγαν στην Τύρο και στην Ιερουσαλήμ παρέμειναν εκτός των μουσουλμάνων, έναντι κεφαλικού φόρου οι Ιακωβίτες, οι Εβραίοι και οι Ορθόδοξοι, οι οποίοι μάλλον ανακουφίστηκαν που απαγκιστρώθηκαν από την λατινική επικυριαρχία. Ο Ισαάκιος Άγγελος μάλιστα, συνεχάρη τον Σαλαντίν για τη νίκη του και συμφώνησαν να αποδοθούν οι Άγιοι Τόποι στην Ορθόδοξη Εκκλησία.²⁰⁴

Ο Σαλαντίν είχε αυξήσει τώρα την επικράτεια και την ισχύ του και είχε εκπληρώσει το θρησκευτικό του καθήκον. Σταδιακά αποκτούσε κι άλλες φραγκικές περιοχές όσπου εκτός της κυριαρχίας του βρέθηκαν μόνο η Αντιόχεια, η Τρίπολη, το λιμάνι

²⁰² David Nicolle, *Saladin: leadership, strategy, conflict*, Oxford, Osprey Publishing, 2011.

²⁰³ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 453-455.

²⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 2: 453-459.

του Αγίου Συμεών, η Τορτόζα των Ναϊτών και το φρούριο Κρακ των Οσπιταλιέρων. Είχε κάνει όμως ένα τεράστιο λάθος με την αναβολή της πολιορκίας της Τύρου, αμέσως μετά την κατάληψη της Άκρας, δίνοντάς της χρόνο να ετοιμαστεί. Στο χριστιανικό καταφύγιο, είχε φτάσει ο Κονράδος του Μομφερά με το στρατό του από την Κωνσταντινούπολη, χωρίς να γνωρίζει τις εξελίξεις. Οι Φράγκοι τον υποδέχτηκαν σαν λυτρωτή και του ανέθεσαν να οργανώσει την άμυνα της πόλης, ελπίζοντας τα τείχη της να αντέξουν ώσπου να έρθουν ενισχύσεις από τη Δύση. Πράγματι ο Σαλαντίν επιχείρησε να πολιορκήσει την πόλη αλλά τα τείχη της Τύρου άντεχαν και η μορφολογία της πόλης δεν επέτρεπε στον Σαλαντίν να αξιοποιήσει την αριθμητική του υπεροχή και τις πολιορκητικές μηχανές. Θεώρησε λοιπόν πως τώρα έπρεπε να ξεκουράσει τον ταλαιπωρημένο στρατό του κι έτσι αποχώρησε στις αρχές του 1188. Η σωτηρία της Τύρου είχε κρατήσει ζωντανή και την ελπίδα του βασιλείου.²⁰⁵

²⁰⁵ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 2: 460-463.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Η Γ' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

6.1. Η κατάσταση στη Δύση και η κήρυξη της Σταυροφορίας

Τα νέα για την τραγική ήττα στο Χαττίν και η πτώση της Ιερουσαλήμ έφτασαν στη Δύση. Ως τότε, οι εκκλήσεις των Φράγκων της Ανατολής δεν είχαν βρει ανταπόκριση, καθώς οι Δυτικοί έβλεπαν την ευημερία που είχε φέρει το εμπόριο με τους Μουσουλμάνους και δεν συνειδητοποιούσαν το πόσο εύθραυστη ήταν αυτή η κατάσταση. Το καλοκαίρι του 1187, οι χριστιανοί που είχαν περιορισθεί στην Τύρο και τα στρατιωτικά τάγματα έστειλαν αντιπροσώπους στον Πάπα και τους ευρωπαϊούς βασιλείς, ζητώντας την άμεση αποστολή βοήθειας. Ο πρώτος που ανταποκρίθηκε ήταν ο Γουλιέλμος Β' της Σικελίας, που έσπευσε να κλείσει βιαστικά ειρήνη με τον βυζαντινό αυτοκράτορα, με τον οποίο ήταν σε πόλεμο, για να μπορέσει να προετοιμάσει αποστολή για την Ανατολή. Το Δεκέμβριο, ο πάπας Κλήμης Γ' βρισκόταν σε συζητήσεις για αποστολή βοήθειας, με τον αυτοκράτορα Φρειδερίκο Βαρβαρόσα, ενώ ο αρχιεπίσκοπος Τύρου, τον Ιανουάριο του 1188, απευθύνθηκε στον Ερρίκο Β' της Αγγλίας και στον Φίλιππο της Γαλλίας, που τότε βρίσκονταν σε πόλεμο μεταξύ τους. Η είδηση της κατάρρευσης τους έκανε να συνάψουν ειρήνη και υποσχέθηκαν τη συμμετοχή τους στη Σταυροφορία και την ταυτόχρονη εκκίνησή τους. Όμως, η διαμάχη ξέσπασε ξανά μεταξύ τους, καθυστερώντας πολύ την εκκίνηση για την Ανατολή. Το καλοκαίρι του 1189, όμως ο Ερρίκος πέθανε και διάδοχός του στέφθηκε ο γιος του Ριχάρδος, ο οποίος επιθυμούσε ιδιαίτερα να συμμετάσχει σε μια σταυροφορία. Ο Φίλιππος θεώρησε την συμμετοχή του στην εκστρατεία σαν μια απαραίτητη πολιτική επιλογή, προέβη σε ανακωχή με το Ριχάρδο και το καλοκαίρι του 1190 συναντήθηκαν στο Βεζελέ για να ξεκινήσουν την παράλληλη πορεία τους προς την Παλαιστίνη. Στο μεταξύ, ο αυτοκράτορας Φρειδερίκος Βαρβαρόσα, έχοντας αφήσει το γιο του Ερρίκο ΣΤ' σαν αντιβασιλέα, κι αφού είχε ζητήσει ασφαλή διέλευση από διάφορους βασιλείς, ξεκίνησε το Μάιο του 1189 με τη μεγαλύτερη ενιαία δύναμη που συμμετείχε ποτέ σε σταυροφορία. Βάδισε με σχετική ευκολία μέσω των ουγγρικών εδαφών. Μετά έπρεπε να περάσει μέσω των βυζαντινών εδαφών, τα γεγονότα όμως της Β' Σταυροφορίας είχαν δημιουργήσει καχυποψίες και στις δυο πλευρές, κάνοντας το πέρασμα των Γερμανών εξαιρετικά αργό και επιφυλακτικό. Την άνοιξη του 1190 πέρασε τελικά στην Ασία, έφθασε στη Λαοδίκεια και κινήθηκε προς την ενδοχώρα με σκοπό να διέλθει από τα εδάφη του Σελτζούκου Σουλτάνου του Ικονίου, αφού του είχε ζητήσει την άδεια. Στο πέρασμά του, οι Τούρκοι προσπαθούσαν να παρενοχλούν το στράτευμα των Γερμανών, με μικρές τακτικές εξουθένωσης, όμως φοβούμενοι από την αριθμητική υπεροχή απέφυγαν την κλιμάκωση. Μετά το Ικόνιο, το στράτευμα κατευθύνθηκε προς την πεδιάδα της Σελεύκειας, όπου έφθασε τον Ιούνιο του 1190. Εκεί όμως, κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες στις 10 του μήνα, ο Φρειδερίκος πέθανε. Η απώλειά του ήταν εξαιρετικά σημαντική. Οι Φράγκοι της Ανατολής είχαν εναποθέσει τις ελπίδες τους στο τεράστιο στρατό του. Αν οι δυνάμεις του κατάφερναν να ενωθούν με τις

γαλλικές κι αγγλικές αποστολές, η ανάκτηση των Αγίων Τόπων θα ήταν βέβαιη. Η εκστρατεία του είχε προκαλέσει φόβο και στο εχθρικό στρατόπεδο, όπου ο Σαλαντίν είχε ζητήσει από όλους τους μουσουλμάνους υποτελείς τους να τον βοηθήσουν να αντιμετωπίσει τον πανίσχυρο χριστιανικό συνασπισμό. Η απώλειά του Φρειδερίκου όμως, έριξε τόσο το ηθικό των στρατιωτών του, που έχασαν την πειθαρχία τους και πολλοί επέλεξαν να γυρίσουν πίσω. Ελάχιστοι παρέμειναν υπό τη διοίκηση του δούκα της Σουαβίας κι έφτασαν τελικά στην Αντιόχεια στο τέλος του Ιουνίου έχοντας υποστεί φοβερή ταλαιπωρία και πολλές απώλειες. Η ανάγκη των Φράγκων για άμεση έλευση των Γάλλων και των Άγγλων έγινε τώρα μεγαλύτερη.²⁰⁶

Η αναβολή πολιορκίας της Τύρου από τον Σαλαντίν μετά την κατάληψη της Άκρας, ίσως ήταν το πιο κοντινό γεγονός των επιχειρήσεών του σε αυτό που ονομάζεται κορυφαίο σημείο νίκης²⁰⁷. Βρισκόταν στο απόγειο της δύναμής του και θα μπορούσε να την έχει καταλάβει, διώχνοντας πλήρως τους Φράγκους. Η απερισκεψία του έδωσε άλλη μια ευκαιρία στους χριστιανούς και η παρουσία των δυνάμεων που έστειλε ο Γουλιέλμος της Σικελίας, λειτούργησε αποτρεπτικά. Ο Σαλαδίνος αναγκάστηκε να διακόψει την πολιορκία του φρουρίου Κράκ των Ιπποτών και να μην επιτεθεί στην Τρίπολη. Όμως, καταφεύγοντας στην έμμεση προσέγγιση με το να απελευθερώνει πολλούς χριστιανούς άρχοντες και να λαμβάνει ως αντάλλαγμα τα φρούριά τους, είχε τη δυνατότητα να κάνει οικονομία δυνάμεων και να σταθεροποιεί την ισχύ του στην περιοχή, αποφεύγοντας εξουθενωτικές πολιορκίες²⁰⁸. Ταυτόχρονα, η επιστροφή των αρχόντων στο χριστιανικό στρατόπεδο, αντί να μετατραπεί σε αναδιοργάνωση του φραγκικού στρατού, μετατρεπόταν σε αιτία συγκρούσεων, καθώς επέρριπταν συνέχεια ευθύνες ο ένας στον άλλον για την αποτυχία τους. Χαρακτηριστική ήταν η αντιπαλότητα που προέκυψε μεταξύ του Κονράδου που έσωσε την Τύρο κι είχε ανακηρυχθεί αρχηγός των χριστιανών και του τέως βασιλιά Γκυ της Ιερουσαλήμ, που απελευθερώθηκε από την αιχμαλωσία του Σαλαντίν και έσπευσε να διεκδικήσει τη διακυβέρνηση των κτήσεων που είχαν απομείνει. Την ίδια περίοδο, ο Σαλαδίνος εκμεταλλεύτηκε τη διχόνοια τους για να μπορέσει να αναδιοργανώσει τη διοίκησή του από τη Δαμασκό και να ξεκουράσει το στρατό του.²⁰⁹

²⁰⁶ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 17-29.

²⁰⁷ Carl von Clausewitz, *On war*, σ. 523-528 και 566-573.

²⁰⁸ Χαρακτηριστική εφαρμογή της ήσσονος αντιστάσεως και της οικονομίας δυνάμεων που περιγράφεται στο Αθανάσιος Πλατιάς & Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η τέχνη του πολέμου του Σουν Τσου*, ό. π.

²⁰⁹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 32-35.

6.2. Η διχόνοια μεταξύ των φράγκικων δυνάμεων

Η διχόνοια στο χριστιανικό στρατόπεδο οδήγησε τον Γκυ σε μια ριψοκίνδυνη απόφαση. Έθεσε ως αντικειμενικό του σκοπό την ανακατάληψη της Άκρας, παρά την αριθμητική υπεροχή της φρουράς της έναντι των δυνάμεων, προκειμένου να προβεί σε ανασύσταση του βασιλείου του. Ο Σαλαδίνος θεώρησε την κίνηση του Γκυ σαν μια προσπάθεια παραπλάνησης, για να εγκαταλειφθεί η πολιορκία του φρουρίου Μποφόρ στη Σιδώνα από τους μουσουλμάνους. Όταν διαπίστωσε την πραγματικότητα αποφάσισε να αφήσει τους Φράγκους να φτάσουν στην Άκρα και να τους παγιδεύσει μεταξύ της μουσουλμανικής φρουράς της πόλης και του κύριου στρατιωτικού του όγκου. Πράγματι, η φρουρά ήταν επαρκής και εφοδιασμένη για να αντέξει μακρόχρονη πολιορκία. Όμως, σύντομα εκτός από τον Γκυ που είχε στρατοπεδεύσει εκεί, άρχισαν να καταφθάνουν ενισχύσεις από την Ευρώπη. Επρόκειτο για στόλους από διάφορες περιοχές που είχαν καταφθάσει πριν από τα εκστρατευτικά σώματα των ευρωπαϊών μοναρχών και συνέδραμαν στον αποκλεισμό της Άκρας από τη θάλασσα. Ο Σαλαδίνος ζήτησε ξανά τη συγκέντρωση των υποτελών του για να τους αντιμετωπίσει και εγκατέστησε το στρατόπεδό του κοντά στο φράγκικό, πραγματοποιώντας μια μικρή επίθεση στις 15 Σεπτεμβρίου 1189, η οποία όμως αποκρούστηκε. Έπειτα από διαπραγματεύσεις, ο στρατός του Κονράδου ενώθηκε με αυτόν του Γκυ κι από κοινού διεξήχθη επίθεση εναντίον των μουσουλμάνων τον Οκτώβριο. Ο Σαλαδίνος παραπλανήθηκε από έναν τακτικό ελιγμό του στρατού του, που παραλίγο να του στοιχίσει τη νίκη, όταν το δυτικό του τμήμα υποχώρησε για να παρασύρει τμήμα του χριστιανικού σχηματισμού. Σύντομα όμως το αντιλήφθηκε και χρησιμοποιώντας το αkéραιο ανατολικό τμήμα, καταδίωξε τη φράγκικη έφοδο, την ώρα που το στρατόπεδό της οριακά κατάφερε να αμυνθεί κατά της μουσουλμανικής φρουράς της Άκρας. Τακτικά, ήταν μια νίκη για τον Σαλαδίνο όμως δεν είχε καταφέρει να εκμηδενίσει τους χριστιανούς, επιφέροντας απλά ήττα κι όχι καταστροφή²¹⁰. Στο αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα, έφθασαν ενισχύσεις, τόσο από τη Δύση για τους Φράγκους, όσο και για το Σαλαδίνο από τις μουσουλμανικές δυνάμεις του Μαρόκου, της Ισπανίας και της Αιγύπτου. Η συνεισφορά των τελευταίων, παρότι μικρή αριθμητικά, επαρκούσε για να προκαλέσει αντιστροφή ρόλων και να βρεθούν οι Φράγκοι σε πολιορκούμενη θέση, αφού ο Σαλαδίνος με τμήμα του στόλου του διέσπασε τις ναυτικές γραμμές των Φράγκων τον Οκτώβριο κι ανεφοδίασε τη φρουρά της Άκρας.²¹¹

Η απώλεια της τοπικής θαλάσσιας κυριαρχίας είχε σαν αποτέλεσμα την εξουθένωση του φράγκικου στρατοπέδου, καθώς ο ανεφοδιασμός του ήταν εξαιρετικά δύσκολος και ο χειμώνας βαρύς. Όταν οι καιρικές συνθήκες βελτιώθηκαν, η ζέστη, η έλλειψη νερού και οι κακές συνθήκες υγιεινής σε ένα στρατόπεδο, του οποίου ο πληθυσμός

²¹⁰ Η έννοια της καταστροφής περιγράφεται στο Carl von Clausewitz, *On war*, σ. 230.

²¹¹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 35-39.

συνεχώς αυξανόταν από σταυροφόρους που κατέφθαναν από την Ευρώπη, οδήγησαν στην εξάπλωση ασθενειών που εξουθένωναν ακόμη περισσότερο. Συνθήκες πείνας επικρατούσαν και εντός της Άκρας, παρά τον περιοδικό ανεφοδιασμό που κατάφερναν οι μουσουλμανικές δυνάμεις από τη θάλασσα. Μέσα σε όλο αυτό το κλίμα εξάντλησης, κατά τη διάρκεια του 1190, δεν διεξήχθησαν μάχες κάθετης κλιμάκωσης. Γίνονταν μικρές επιθέσεις από τους μουσουλμάνους και διάφορες προσπάθειες από τους Φράγκους να μπουν στην πόλη χρησιμοποιώντας πολιορκητικούς πύργους, χωρίς όμως ουσιαστικά αποτελέσματα. Ανάμεσα στα θύματα των ασθενειών ήταν και η βασίλισσα Σίβυλλα, την οποία διαδέχθηκε η πριγκίπισσα Ισαβέλλα. Ο Γκυ έχανε το δικαίωμα διακυβέρνησης και επικρατέστερος για σύζυγος της Ισαβέλλας κι άρα βασιλιάς ήταν ο Κονράδος που είχε σώσει την Τύρο. Πράγματι, ο γάμος έγινε προκαλώντας ακόμη μεγαλύτερο διχασμό στο χριστιανικό στρατόπεδο ανάμεσα στους υποστηρικτές των δυο αντρών. Διάφοροι λιποτακτούσαν κι αναζητούσαν καταφύγιο στον Σαλαντίν, παρέχοντάς του πληροφορίες για την κατάσταση της φράγκικης πλευράς. Οι συνθήκες έδειχναν πως η διεξαγωγή πολιορκίας δεν θα άντεχε για πολύ και πως η επιχειρησιακά έμμεση προσέγγιση μέσω συνεχόμενης αναβολής μιας αποφασιστικής ενέργειας λόγω του χριστιανικού διχασμού, λειτουργούσε υπέρ του Σαλαντίν, όμως την άνοιξη του 1191, άρχισαν να φτάνουν οι δυνάμεις του Φίλιππου της Γαλλίας και του Ριχάρδου της Αγγλίας που είχαν ξεκινήσει σχεδόν ένα χρόνο νωρίτερα.²¹²

6.3. Η κατάληψη της Κύπρου

Η καθυστέρησή τους υπήρξε ασυνήθιστα μεγάλη. Ο Ριχάρδος ήθελε να συμμετάσχει στη σταυροφορία, όμως προτεραιότητα είχαν οι εσωτερικές εκκρεμότητες του βασιλείου του που έπρεπε να τακτοποιηθούν. Ο Φίλιππος, που αναγκάστηκε να συμμετάσχει για λόγους εσωτερικής και διεθνούς νομιμοποίησης²¹³, επέμενε στην κοινή αναχώρηση για να μην επιτεθεί ο Ριχάρδος στα γαλλικά εδάφη κατά την απουσία του. Έτσι κάποια από τα τμήματα των στρατών τους, ανυπομονώντας να απελευθερώσουν τους Αγίους Τόπους αναχώρησαν νωρίτερα, προσφέροντας με την σταδιακή άφιξή τους ανάσες στους Φράγκους της Τύρου. Η διαδρομή των δυο μοναρχών και του κύριου όγκου στρατού τους είχε μια ιδιαίτερη πορεία. Οι δυνάμεις τους συγκεντρώθηκαν στη Σικελία, αλλά η παραμονή τους εκεί οδήγησε στην κατάκτηση της Μεσσήνης από το Ριχάρδο σαν αντίποινα για τη δύσκολη ζωή της αδερφής του και βασίλισσας της Σικελίας. Όταν αποχώρησαν από τη Σικελία, ο Φίλιππος κατευθύνθηκε προς την Τύρο κι αποβιβάστηκε στην Άκρα στις 20 Απριλίου, ενώ ένα τυχαίο περιστατικό²¹⁴ έφερε το Ριχάρδο στις ακτές της Κύπρου. Ο

²¹² Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 39-44.

²¹³ Για ανάλυση του όρου και τη συμβολή του στη διαμόρφωση της υψηλής στρατηγικής βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία*, σ. 22-23.

²¹⁴ Το πλοίο που επέβαινε η αδερφή του παρασύρθηκε στην Κύπρο.

Ισαάκιος Κομνηνός που διατηρούσε την ανεξαρτησία του μετά την ανταρσία του, εμπόδισε με κάθε τρόπο την ασφαλή απόβαση της αδερφής του Ριχάρδου, ο οποίος αποφάσισε να εκδικηθεί. Από φόβο ο Ισαάκιος προέβη σε διαπραγματεύσεις, όμως σύντομα υποτίμησε το Ριχάρδο κι αθέτησε το λόγο του να αποδώσει τα συμφωνηθέντα. Την ίδια περίοδο, οι Φράγκοι είχαν ενημερωθεί για τα γεγονότα και έστειλαν ορισμένους σταυροφόρους μαζί με τον Γκυ, να βοηθήσουν το Ριχάρδο και να κερδίσουν την εύνοιά του για τον Γκυ. Ο Ριχάρδος εκμεταλλεύτηκε την παρουσία τους και προχώρησε σε κατάκτηση ολόκληρου του νησιού. Οι Φράγκοι του εξήγησαν πως αυτό θα ήταν επωφελές, καθώς το νησί κατείχε θέση που συμβάλλει στην άμυνα της Παλαιστινιακής ακτής και ταυτόχρονα απέκλειαν το ενδεχόμενο μιας νέας συμμαχίας Ισαάκιου και Σαλαντίν. Οι κάτοικοι της Κύπρου δέχθηκαν πρόθυμα στην αρχή τη νέα κατάσταση κι ως το τέλος Μαΐου του 1191, η Κύπρος είχε καταληφθεί, αποφέροντας τεράστια λεία στον ίδιο το Ριχάρδο. Η εξέλιξη αυτή δεν είχε προγραμματιστεί, μακροπρόθεσμα όμως αποδείχθηκε πως η στρατηγική της επέκτασης αυτής συνέβαλε στη διατήρηση των Φράγκων στην Ανατολή. Μεσοπρόθεσμα όμως, αποτελούσε προπομπό εχθρικών κινήσεων της Δύσης έναντι, όχι των απίστων, αλλά των Βυζαντινών.²¹⁵

6.4. Οι δυνάμεις της Γ' Σταυροφορίας στην Παλαιστίνη και η ανάκτηση της Άκρας

Ο Ριχάρδος έφτασε στην Άκρα στις αρχές Ιουνίου. Ο Φίλιππος είχε ήδη λάβει εκεί δράση, έχοντας κατασκευάσει πολιορκητικές μηχανές, τύπου τρεμπουσέ, με σπουδαιότερες τον "Κακό Γείτονα" και τη "Σφεντόνα του Θεού"²¹⁶, που σφυροκοπούσαν ανελέητα τα τείχη της Άκρας με στόχο την εξουθένωση, χωρίς όμως να επιδιώκεται τακτικά η άμεση προσέγγιση με σφοδρή επίθεση. Ταυτόχρονα, έφθαναν ενισχύσεις και στο στρατόπεδο του Σαλαντίν από την Αίγυπτο και τη Μοσούλη. Για τους καλοκαιρινούς μήνες που ακολούθησαν, κάθε ρήγμα στην άμυνα της πόλης από τους Σταυροφόρους, οδηγούσε σε αντίποινα από τον Σαλαντίν στο στρατόπεδό τους. Ήταν ένας τρόπος του Σαλαντίν να εμποδίζει τους Φράγκους να συγκεντρώσουν το σύνολο των δυνάμεων στην προσπάθεια κατάληψης του φρουρίου. Οι Φράγκοι όμως ήταν τώρα σε πλεονεκτική θέση, καθώς οι βασιλικοί στόλοι που είχαν έρθει ανέκτησαν τη θαλάσσια κυριαρχία, προμηθεύοντας τους χριστιανούς κι εμποδίζοντας το μουσουλμανικό στόλο να ενισχύει τη φρουρά. Η φρουρά της Άκρας είχε εξουθενωθεί και οι Σαρακηνοί της φρουράς πρότειναν συνθηκολόγηση με όρους, που έγιναν δεκτοί από τους Φράγκους. Η συμφωνία έγινε στο όνομα του Σαλαντίν, ο οποίος καλούνταν να αποδώσει τα συμφωνηθέντα. Παρότι εξεπλάγη από την προδοσία των αξιωματούχων του, ο ίδιος όντας έντιμος την αποδέχθηκε. Οι Φράγκοι μπήκαν στην Άκρα με αρχηγό τον Κονράδο κι αφού εγκαταστάθηκαν, άρχισαν οι συζητήσεις για τη βασιλεία. Αποφασίστηκε πως ο Γκυ

²¹⁵ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 48-59.

²¹⁶ "Τρεμπουσέ", Παγκόσμια Πολεμική Ιστορία, ό.π.

θα παρέμενε βασιλιάς και μετά το θάνατό του θα αναλάμβανε ο Κονράδος. Στο σημείο αυτό, ο βασιλιάς Φίλιππος, αρκετά ταλαιπωρημένος από ασθένειες κι αφού εκπλήρωσε το θρησκευτικό του όρκο, αποφάσισε να επιστρέψει στη Γαλλία, αφήνοντας το μεγαλύτερο μέρος του στρατού του στην Άκρα, ως εγγύηση.²¹⁷

Η διοίκηση της εκστρατείας ανήκε τώρα στο Ριχάρδο, ο οποίος άρχισε σύντομα της διαπραγματεύσεις με τους εκπροσώπους του Σαλαντίν για να αποδοθούν τα συμφωνηθέντα από την παράδοση της Άκρας, σε χρήματα κι ανταλλαγή αιχμαλώτων. Ωστόσο, η εξέλιξη αυτών των διαπραγματεύσεων δεν απέδωσε τα θεμιτά αποτελέσματα κι ο Ριχάρδος, έχοντας υψηλό ηθικό, επιθυμούσε να ξεκινήσει σύντομα για την Ιερουσαλήμ. Τον Αύγουστο συγκέντρωσε το στρατό κι αποχώρησε από την Άκρα. Ο Σαλαντίν βρισκόταν στην περιοχή Σαφρ Αμρ, που ήλεγχε τις πορείες προς Δαμασκό και Ιερουσαλήμ. Ο Ριχάρδος όμως στράφηκε στην έμμεση προσέγγιση, ακολούθησε τον παράκτιο δρόμο, πέρα από τη Χάιφα για να εξασφαλίσει ναυτική κάλυψη ως την Καισάρεια, παρακάμπτοντας τα εχθρικά ελεγχόμενα εδάφη. Υπήρχαν πολλές απώλειες λόγω των δύσκολων συνθηκών του καλοκαιριού και λόγω των καθημερινών μικρών αψιμαχιών που λάμβαναν χώρα, όταν οι δυο στρατοί βρίσκονταν κοντά.²¹⁸

Το Σεπτέμβριο, ο Σαλαντίν αποφάσισε πως είχε έρθει η ώρα για άμεση προσέγγιση και αποφασιστική μάχη. Επέλεξε για τη διεξαγωγή της την περιοχή βόρεια της Αρσούφ. Η διαμόρφωση του εδάφους επέτρεπε την εκτεταμένη χρήση ιππικού και τα μεγάλα δάση γύρω της παρείχαν κάλυψη. Οι Σαρακηνοί ξεκίνησαν την επίθεση, με τους ελαφρά οπλισμένους πεζούς να ρίχνουν βέλη κι ακόντια κι ακολούθησε η επέλαση των ιππέων. Ο Ριχάρδος ήθελε να κρατήσουν ισχυρή άμυνα για να εξαντλήσουν τον εχθρό. Η φθίνουσα απόδοση²¹⁹ του αντιπάλου θα του επέτρεπε να πλησιάσει αρκετά στο κύριο σώμα του στρατού των μουσουλμάνων και να διεξάγει τότε την κύρια επίθεσή του. Κάποιοι ιππότες όμως, πήραν την πρωτοβουλία κι επιτέθηκαν, παρασύροντας μαζί και τους υπόλοιπους σε μια επέλαση που αιφνιδίασε τον αντίπαλο και τον ανάγκασε να σπάσει τις γραμμές τους και να φύγει. Τελικά, δεν εξελίχθηκε σε αποφασιστική μάχη, αλλά προσωρινά ενδυνάμωσε το ηθικό των Φράγκων και καταρράκωσε τους αντιπάλους, με κυριότερο τον ίδιο τον Σαλαντίν που για πρώτη φορά μετά το Χαττίν είχε ηττηθεί σε μάχη εκ παρατάξεως και του δημιούργησε ανασφάλεια για την κατοχή της Ιερουσαλήμ, που είχε τώρα ανεπαρκή φρουρά. Ο Ριχάρδος θα μπορούσε τώρα να βαδίζει εναντίον της Αγίας Πόλης. Προτίμησε όμως με έναν επιχειρησιακό ελιγμό να εξασφαλίσει τη Γιάφα και να την

²¹⁷ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 60-63.

²¹⁸ Στο ίδιο, σ. 3: 64-66.

²¹⁹ Πρόκειται για οικονομικό όρο, βλ. Gregory Mankiw, *Αρχές της οικονομικής*, μτφρ. Ν. Σταματάκης, Αθήνα, Τυπηθήτω, 2002, σ. 2: 240-242. Στη στρατηγική η χρήση της περιγράφει το σταδιακά μειωμένο οριακό κέρδος, που αποφέρουν οι εξουθενωμένες φίλιες δυνάμεις.

χρησιμοποιήσει για βάση ώστε να μπορέσει να απομακρυνθεί από την ακτή και να στραφεί στην ενδοχώρα. Ήξερε πως ο μουσουλμανικός στρατός είχε ηττηθεί σε μια μάχη, αλλά δεν είχε καταστραφεί ολοκληρωτικά και χωρίς τη Γιάφα, θα έχανε τις γραμμές ανεφοδιασμού σε μια πορεία προς την Ιερουσαλήμ. Επίσης, πούλησε την Κύπρο στους Ναΐτες για να απαλλαγεί από τις εντάσεις που είχαν αρχίσει να προκαλούνται εκεί κι επικεντρώθηκε στις διαπραγματεύσεις με τον Σαλαντίν.²²⁰

6.5. Η διατήρηση της Ιερουσαλήμ από τον Σαλαντίν και η συμφωνία ειρήνης με το Ριχάρδο

Παράλληλα, ο Σαλαντίν ενίσχυε την άμυνα της Ιερουσαλήμ κι ένα τμήμα του στρατού του κατευθύνθηκε στην Ασκάλωνα για να κατεδαφίσει ολόκληρη την πόλη, προκειμένου να μην αποκτήσει πλεονέκτημα με την πιθανή κατάληψή της ο Ριχάρδος και καταφέρει να αποκόψει τις γραμμές επικοινωνίας με την Αίγυπτο, από όπου ο Σαλαντίν περίμενε ενισχύσεις. Ο Ριχάρδος αρχικά χρησιμοποίησε τον πειθαναγκασμό, ζητώντας την παράδοση της Ιερουσαλήμ, αλλά ο Σαλαντίν αρνήθηκε. Ο αδερφός του αλ-Αδίλ κράτησε σε εκκρεμότητα όλες τις προτάσεις συνθηκολόγησης που πρότειναν είτε ο Ριχάρδος είτε ο Κονράδος στη συνέχεια. Ο χειμώνας πλησίαζε, αλλά ο Ριχάρδος συνέχισε την πορεία του με απτόητο το ηθικό του στρατού του, παρά τις δύσκολες καιρικές συνθήκες, φτάνοντας στο φρούριο Μπεϊτ Νουμπά, πολύ κοντά στην Ιερή Πόλη. Αναγκάστηκε όμως να υποχωρήσει, καθώς ακόμα και να προσέγγιζε την Ιερουσαλήμ, κινδύνευε από περικύκλωση από το στρατό του Σαλαντίν κι ενός όγκου αιγυπτιακού στρατού, που είχε φτάσει προς ενίσχυση. Έπειτα, ακόμα κι αν κατάφερνε να ανταπεξέλθει και στα δυο μέτωπα και να κατακτήσει την Ιερουσαλήμ, μετά την επιστροφή των Σταυροφόρων στη Δύση, η διατήρησή της θα ήταν αδύνατη σε ένα περιβάλλον, όπου επικρατεί ο μουσουλμανικός συνασπισμός. Έτσι, στις 20 Ιανουαρίου 1192 μετέφερε το στρατό του στην Ασκάλωνα κι επισκέυασε όσα είχαν γκρεμίσει οι μουσουλμάνοι. Παρά την κίνηση αυτή, ο Σαλαντίν δεν αντέδρασε, περιμένοντας ενισχύσεις κι αξιοποιώντας την προσωρινή παύση των εχθροπραξιών για να ξεκουράσει το στρατό του. Μάθαινε επίσης, πως οι Φράγκοι ήταν απασχολημένοι ξανά με εσωτερικές διαφωνίες μεταξύ του Κονράδου και του Ριχάρδου και ανταγωνισμό μεταξύ των Πιζανών και των Γενουατών. Οι συγκυρίες έπεισαν τον Ριχάρδο πως έπρεπε να κάνει ειρήνη με τον Σαλαντίν και πράγματι μετά από διαπραγματεύσεις οδηγήθηκαν σε μια διευθέτηση. Ο Ριχάρδος ένιωθε πως σύντομα θα έπρεπε να επιστρέψει στην Αγγλία κι άρα η βασιλεία της Ιερουσαλήμ²²¹ έπρεπε να διευθετηθεί σύντομα. Αναγνώρισε τελικά ως βασιλιά τον Κονράδο, ο οποίος όμως λίγο αργότερα δολοφονήθηκε, μάλλον από τους

²²⁰ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 66-69.

²²¹ Το όνομα "Βασίλειο της Ιερουσαλήμ" διατηρήθηκε τιμής ένεκεν, εκφράζοντας ταυτόχρονα τις φιλοδοξίες των Φράγκων περί ανάκτησής του από τους μουσουλμάνους. Στην πραγματικότητα, μιλάμε για την Άκρα.

ασασίνους που κατοικούσαν στο Νοσάιρι. Η χήρα του, βασίλισσα Ισαβέλλα ξαναπαντρεύτηκε αμέσως τον Ερρίκο της Καμπανίας. Ο Ριχάρδος για να αποζημιώσει τον Γκυ που μέχρι τώρα υποστήριζε, του επέτρεψε να αγοράσει τη διακυβέρνηση της Κύπρου από τους Ναΐτες. Στη συνέχεια, εκμεταλλευόμενος αναταραχές στη μουσουλμανική πλευρά, κυρίευσε την πόλη Δαρόν εξ εφόδου. Η κατάληψή της αναπτέρωσε ξανά το ηθικό των Φράγκων, που επιθυμούσαν τώρα να βαδίσουν προς την Ιερουσαλήμ κι έτσι ξεκίνησαν την πορεία τους. Στρατοπέδευαν στο Μπεϊτ Νουμπά για ένα μήνα, αλλά δίστασαν να συνεχίσουν την προέλαση καθώς ήταν αδύνατο να συνεχίσουν χωρίς τα απαραίτητα εφόδια. Παρόλα αυτά, δεν εγκατέλειψαν την ιδέα κι όταν λίγο καιρό αργότερα έμαθαν πως τους πλησίαζε μουσουλμανική συνοδεία, ο Ριχάρδος αποφάσισε να της επιτεθεί, αιφνιδιάζοντας την απόλυτα και με μια σύντομη μάχη κατάφερε να αποσπάσει όλα της τα εφόδια. Ο Σαλαντίν ένιωθε φοβισμένος, καθώς ήταν βέβαιος πως τελικά οι Σταυροφόροι θα κινούνταν προς την Ιερουσαλήμ και διέταξε την καταστροφή όλων των πηγών ανεφοδιασμού στο δρόμο τους για να τους εξουθενώσει. Επίσης, ο στρατός του αντιμετώπιζε προβλήματα εσωτερικών διενέξεων. Όμως και στο χριστιανικό στρατόπεδο, η συνοχή δεν ήταν ικανοποιητική, καθώς υπήρχε ακόμα το πρόβλημα διατήρησης της Ιερουσαλήμ, μετά το πέρας της εκστρατείας. Έτσι ο Ριχάρδος διέταξε αποχώρηση κι επιστροφή στη Γιάφα.²²²

Ένα ταξίδι του Ριχάρδου στην Άκρα, έδωσε την ευκαιρία στο Σαλαντίν να επιτεθεί στη Γιάφα στις 27 Ιουλίου 1192. Μπήκε στην πόλη από ρήγμα στο τείχος και παρά την άμυνα, η χριστιανική φρουρά αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει. Ο Ριχάρδος δεν έφτασε έγκαιρα για να αποτρέψει την επίθεση, αλλά η άφιξή του έκανε τη φρουρά να ανασυνταχθεί και να αρχίσει να μάχεται ξανά. Ο ίδιος με τις δυνάμεις του επιτέθηκαν, η Γιάφα ανακτήθηκε ξανά και έτσι ο Σαλαντίν διέταξε υποχώρηση. Έγινε πάλι διαπραγμάτευση για ειρήνη, που εξ αιτίας του ζητήματος αφοπλισμού της Ασκάλωνα, έφτανε σε αδιέξοδο για μια ακόμη φορά. Μια τελευταία προσπάθεια εναντίον του στρατοπέδου του Ριχάρδου πραγματοποιήθηκε λίγες μέρες αργότερα, με το σουλτάνο να διαθέτει αριθμητική υπεροχή. Ο Ριχάρδος, χρησιμοποίησε τις ασπίδες και τις μακριές λόγχες, σαν προστασία για να αμυνθεί από την επέλαση του εχθρικού ιππικού. Η τακτική πέτυχε κι όταν τα άλογα είχαν εξαντληθεί, οι χριστιανοί τοξότες πέρασαν στην πρώτη γραμμή, αναχαιτίζοντας την μουσουλμανική επίθεση. Στη συνέχεια, οι λογχοφόροι ανέλαβαν επίθεση κι έτσι το βράδυ ο Σαλαντίν διέκοψε τη μάχη κι αποσύρθηκε στην Ιερουσαλήμ. Για τους Φράγκους, επρόκειτο για μια τακτική νίκη, που στρατηγικά έμεινε ανεκμετάλλευτη. Για τον Σαλαντίν ήταν μια ήττα, αλλά όχι καταστροφή, καθώς σύντομα έλαβε ενισχύσεις από Αίγυπτο και βόρεια Συρία. Ο Ριχάρδος αρρώστησε βαριά και ταυτόχρονα επιθυμούσε να επιστρέψει στην Αγγλία για διευθέτηση των εκκρεμοτήτων στο βασίλειό του. Επεδίωξε ειρήνη, όμως η Ασκάλωνα ήταν τροχοπέδη για άλλη μια φορά. Ο Ριχάρδος ωστόσο, διαπίστωσε πως μετά την αποχώρησή του, η πόλη δεν θα μπορούσε να

²²² Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 69-78.

διατηρηθεί από τις λίγες ντόπιες δυνάμεις. Στις 2 Σεπτεμβρίου 1192, οι δυο αρχηγοί υπέγραψαν συνθήκη ειρήνης για πέντε χρόνια, σε μια προσπάθεια αμοιβαίου κατευνασμού. Οι παράκτιες πόλεις ως τη Γιάφα θα αποδίδονταν στους Φράγκους, η πρόσβαση των προσκυνητών στους Αγίους Τόπους θα ήταν ελεύθερη, το ίδιο και η μετακίνηση αμφότερων των πληθυσμών. Σαν αντάλλαγμα, τα φρούρια της Ασκάλωνας θα γκρεμίζονταν.²²³

6.6. Συμπεράσματα

Έτσι έληξε η Τρίτη Σταυροφορία, της οποίας ο στρατηγικός αντικειμενικός σκοπός, η ανάκτηση της Ιερουσαλήμ κι άλλων σταυροφορικών κτήσεων, δεν επετεύχθη. Κατάφερε όμως να ανακόψει τη στρατηγική επέκτασης του Σαλαντίν. Οι τακτικές νίκες στις λίγες μάχες, στην πλειοψηφία τους, αξιοποιήθηκαν σωστά σε πολιτικό επίπεδο, καταφέρνοντας να αποσπάσουν ευνοϊκούς όρους από τον Σαλαντίν, που φάνηκε πως δεν ήταν αήττητος. Ο ίδιος προέβη σε συνθήκη ειρήνης με τον Βοημούνδο, που κράτησε την Αντιόχεια και το λιμάνι του Αγίου Συμεών και επέστρεψε στη Δαμασκό, όπου μετά από ταλαιπωρία της υγείας του πέθανε στις 3 Μαρτίου 1193.²²⁴ Είχε συσπειρώσει κάτω από τη διοίκησή του την πλειοψηφία του μουσουλμανικού κόσμου, είχε ανακτήσει τους Αγίους Τόπους και τις περισσότερες κατακτήσεις των Φράγκων από την Πρώτη Σταυροφορία, αλλά δεν είχε καταφέρει να τους κερδίσει ολοκληρωτικά, χάρη στην παρέμβαση της Δύσης και κυρίως του Ριχάρδου. Παρόλα αυτά, ο Σαλαντίν ήταν μορφή αξιοσημείωτη που θα μπορούσε να αγγίζει την κλαουζεβιτσιανή περιγραφή μιας στρατιωτικής μεγαλοφυΐας²²⁵. Η Γ' Σταυροφορία έληξε με τις διαπραγματεύσεις μιας ανακωχής, καθώς η απουσία αποφασιστικών μαχών, εξουθένωσε τις δυο πλευρές, χωρίς να επιφέρει τα δραστικά αποτελέσματα μιας άμεσης προσέγγισης που θα καταδείκνυε ένα νικητή, ικανό, όχι να διαπραγματευτεί όρους, αλλά να επιβάλλει τη θέλησή του στον αντίπαλο.

6.7. Οι διάδοχοι του Σαλαντίν και η Γερμανική Σταυροφορία

Την εποχή εκείνη στο Ισλάμ, εκτός από το θεσμό του χαλίφη, δεν υπήρχε θεσμός διαδοχής ηγεμόνων. Η επικράτεια του Σαλαντίν πέρασε στους γιους του, που κυβερνούσαν ήδη κάποιες περιοχές. Ο μεγάλος γιος αλ-Αφντάλ κατοχύρωσε την κυβέρνηση της Δαμασκού, ο αλ-Αζίζ της Αιγύπτου κι ο αζ-Ζαχίρ του Χαλεπίου. Ο αδερφός του Σαλαντίν, Τογκτεκίν ήταν κυρίαρχος της Υεμένης. Σύντομα μετά το θάνατο του σουλτάνου, άρχισε η ενδοοικογενειακή διαμάχη της διαδοχής. Η ενότητα του Ισλάμ διασώθηκε χάρη στον αδερφό του Σαλαντίν, αλ-Αδίλ, ο οποίος κατάφερε

²²³ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών* σ. 3: 79-82.

²²⁴ Στο ίδιο, σ. 3: 88-90.

²²⁵ Για τα χαρακτηριστικά αυτά βλ. Carl von Clausewitz, *On war*, σ. 100-112.

ως το τέλος του 1201 να κυριαρχήσει σε ολόκληρη την αυτοκρατορία του Σαλαντίν και να βάλει τους δικούς του γιους σε διοικητικές θέσεις, ασκώντας τους στενό έλεγχο. Η περίοδος της διαδοχής κράτησε απασχολημένο το μουσουλμανικό κόσμο κι ευνόησε την ανασύσταση του φραγκικού βασιλείου, που για καιρό δεν δέχτηκε επιθέσεις. Ο Ερρίκος της Καμπανίας που ανέλαβε τη διακυβέρνηση, παρόλο που τελικά δεν στέφθηκε βασιλιάς, επέφερε μια τάξη στον χριστιανικό θύλακα. Ο πρώην βασιλιάς Γκυ είχε αγοράσει τη διακυβέρνηση της Κύπρου από τους Ναΐτες, αλλά μετά το θάνατό του το Μάιο του 1194, το νησί πέρασε στα χέρια του αδελφού του Αμαλρίκ, που σύντομα διαπίστωσε πως ήταν επιτακτική ανάγκη να συμμαχήσει στενά με τον Ερρίκο της Καμπανίας. Μέσω των γάμων των διαδόχων τους, επεδίωκαν να ενώσουν τις κτήσεις τους, ώστε να επιβιώσει το βασίλειο. Η Κύπρος θα αποτελούσε βάση για άμυνα και ανεφοδιασμό ανθρώπινου δυναμικού της Φράγκικης Ανατολής. Για την οργάνωση της Κυπριακής Εκκλησίας ο Αμαλρίκ απευθύνθηκε στον Πάπα, όμως για το στέμμα του, επεδίωξε την εύνοια του αυτοκράτορα Ερρίκου ΣΤ', που είχε εκφράσει την επιθυμία να οργανώσει μελλοντικά μια σταυροφορία.²²⁶

Πράγματι, ο Ερρίκος ΣΤ' είχε στόχο να θέσει ολόκληρη τη Μεσόγειο υπό την αυτοκρατορία του και ήθελε να αναπληρώσει την ελάχιστη βοήθεια των Γερμανών στη Γ' Σταυροφορία. Έστειλε στρατό στη Συρία, θέτοντας όμως σε κίνδυνο την ανακωχή, καθώς οι Αγιουβίδες παραμέρισαν για λίγο τις διαφορές τους και συσπειρώθηκαν για να αντιμετωπίσουν τους Γερμανούς. Ο Ερρίκος της Καμπανίας επεδίωξε αποκλιμάκωση της έντασης, όμως ένα ατύχημα το Σεπτέμβριο του 1197 του κόστισε τη ζωή. Η βασίλισσα Ισαβέλλα έπρεπε να παντρευτεί ξανά, αυτή τη φορά τον Αμαλρίκ της Κύπρου. Ωστόσο, ο Αμαλρίκ, αν και ανέλαβε τα βασιλικά καθήκοντα της Ιερουσαλήμ, έκανε ξεκάθαρο πως η διοίκηση των δυο βασιλείων δεν θα ήταν ενιαία. Τα κυπριακά χρήματα θα χρησιμοποιούνταν μόνο για κυπριακά ζητήματα και η διαδοχή του νησιού θα περνούσε στον γιο του Ούγο. Όσον αφορά το γερμανικό στρατό που έστειλε ο Ερρίκος ΣΤ', αντιμετωπίστηκε από τις ενισχύσεις που έστειλε ο αλ-Αδίλ από την Αίγυπτο, χωρίς όμως να υπάρξει κλιμάκωση. Η συνεισφορά των Γερμανών περιορίστηκε στην ανάκτηση της Βηρυτού και στη δημιουργία του Τάγματος των Τευτόνων Ιπποτών, που παρέμειναν στη Συρία κι έχτισαν το φρούριο του Μονφόρντ.²²⁷

Μετά την αποχώρηση των Γερμανών, ο Αμαλρίκ διαπραγματεύτηκε με τον αλ-Αδίλ. Ο σουλτάνος, απασχολημένος με τα εσωτερικά ζητήματα της αυτοκρατορίας, επιθυμούσε κατευνασμό των Φράγκων και τον Ιούλιο του 1198 υπέγραψε μαζί τους συνθήκη με πενταετή ανακωχή, απόδοση της Γιάφας στον ίδιο κι απόδοση της Βηρυτού και της Τζεμπαΐλ στους Φράγκους. Λίγο αργότερα, με το θάνατο του ανηψιού του προσάρτησε τα εδάφη της Αιγύπτου. Και οι Φράγκοι όμως ωφελήθηκαν από τη συμφωνία για να αντιμετωπίσουν ζητήματα διαδοχής στην Αντιόχεια χωρίς

²²⁶ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 90-96.

²²⁷ Στο ίδιο, σ. 3: 101-107.

κίνδυνο από τους εχθρούς. Άλλωστε, έπρεπε να διατηρήσουν την ειρήνη, τουλάχιστον μέχρι να φτάσει βοήθεια από τη Δύση. Μόνο αψιμαχίες λάμβαναν χώρα, χωρίς να κλιμακώνουν οι δυο πλευρές. Το Σεπτέμβριο του 1204, ανανεώσαν την ανακωχή για έξι χρόνια, επωφελούμενοι αμφότεροι από το εμπόριο μεταξύ τους. Τον Απρίλιο του 1205, ο Αμαλρίκ πέθανε και στην Κύπρο τον διαδέχθηκε ο γιος του Ούγος. Στην Ιερουσαλήμ, μετά και το θάνατο της βασίλισσας Ισαβέλλας, ο θρόνος πέρασε στην κόρη της, Μαρία. Ούσα ανήλικη, διορίστηκε αντιβασιλέας ο Ιωάννης του Ιμπελέν, άρχοντας της Βηρυτού.²²⁸

²²⁸ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 107-112.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Η Δ' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

7.1. Η κατάσταση στη Δύση και η κήρυξη της Σταυροφορίας

Το 1199 ο κόμης Τιβάλδος της Καμπανίας σε μια συγκέντρωση, εξέφρασε την ανάγκη για διεξαγωγή μιας νέας Σταυροφορίας. Με τη βοήθεια του ιεροκήρυκα Φούλκου του Νεϊγύ, οι διάφοροι παρευρισκόμενοι άρχοντες πείσθηκαν κι έστειλαν την απόφασή τους στον Πάπα. Στον παπικό θρόνο βρισκόταν τώρα ο Ιννοκέντιος Γ', που αν και επιθυμούσε να είναι νομοταγής, ήταν ταυτόχρονα και αρκετά φιλόδοξος, θέλοντας να επεκτείνει τα πρωτεία της παπικής εξουσίας. Τα ζητήματα στην Ανατολή τον ενδιέφεραν άμεσα, καθώς οι βασιλείς της Ιερουσαλήμ ήταν υποτελείς του κι είχε εκφράσει την επιθυμία του για διεξαγωγή μιας σταυροφορίας. Η επεκτατική πολιτική και στρατηγική, όμως που ακολουθούσε ο αυτοκράτορας Ερρίκος ΣΤ' της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, έθετε σε κίνδυνο την πρωτοκαθεδρία της παπικής εξουσίας. Τα αισθήματά του Ερρίκου για το Βυζάντιο ήταν επιεικώς εχθρικά, καθώς η δύναμή του αποτελούσε εμπόδιο για την ολοκλήρωση των φιλοδοξιών του. Όμως ο Ερρίκος πέθανε ξαφνικά και την αυτοκρατορία του διεκδίκησε ο αδελφός του, Φίλιππος της Σουαβίας που συμμαριζόταν το όραμα του.²²⁹

Με τους βασιλείς της Γαλλίας και της Αγγλίας να επιδιώκουν την ασφάλεια των κτήσεών τους, που ήταν εύθραυστη από εσωτερικά ζητήματα διαδοχής και τον ξαφνικό θάνατο του Ερρίκου, η συγκυρία ήταν ευνοϊκή για τον Ιννοκέντιο. Οι συμμετοχές αυτοκρατόρων ή βασιλέων στις Σταυροφορίες είχαν επιφέρει αντιζηλίες με αρνητικές συνέπειες στην έκβαση των εκστρατειών. Ίσως ήταν προτιμότερο το σταυροφορικό σώμα να αποτελείται από σχετικά ομότιμους ανώτερους κι όχι ανώτατους κοσμικούς άρχοντες, που θα δήλωναν υποτελεία στον Πάπα. Ο Ιννοκέντιος θεώρησε πως είναι ευκαιρία για βοήθεια στην Ανατολή και ενότητα των απανταχού χριστιανών υπό την ηγεσία της Αγίας Έδρας. Παράλληλα, είχε βρεθεί σε διαπραγματεύσεις με τον βυζαντινό αυτοκράτορα Αλέξιο Γ' για ένωση των εκκλησιών. Ο Φούλκος του Νεϊγύ παρακίνησε άρχοντες και πιστούς να συμμετάσχουν στην εκστρατεία. Στην πλειοψηφία τους, οι άρχοντες είχαν παρακινηθεί λιγότερο από το θρησκευτικό τους αίσθημα και περισσότερο από ρεαλιστικά κίνητρα απόκτησης εδαφών και αύξησης της ισχύος τους. Στους συμμετέχοντες ανήκαν διάφοροι άρχοντες από τη Γαλλία, τις Κάτω Χώρες και τη Βόρεια Ιταλία, επικεφαλής της οποίας ήταν ο Βονιφάτιος, μαρκήσιος του Μονφερά και φίλος του Φιλίππου της Σουαβίας. Η Αίγυπτος τέθηκε ως ο αντικειμενικός σκοπός της Σταυροφορίας, κυρίως λόγω των πεποιθήσεων που είχε εκφράσει ο Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος, ότι η περιοχή αυτή ήταν η σημαντικότερη της αυτοκρατορίας των Σαρακηνών, αποτελώντας την κύρια πηγή της λανθάνουσας

²²⁹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 117-118.

ισχύος τους που τους παρείχε πόρους κι ανθρώπινο δυναμικό²³⁰. Μετά τον ξαφνικό θάνατο του Τιβάλδου και κατόπιν επέμβασης του Ιννοκέντιου, αρχηγός ορίστηκε ο Βονιφάτιος, ο οποίος μετά την ανάληψη της θέσης τον Αύγουστο του 1201 συναντήθηκε με το Φίλιππο.²³¹

Ο Φίλιππος δεν ήταν αδιάφορος για τα ανατολικά ζητήματα. Οι φιλοδοξίες του όμως επικεντρώνονταν σε ένα θέατρο επιχειρήσεων στο Βυζάντιο κι όχι στην Παλαιστίνη. Ενστερνιζόταν τις επεκτατικές πολιτικές του αδερφού του, όμως ταυτόχρονα εμπλεκόταν προσωπικά με την αυτοκρατορική δυναστεία, καθώς ο αυτοκράτορας Ισαάκιος Άγγελος ήταν πεθερός του και πρόσφατα είχε χάσει το θρόνο του από ενδοοικογενειακή συνομωσία που οργάνωσε ο αδερφός του Αλέξιος Γ'. Ο τελευταίος ανέλαβε τη διακυβέρνηση, φυλακίζοντας εκτός από τον Ισαάκιο και τον ανηψιό του Αλέξιο. Ο Αλέξιος Γ' ήταν αυτός που διαπραγματευόταν με τον Ιννοκέντιο την ενδεχόμενη ένωση των εκκλησιών και με τους εξισορροπητικούς του ελιγμούς κατάφερνε να εξουδετερώνει με χαμηλό κόστος τις τουρκικές απειλές, με το να κρατά διαιρεμένους τους ηγεμόνες των Σελτζούκων. Το διάστημα που ο Βονιφάτιος φιλοξενήθηκε από τον Φίλιππο, ο νεαρός Αλέξιος ξέφυγε από τη φυλακή κι αναζήτησε καταφύγιο στη Γερμανία, οπότε και ήρθε σε επαφή με τους δυο άντρες. Η συνάντηση υπήρξε καθοριστική για την εξέλιξη των γεγονότων. Ο νεαρός επιθυμούσε να αναλάβει το βυζαντινό θρόνο, ως νόμιμος διάδοχος του Ισαάκιου. Ο Φίλιππος δεν αρνήθηκε τη βοήθειά του, καθώς αυτό εξυπηρετούσε τα σχέδιά του για υποτέλεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Για τον Βονιφάτιο που θα ηγείτο της Σταυροφορίας, η δυνατότητα να έχει έναν θετικά διακείμενο αυτοκράτορα στο Βυζάντιο ήταν πλεονέκτημα και δυνητική συμμαχία στην επίτευξη του αντικειμενικού σκοπού. Επίσης, προερχόμενος από τα εμπορικά κρατίδια της Ιταλίας, επεδίωκε μεγέθυνση της οικονομικής του ισχύος.²³²

7.2. Η κατάληψη της Ζάρας κι η εκτροπή της Σταυροφορίας

Αναγνωρίστηκε ξανά η ανάγκη μιας ναυτικής δύναμης για μεταφορά των στρατευμάτων στην ανατολή, καθώς ο χερσαίος δρόμος μέσω των βυζαντινών εδαφών της Βαλκανικής δεν χρησιμοποιούνταν πια. Ορισμένοι άρχοντες εξασφάλισαν λίγα πλοία κι απέπλευσαν για την Συρία. Για τον κύριο όγκο όμως, είχαν ξεκινήσει διαπραγματεύσεις με τους Ενετούς που κατέληξαν σε υπογραφή συνθήκης. Οι όροι περιελάμβαναν την καταβολή από τους Σταυροφόρους 85.000 μάρκων Κολωνίας και την παραχώρηση των μισών κατακτήσεων που θα γίνονταν και οι Ενετοί σε αντάλλαγμα θα διέθεταν για ένα χρόνο στην εκστρατεία μεταφορικά

²³⁰ Για ανάλυση του όρου της λανθάνουσας ή δυνητικής ισχύος, βλ. John Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων δυνάμεων*, κεφ. 3.

²³¹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 118-120.

²³² Στο ίδιο, σ. 3: 121-122.

μέσα και τρόφιμα για 4.500 ιππότες μετά των αλόγων τους, 9.000 ακολούθους και 20.000 πεζούς και 50 γαλέρες. Μολονότι οι στρατιώτες δεν γνώριζαν για τη συμφωνία, συγκεντρώθηκαν στη Βενετία για να κατευθυνθούν στην Αίγυπτο με φανερή κάποια δυσaráσκεια. Οι περισσότεροι είχαν αποφασίσει να συμμετάσχουν για να πολεμήσουν στους Αγίους Τόπους κι όχι στην Αίγυπτο. Τη δυσaráσκεια συμμερίζονταν και οι Ενετοί, αφού το εγχείρημα αυτό θα έπληττε τις εμπορικές τους συμφωνίες με την Αίγυπτο και είχαν διαβεβαιώσει το Κάιρο ότι δεν θα συνέδραμαν σε εκστρατεία εναντίον του. Τώρα όμως οι Σταυροφόροι δεν είχαν τα χρήματα για να τηρήσουν τη συμφωνία. Η λύση βρέθηκε μετά από συμφωνία μεταξύ του Βονιφάτιου και του δόγη της Βενετίας, Ερρίκου Δάνδολου. Για να αναβληθεί η εξόφληση του χρέους και να μη σταματήσει ο ανεφοδιασμός, οι Σταυροφόροι θα βοηθούσαν τους Βενετούς να ανακαταλάβουν την πόλη Ζάρα, που ήταν το μήλο της έριδος μεταξύ Ενετών και Ούγγρων. Ο Ιννοκέντιος απαγόρευσε την ενέργεια αυτή, καθώς ήταν επίθεση κατά χριστιανών αλλά οι Σταυροφόροι ήταν δεσμευμένοι από τη συνθήκη. Τελικά απέπλευσαν το Νοέμβριο του 1202 για τη Ζάρα. Η πόλη δέχθηκε σφοδρή επίθεση και αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει. Οι πολεμιστές όμως προέβησαν σε τεράστια λειλασία. Τα γεγονότα έφτασαν στον Ιννοκέντιο που προέβη σε αφορισμούς.²³³

Την περίοδο του χειμώνα που παρέμειναν στη Ζάρα, ο νεαρός Αλέξιος έκανε την τελική του προσφορά στο Φίλιππο. Ο Αλέξιος ζητούσε από τους Σταυροφόρους να κατευθυνθούν προς την Κωνσταντινούπολη, να τον βοηθήσουν να πάρει το θρόνο κι εκείνος σε αντάλλαγμα θα έδινε τα χρήματα που όφειλαν στους Ενετούς, θα αναλάμβανε τη χρηματοδότηση και τον εφοδιασμό της εκστρατείας στην Αίγυπτο, θα ενίσχυε τις δυνάμεις τους με την παραχώρηση 10.000 βυζαντινών στρατιωτών, θα έστελνε και θα συντηρούσε 500 ιππότες στους Αγίους Τόπους και τέλος, θα αναγνώριζε την υποταγή της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης στην Αγία Έδρα. Ο Βονιφάτιος κι ο Δάνδολος, που μια προσωπική του υπόθεση του είχε δημιουργήσει εχθρικά αισθήματα για το Βυζάντιο, ενθουσιάστηκαν. Τα χρέη θα εξοφλούνταν και οι Ενετοί θα είχαν τη δυνατότητα οικονομικής επέκτασης μέσω των εμπορικών τους βάσεων στην επικράτεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Παρότι το εγχείρημα εναντίον της Αιγύπτου αναβλήθηκε, η πλειοψηφία των Σταυροφόρων δεν ήρε την εσωτερική νομιμοποίηση της εκστρατείας, καθώς οι Δυτικοί είχαν ανατραφεί με τη σκέψη πως το Βυζάντιο υπήρξε αφερέγγυος σύμμαχος σε κάθε ιερό πόλεμο και έπρεπε να τιμωρηθεί και να υποταχθεί. Ταυτόχρονα, εποφθαλμιούσαν όλοι τα πλούτη και τα εδάφη του. Ο Πάπας δεν αποδοκίμασε έντονα την απόφασή τους, καθώς διατηρούσε την ελπίδα πως αν όλα κυλούσαν ομαλά, η ένωση των Εκκλησιών θα επιτυγχανόταν και οι Βυζαντινοί θα εξαναγκάζονταν να συνεργαστούν με τους Σταυροφόρους ξανά κατά των απίστων.²³⁴

²³³ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 122-124.

²³⁴ Στο ίδιο, σ. 3: 124-125.

Τελικά, το Μάιο του 1203, οι Σταυροφόροι απέπλευσαν κι έφτασαν έξω από την Κωνσταντινούπολη στις 24 Ιουνίου. Ο κατά βάση μισθοφορικός στρατός του Βυζαντίου, αποτελούμενος από μονάδες διαφόρων εθνοτήτων και τη φρουρά των Βαράγγων²³⁵, δεν είχε προετοιμαστεί κι ο Αλέξιος Γ' δεν είχε εσωτερική νομιμοποίηση. Για αυτό οι Σταυροφόροι είχαν πειστεί από τα λεγόμενα του εξόριστου Αλέξιου πως θα γινόταν αποδεκτός και δεν ανέμεναν μια ισχυρή άμυνα, όμως αιφνιδιάστηκαν. Οι Σταυροφόροι επιτέθηκαν σε Χαλκηδόνα και Χρυσόπολη χωρίς επιτυχία κι έτσι αποβιβάστηκαν στο Γαλατά κι αφού κατέλαβαν την πόλη, οδήγησαν τα πλοία τους στο λιμάνι. Σε επιχειρησιακό επίπεδο στράφηκαν στην άμεση προσέγγιση με εφόδους από τα πλοία εναντίον των ισχυρών τειχών, αλλά καθώς πάντα οι οχυρώσεις ευνοούν τον αμυνόμενο κι εξαντλούν τον επιτιθέμενο, οι προσπάθειες έφεταν στο κενό. Μετά από πολύ κόπο κατάφεραν να δημιουργήσουν ένα ρήγμα στην άμυνα και να εισέλθουν στην πόλη. Στο μεταξύ ο Αλέξιος Γ' είχε καταφύγει στη Θράκη και η κυβέρνηση αποφυλάκισε τον Ισαάκιο, τον επανέφερε στο θρόνο και ζήτησε διακοπή των επιθέσεων εφόσον με την επαναφορά είχε αποδοθεί δικαιοσύνη στη διαδοχή. Οι Σταυροφόροι απαίτησαν να στεφθεί ο εξόριστος Αλέξιος ως συναυτοκράτορας για να δεχθούν την επαναφορά και να διακόψουν τις επιθέσεις, καθώς απέβλεπαν στην εκπλήρωση των δεσμεύσεών του. Ο Ισαάκιος δέχθηκε κι έτσι ο γιος του στέφθηκε ως Αλέξιος Δ', διαπιστώνοντας όμως σύντομα πως δεν ήταν σε θέση να εκπληρώσει τις υποσχέσεις του, εξοργίζοντας με τη στάση του τους υπηκόους του και την εκκλησία, αλλά κυρίως τους Σταυροφόρους που είχαν ήδη αρχίσει να λεηλατούν την Πόλη. Η οργή των υπηκόων εναντίον του τελικά εκδηλώθηκε με μια επανάσταση στα ανάκτορα που κατέληξε στη φυλάκιση και θανάτωση του Αλέξιου Δ'. Ο Ισαάκιος απεβίωσε κι αυτός λίγες μέρες αργότερα και στο θρόνο ανέβηκε ο αρχηγός των εθνικιστών ως Αλέξιος Ε', που προσπάθησε να οργανώσει κάπως την άμυνα της Πόλης, καθώς δεν έφτασαν ποτέ ενισχύσεις από τις επαρχίες.²³⁶

7.3. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης κι η Λατινική Ανατολική Αυτοκρατορία

Την ίδια στιγμή οι Σταυροφόροι περίμεναν ακόμη την αμοιβή τους. Έτσι, αποφάσισαν να προβούν σε κλιμάκωση των εχθροπραξιών, να καταλάβουν εξ εφόδου την Κωνσταντινούπολη και μετά μια επιτροπή από Φράγκους κι Ενετούς να εκλέξει έναν Δυτικό ως αυτοκράτορα. Η πρόφαση της εκστρατείας κατά των απίστων είχε πλέον εγκαταλειφθεί απροκάλυπτα και οι Ενετοί δωροδόκησαν πολλούς προδότες εντός της πόλης. Στις 6 Απριλίου έγινε η πρώτη επίθεση στα τείχη της Πόλης, η οποία αποκρούστηκε. Λίγες μέρες αργότερα ακολούθησε νέα επίθεση, καθώς ο ενετικός στόλος κατάφερε να νικήσει τα ελληνικά πλοία μέσα στον Κεράτιο Κόλπο κι αποβίβασε στρατό που πραγματοποίησε έφοδο στη συνοικία των Βλαχερνών,

²³⁵ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, σ.285-286.

²³⁶ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 125-128.

δημιουργώντας ρήγμα στο εξωτερικό τείχος. Η άμυνα ήταν σθεναρή μέχρι που μια πυρκαγιά παγίδευσε τους αμυνόμενους στο εσωτερικό τείχος, η άμυνα κατέρρευσε και οι Σταυροφόροι εισέβαλλαν στην Πόλη. Ακολούθησε μια τριήμερη λεηλασία χωρίς προηγούμενο. Χωρίς διάκριση, οι Σταυροφόροι, κυριευμένοι από ασυδοσία και μανία καταστροφής λεηλατούσαν, κατέστρεφαν, έσφαζαν και συγκέντρωσαν τεράστιο όγκο λείας που συμφώνησαν να μοιραστεί μεταξύ Ενετών και Φράγκων κι ένα τμήμα να δοθεί στον επικείμενο δυτικό αυτοκράτορα. Για τη θέση αυτή τελικά επιλέχθηκε κατόπιν μεγάλης επιρροής των Ενετών, ο Βαλδουίνος Θ', κόμης της Φλάνδρας, ο οποίος θα ήταν επικυρίαρχος των κτήσεων, πλην αυτών που έπρεπε να αποδοθούν στον Δάνδολο. Επίσης, οι Ενετοί πήραν τμήμα της Πόλης κι απαίτησαν τα τμήματα της αυτοκρατορίας που θα συνέβαλαν στη θαλάσσια κυριαρχία τους. Έτσι δημιουργήθηκε η Λατινική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, με σχεδόν όλα τα ευρωπαϊκά εδάφη να ανήκουν στους Λατίνους, εγκαινιάζοντας την εποχή της Φραγκοκρατίας στον ηπειρωτικό ελληνικό χώρο και σε πολλά νησιά.²³⁷

Οι Φράγκοι πίστευαν πως, με την επέκτασή τους στα βυζαντινά εδάφη και κυρίως στην Κωνσταντινούπολη, θα μπορούσαν να σχεδιάζουν εξ ολοκλήρου οι ίδιοι τη στρατηγική έναντι των απίστων, επωφελούμενοι των βυζαντινών πόρων κι απαλλαγμένοι από την ανάγκη εξασφάλισης της βυζαντινής συμμαχίας που αρκετές φορές ματαίων τα σχέδια των Δυτικών, όταν αυτά προσέκρουαν στα συμφέροντα της Αυτοκρατορίας. Ο Πάπας αρχικά ενθουσιάστηκε, νομίζοντας πως είχε καταφέρει την ένωση της Χριστιανοσύνης και την υποταγή της Ανατολικής Εκκλησίας στην παπική έδρα και πιστεύοντας τις φήμες που ήθελαν τους μουσουλμάνους να έχουν κυριευθεί από φόβο για τη φραγκική δύναμη. Όταν όμως πληροφορήθηκε τα πραγματικά γεγονότα, η δυσπιστία που είχε στην αρχή επανήλθε. Σαν ιερέας δεν μπορούσε να συγχωρήσει τις βανανυσότητες εναντίον αδελφών χριστιανών και σαν πολιτικός μπορούσε να καταλάβει ότι μακροπρόθεσμα η κατάκτηση αυτή δεν θα ήταν επωφελής. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης, αποδυνάμωσε το Βυζάντιο σε ανεπανόρθωτο βαθμό. Δεν μπόρεσε όμως να το εξαφανίσει καθώς μέσα στα επόμενα δυο χρόνια, οι Βυζαντινοί προσπάθησαν να οργανωθούν σε τρεις περιοχές. Η μια ήταν στην Τραπεζούντα, η άλλη στην Ήπειρο και η ισχυρότερη που συγκέντρωσε όλους τους επιφανείς από την Πόλη, στη Νίκαια, όπου η Άννα, κόρη του Αλέξιου Γ' και ο σύζυγός της Θεόδωρος Λάσκαρης ίδρυσαν τη νέα επίσημη πρωτεύουσα της εναπομείνουσας αυτοκρατορίας και σύντομα η εξουσία του ζεύγους επεκτάθηκε σε όσα μικρασιατικά εδάφη απέμειναν βυζαντινά.²³⁸

²³⁷ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 128-132.

²³⁸ Στο ίδιο, σ. 3: 132-134.

7.4. Συμπεράσματα

Οι δρώντες της Δ' Σταυροφορίας, διατηρώντας τον μανδύα του ιερού πολέμου, είχαν στόχο τα οικονομικά οφέλη, την κατάκτηση εδαφών και την επέκταση της δυτικής ισχύος, χωρίς να διακρίνουν αν πρόκειται για ομοθρήσκους. Η κίνηση αυτή στέρησε βοήθεια που έπρεπε να σταλεί στους Φράγκους της Παλαιστίνης. Το εχθρικό αίσθημα καλλιεργήθηκε μεταξύ των δυο τμημάτων της Χριστιανοσύνης και διατηρήθηκε ακόμα κι όταν δεν υπήρχαν εχθρικές προθέσεις. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους διέσπασε την ενότητα του Βυζαντίου, πλήττοντας ανεπανόρθωτα την κύρια πηγή ανάσχεσης της μουσουλμανικής επέκτασης στην Ευρώπη.²³⁹

²³⁹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 134-137.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Η Ε' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

8.1. Η ευημερία μιας εύθραυστης ανακωχής

Τα σταυροφορικά κράτη, που ήταν πια το Βασίλειο της Κύπρου, το πριγκιπάτο της Αντιόχειας και το "βασίλειο της Ιερουσαλήμ" στην Άκρα, εξακολουθούσαν να αντιμετωπίζουν εσωτερικά προβλήματα που οφείλονταν κυρίως σε διαμάχες μεταξύ των βασιλέων τους ή σε προβλήματα διαδοχής των ίδιων και των πατριαρχών. Ενόσω εξελίσσονταν τα γεγονότα στην Πόλη, αρκετές φορές οι Φράγκοι άρχοντες έκαναν συμμαχίες με τους μουσουλμάνους, αν αυτές μπορούσαν να τους εξασφαλίσουν την παραμονή στην εξουσία των φραγκικών βασιλείων. Η συνύπαρξή τους, όμως, με τους μουσουλμάνους στην περιοχή ήταν σε μεγάλο βαθμό ειρηνική. Μετά το θάνατο του Σαλαντίν ακολούθησαν αρκετά χρόνια ειρήνης. Ο αλ-Αδίλ είχε στραφεί στα εσωτερικά ζητήματα της χώρας του, είχε επιδιώξει κατευνασμό των Φράγκων και δεν επιθυμούσε ένα πόλεμο μαζί τους, που ήταν μαθηματικά βέβαιο ότι θα προκαλούσε μια νέα Σταυροφορία. Ακόμα και μια κρίση που διεξήχθη με τον Ιωάννη του Μπριέν, βασιλιά της Ιερουσαλήμ, έληξε με την υπογραφή πενταετούς ανακωχής. Βέβαια ο Ιωάννης απευθύνθηκε στον Πάπα, ζητώντας του την οργάνωση μιας νέας Σταυροφορίας, αν αυτό κρινόταν απαραίτητο όταν η ανακωχή θα εξέπνεε. Ταυτόχρονα, η ανακωχή του Αμαλρίκ με το Σουλτάνο ήταν ακόμα σε ισχύ και ήταν επικερδής και για τις δυο πλευρές. Στο σχετικά ασφαλές περιβάλλον που μπορούσε να προσφέρει η ανακωχή, το εμπόριο μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων άνθησε, με κέντρο τα λιμάνια της Άκρας και της Τύρου. Οι ιταλικές βάσεις βρίσκονταν στην Αίγυπτο, συμβάλλοντας κι αυτές στο μεσογειακό εμπόριο. Μετά από τόσες πολεμικές εκστρατείες, αμφότεροι μπόρεσαν να ανακάμψουν και να οργανώσουν εκ νέου την άμυνά τους. Οι συγκυρίες αυτές, έκαναν τους εποίκους Φράγκους της Ουτρεμέρ να μην επιθυμούν μια ακόμη Σταυροφορία που θα έθετε σε κίνδυνο την εύθραυστη ειρήνη. Άλλωστε και οι ίδιοι είχαν υιοθετήσει σε μεγάλο βαθμό τον ανατολίτικο τρόπο ζωής με μεγάλες πολυτέλειες κι ο κλήρος τους είχε τάση προς τη διαφθορά. Εξαίρεση αποτελούσαν ίσως τα στρατιωτικά τάγματα και οι Ιταλοί έμποροι, παρόλο που εξακολουθούσε να υφίσταται έντονος ανταγωνισμός μεταξύ τους.²⁴⁰

8.2. Η κήρυξη της Σταυροφορίας και οι ενέργειες στην Παλαιστίνη

Ο Πάπας Ιννοκέντιος δεν είχε εγκαταλείψει το όραμά του για τη διεξαγωγή μιας Σταυροφορίας που θα εκπλήρωνε τον αντικειμενικό σκοπό της παραστρατημένης Τέταρτης, που ήταν η Αίγυπτος, όμως, στο ενδιάμεσο αναλώθηκε σε ευρωπαϊκά

²⁴⁰ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 141-146 και 153-154.

ζητήματα²⁴¹. Το Νοέμβριο του 1215 πια πραγματοποίησε τη Σύνοδο του Λατερανού για να ρυθμιστούν θέματα της Εκκλησίας, με βασικότερο την ενσωμάτωση της Ελληνικής Εκκλησίας και για να κηρυχθεί η νέα Σταυροφορία, για την οποία είχε ετοιμάσει ολοκληρωμένο πλάνο. Ταυτόχρονα, είχε γράψει στον σουλτάνο αλ-Αδίλ, ζητώντας του να παραχωρήσει την Ιερουσαλήμ ειρηνικά, καθώς πλησίαζε η στιγμή της Θείας Οργής, σύμφωνα με την Αποκάλυψη. Όμως τον Ιούλιο του 1216, την περίοδο διαπραγματεύσεων του με την Πίζα και τη Γένουα για μεταφορά των Σταυροφόρων, αρρώστησε και απεβίωσε. Τη θέση του ανέλαβε τώρα ο Πάπας Ονώριος Γ', ο οποίος ήταν πρόθυμος να συνεχίσει τα σχέδια του Ιννοκέντιου και απέστειλε γράμμα στον Ιωάννη του Μπριέν, λέγοντάς του ότι η Σταυροφορία θα γινόταν. Ο τελευταίος ήταν ανήσυχος γιατί η ανακωχή του με τον αλ-Αδίλ θα έληγε τον επόμενο χρόνο και χρειαζόταν τα μέσα για την επιβίωση και την ασφάλεια του βασιλείου. Παράλληλα, ο Ονώριος έστειλε γράμματα σε όλους τους βασιλείς, καλώντας τους να πάρουν το Σταυρό.²⁴²

Αν και με αργοπορία, λόγω εσωτερικών ζητημάτων, στο κάλεσμά του ανταποκρίθηκαν ο Ανδρέας Β', βασιλιάς της Ουγγαρίας κι ο Λεοπόλδος ΣΤ', δούκας της Αυστρίας που συγκέντρωσαν τα στρατεύματά τους τον Αύγουστο του 1217 στο Σπαλάτο της Δαλματίας. Μικρή βοήθεια συγκροτήθηκε κι από την Κύπρο με επικεφαλής τον βασιλιά της Ούγο. Λόγω έλλειψης μεταφορικών μέσων, οι στρατοί μεταφέρθηκαν τμηματικά στην Άκρα, η οποία εκείνη την περίοδο ήταν φτωχή σε αποθέματα τροφής. Ο Ιωάννης του Μπριέν συνέστησε άμεση εκκίνηση κι έτσι ξεκίνησαν στις 3 Νοεμβρίου περνώντας την πεδιάδα των Εσδραελών. Ο αλ-Αδίλ που βρισκόταν στην Παλαιστίνη αιφνιδιάστηκε από την προοπτική μιας επίθεσης. Υστερώντας αριθμητικά σε σχέση με τους Σταυροφόρους, επέλεξε να αποφύγει μια μάχη εκ παρατάξεως, να ετοιμαστεί να απωθήσει τυχόν επίθεση στη Δαμασκό και να στείλει το γιο του να προστατεύει την Ιερουσαλήμ. Οι Σταυροφόροι κατέλαβαν το Μπεϊσάν και το λεηλάτησαν, όμως αμέσως προέκυψαν εσωτερικές διαμάχες κι απειθαρχία, καθιστώντας αδύνατη περαιτέρω προέλαση προς την Ιερουσαλήμ. Μόνο ο βασιλιάς Ιωάννης επιχείρησε να πλήξει ορισμένα μουσουλμανικά φρούρια, αλλά απέτυχε. Οι Σταυροφόροι αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στην Άκρα, ενώ πολλοί επιδόθηκαν σε συγκέντρωση ιερών κειμηλίων.²⁴³

²⁴¹ Πρόκειται για τη σταυροφορία των Αλβιγνών το 1208 στη Ν. Γαλλία εναντίον των αιρετικών Καθαρών και τη σταυροφορία των παιδιών το 1212 που ξεκίνησαν από τη Γαλλία και τη Γερμανία για τους Αγίους Τόπους και κατέληξαν σε σκλαβοπάζαρα της Β. Αφρικής και της Ανατολής.

²⁴² Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 147-153.

²⁴³ Στο ίδιο, σ. 3: 154-155.

8.3. Η εκστρατεία εναντίον της Αιγύπτου και η ήττα των Φράγκων

Τις πρώτες μέρες του 1218, ο βασιλιάς Ανδρέας Β' ανακοίνωσε την επιστροφή του στην Ευρώπη, αφού πλέον είχε εκπληρώσει το τάμα του. Ο Λεοπόλδος παρέμεινε, βοηθώντας στην ανακατασκευή της οχύρωσης της Καισάρειας. Τον Απρίλιο έφτασε στην Άκρα ένας στόλος Φριζίων. Η ναυτική δύναμη έδωσε τώρα στους Σταυροφόρους τη δυνατότητα να σχεδιάσουν την επιχείρηση στην Αίγυπτο. Πρώτος επιχειρησιακός αντικειμενικός σκοπός σε μια προσπάθεια εξουθένωσης, ήταν η Δαμιέτα, στρατηγικής σημασίας λιμάνι στο δέλτα του Νείλου και ο πιο σύντομος δρόμος για το Κάιρο. Αν κατακτούσαν την κοιλάδα, θα στερούσαν από την Αίγυπτο το πλουσιότερο κομμάτι της και τη δυνατότητά της να διατηρεί στόλο στην Ανατολική Μεσόγειο, που προσωρινά της εξασφάλιζε τον τοπικό θαλάσσιο έλεγχο. Ο ναυτικός κι εμπορικός αποκλεισμός της Αιγύπτου θα εμπόδιζε την ανεξάντλητη μουσουλμανική άμυνα για τη διατήρηση της Ιερουσαλήμ. Την ίδια στιγμή, ο σουλτάνος αλ-Αδίλ αντιμετώπιζε ενδοοικογενειακές διαμάχες που έθεταν σε κίνδυνο το βόρειο τμήμα των κτήσεών του. Ο μεγάλος γιος του Σαλαντίν διεκδίκησε την κληρονομιά του νεκρού αδελφού του στο Χαλέπι, καλώντας σε βοήθεια τον Σελτζούκο Καϊκαούς, σουλτάνο του Ικονίου. Οι Σελτζούκοι ήταν τώρα πολύ ισχυροί και σε ένα τέτοιο διεθνές περιβάλλον, ο Αιγύπτιος σουλτάνος ήλπιζε να μην διακοπεί ο κατευνασμός των Φράγκων και οι εμπορικές σχέσεις με τους Ενετούς που μεγέθυναν κι άλλο τη λανθάνουσα ισχύ του.²⁴⁴

Το Μάιο όμως οι Σταυροφόροι, με το Λεοπόλδο, τους μεγάλους μαγίστρους των στρατιωτικών ταγμάτων κι επικεφαλής τον Ιωάννη του Μπριέν, απέπλευσαν με τα πλοία των Φριζίων προς τη Δαμιέτα και έκαναν απόβαση στη δυτική όχθη του ποταμού. Στο μεταξύ, ο αλ-Αδίλ συγκέντρωνε στρατό στη Συρία κι ο γιος του, ο αλ-Καμίλ, που είχε ξεκινήσει από το Κάιρο με τον κύριο στρατό, έφτασε στην αλ-Αντιλίγια, λίγο νοτιότερα της Δαμιέτας, όπου ενίσχυσε την άμυνα του πύργου της, αλλά απέφυγε την άμεση προσέγγιση με επιδίωξη μάχης εκ παρατάξεως έναντι των Φράγκων, γιατί υστερούσε αριθμητικά. Πίσω στο στρατόπεδο των Σταυροφόρων, από την πόλη στην ανατολική όχθη, ξεκινούσε μια αλυσίδα που έφτανε ως ένα φρούριο στη δυτική όχθη. Η αλυσίδα έφραζε το μοναδικό πλωτό κανάλι, που ήταν απαραίτητο, για να διεξαχθεί ταυτόχρονη επίθεση από ξηρά και νερό. Το φρούριο έπρεπε να καταληφθεί και η αλυσίδα να κοπεί, αλλιώς η πόλη ήταν σχεδόν αδύνατο να προσβληθεί. Για να γίνει αυτό, κατασκευάστηκε ένας πύργος πάνω σε δυο πλοία, από όπου και άρχισε η έφοδος στις 24 Αυγούστου 1218 και οι σταυροφόροι μπόρεσαν να μπουν στο φρούριο. Η φρουρά του αμύνθηκε αλλά στο τέλος παραδόθηκε κι έτσι η αλυσίδα κόπηκε και τα χριστιανικά πλοία έπλευσαν κάτω από τα τείχη της Δαμιέτας. Στο σημείο αυτό, αν είχε διεξαχθεί επίθεση κατά της πόλης, ενδεχομένως θα ήταν επιτυχής. Οι χριστιανοί όμως, δίστασαν κι αποφάσισαν να

²⁴⁴ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 155-157.

περιμένουν τις ενισχύσεις, τις οποίες έστελνε ο Πάπας Ονώριος με επικεφαλής τον καρδινάλιο Πελάγιο. Λίγες μέρες αργότερα ο αλ-Αδíl, που μετά τον Σαλαντίν είχε καταφέρει να διατηρήσει την ενότητα της αγιουβίτικης αυτοκρατορίας, πέθανε και τον διαδέχθηκαν οι δυο γιοι του. Οι ενισχύσεις με τον Πελάγιο έφθασαν το Σεπτέμβριο κι ο καρδινάλιος ανακοίνωσε πως ο αυτοκράτορας Φρειδερίκος Β' είχε υποσχεθεί να έρθει με το στρατό του σε βοήθεια και να αναλάβει την στρατιωτική ηγεσία της Σταυροφορίας. Μέχρι τότε, θεώρησε αυτονόητο πως την ηγεσία θα έχει ο ίδιος, προκαλώντας αντιζηλίες μεταξύ των αρχηγών. Την ίδια στιγμή, ενισχύσεις είχαν φθάσει και για τον διάδοχο αλ-Καμίλ, ο οποίος αποφάσισε να επιτεθεί κατά του στρατοπέδου των Χριστιανών, με έφοδο από τη στεριά και αργότερα από το νερό, όμως οι απόπειρές του αποκρούστηκαν. Μετά από αυτό, πέρασε ένα διάστημα που και οι δυο πλευρές ήταν ανενεργές, παρατείνοντας πολύ την εκστρατεία. Οι μεν χριστιανοί αντιμετώπισαν σοβαρές ζημιές στο στρατόπεδό τους λόγω καιρικών συνθηκών και τρομερές απώλειες λόγω μια επιδημίας που αποδεκάτισε το ένα έκτο του στρατεύματος. Οι μουσουλμάνοι υπέφεραν κι αυτοί από απώλειες λόγω της επιδημίας. Υπήρχαν απώλειες και στο στρατόπεδό τους και στη φρουρά εντός της Δαμιέτας.²⁴⁵

Το Φεβρουάριο του 1219, ο αλ-Καμίλ αποχώρησε ξαφνικά, επειδή ανακάλυψε μια συνωμοσία εναντίον του από το περιβάλλον του. Λίγο πριν αναζητήσει καταφύγιο εκτός Αιγύπτου, έφθασαν ενισχύσεις από τη Συρία και τον αδερφό του αλ-Μουαζάμ. Έτσι, μπόρεσε να αντιμετωπίσει τη συνωμοσία και να διατηρηθεί στο θρόνο, χάνοντας όμως την ευκαιρία να κερδίσει σύντομα τους χριστιανούς. Όταν οι Σταυροφόροι διαπίστωσαν την αποχώρησή του, κατέλαβαν την αλ-Αντιλίγια αντιμετωπίζοντας ελάχιστη άμυνα, και παρά τις επιθέσεις που διεξήγε ο αλ-Καμίλ, δεν μπόρεσε να τους εκτοπίσει. Διέθετε αριθμητική υπεροχή, όμως αυτό παύει να είναι πλεονέκτημα κι εξουδετερώνεται σε ένα περιβάλλον που η γεωμορφολογία περιλαμβάνει ποτάμια, λίμνες και κανάλια. Ο αριθμητικά υπέρτερος στρατός δεν μπορεί να συγκεντρώσει τις δυνάμεις του στο αποφασιστικό σημείο, εμποδιζόμενος από το νερό, αναγκάζεται να επιτίθεται τμηματικά και έτσι ο αμυνόμενος μπορεί να τον απωθήσει ευκολότερα. Μετά από αυτή την αποτυχία, ο αλ-Καμίλ στρατοπέδευσε στη Φαρισκούρ, νότια της Δαμιέτας. Σε μια προσπάθεια αποτροπής μέσω αντιποίνων²⁴⁶, απείλησε να επιτεθεί στα μετόπισθεν των σταυροφόρων, αν αυτοί επιχειρούσαν εναντίον της Δαμιέτας, όμως οι Φράγκοι, περιμένοντας τη συνδρομή του Φρειδερίκου, δίσταζαν να ενεργήσουν. Πίσω στην Ιερουσαλήμ, ο σουλτάνος αλ-Μουαζάμ κατεδάφισε τα τείχη της πόλης κι αργότερα έκανε το ίδιο και με τις πόλεις Γαλιλαία, Τορόν, Σαφέδ και Μπάνια. Έχοντας κατά νου ότι μπορεί να τις παραχωρήσει στους Σταυροφόρους για να λήξουν τον πόλεμο κατά της Αιγύπτου,

²⁴⁵ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 157-162

²⁴⁶ Για ανάλυση του όρου βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ. 24.

φρόντισε να μη διαθέτουν οχυρωματική άμυνα ώστε οι χριστιανοί να μην μπορούν να τις διατηρήσουν. Το ιδιαίτερα ζεστό καλοκαίρι που ακολούθησε, οι Αιγύπτιοι έκαναν επίθεση κατά του στρατοπέδου των Σταυροφόρων, οι οποίοι όμως την απέκρουσαν. Παρά τις απώλειες, οι τελευταίοι αποφάσισαν τώρα να επιτεθούν στα τείχη της Δαμιέτας, επιλογή ριψοκίνδυνη, καθώς οι αμυνόμενοι μέσα από τα τείχη απέκρουαν, εκτοξεύοντας υγρό πυρ, που κατέστρεφε τις ξύλινες πολιορκητικές μηχανές των Σταυροφόρων. Ταυτόχρονα, δημιουργήθηκε ένα δεύτερο μέτωπο από αιγυπτιακή επίθεση στο στρατόπεδο, η οποία διαίρεσε τις χριστιανικές δυνάμεις που μάλλον θα είχαν ηττηθεί, αν δεν έπεφτε το σκοτάδι. Οι ενέργειες αυτές έμειναν χωρίς στρατηγικό αποτέλεσμα, παρατείνοντας τον πόλεμο κι εξουθενώνοντας τους Φράγκους, τη στιγμή που πολλοί αρχηγοί είχαν σκοτωθεί ή είχαν επιστρέψει στις χώρες τους, επικαλούμενοι τις υποχρεώσεις τους εκεί. Οι απλοί στρατιώτες αποφάσισαν να ξεχυθούν άτακτα εναντίον των Αιγυπτίων, οι οποίοι προσποιήθηκαν υποχώρηση για παραπλάνηση κι έπειτα αντεπιτέθηκαν. Το στρατόπεδο τελικά σώθηκε χάρη στην καίρια επέμβαση του Ιωάννη του Μπριέν και των στρατιωτικών ταγμάτων.²⁴⁷

Εκτός από τους Σταυροφόρους, ο αλ-Καμίλ είχε να αντιμετωπίσει ένα λιμό που απειλούσε την Αίγυπτο, την χαμηλή στάθμη του Νείλου, την έλλειψη τροφίμων και την αποχώρηση των ενισχύσεων του αδερφού του. Ταυτόχρονα έβλεπε πως η άμυνα της Δαμιέτα δεν θα άντεχε για καιρό. Είχε πληγεί από την επιδημία, τα εφόδια στέρευαν και κάθε του απόπειρα για ενίσχυσή της, έπεφτε στο κενό. Ο συνδυασμός αυτός τον οδήγησε στο να εξετάσει το ενδεχόμενο ειρήνης και να προτείνει δελεαστικούς όρους για κατευνασμό του αντιπάλου. Ζήτησε την αποχώρηση των Σταυροφόρων από τα αιγυπτιακά εδάφη και τη διατήρηση των φρουριών της Υπεριορδανίας, καταβάλλοντας φόρο. Σε αντάλλαγμα, οι Χριστιανοί θα έπαιρναν την Ιερουσαλήμ, τη Γαλιλαία, την Κεντρική Παλαιστίνη και τον Τίμιο Σταυρό. Ο Ιωάννης του Μπριέν και πολλοί ευρωπαίοι βαρόνοι, βλέποντας την ευκαιρία να κερδίσουν όσα ζητούσαν, αποφεύγοντας το κόστος μιας μάχης, συνέστησαν την αποδοχή των ευνοϊκών όρων. Αντίθετα, ο Πελάγιος, τα στρατιωτικά τάγματα κι ο Πατριάρχης της Ιερουσαλήμ δεν συμφωνούσαν. Η αποδοχή θα σήμαινε συμφωνία με τους απίστευτους και η κατοχή των ιερών περιοχών θα ήταν επισφαλής χωρίς τα φρούρια της Υπεριορδανίας, αφού τα τείχη τους είχαν γκρεμιστεί. Αντίθετοι ήταν και οι Ιταλοί συμμετέχοντες. Στην πραγματικότητα δεν είχαν επιζητήσει διαμάχη με την Αίγυπτο, λόγω των εμπορικών συμφωνιών μαζί της. Εφόσον όμως τώρα συνέδραμαν στην εκστρατεία, δημιουργώντας ρήγμα, σκόπευαν να αποκτήσουν τη Δαμιέτα για να την μετατρέψουν σε εμπορικό κέντρο. Έτσι, οι όροι απορρίφθηκαν.²⁴⁸

Το Νοέμβριο του ίδιου έτους, μια αδυναμία της φρουράς της Δαμιέτας να επανδρώσει ένα τμήμα του τείχους έδωσε την ευκαιρία στους χριστιανούς να

²⁴⁷ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 162-164.

²⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 3: 164-166.

συγκεντρώσουν δυνάμεις στο σημείο και να το καταλάβουν. Η φρουρά και οι πολίτες, εξαντλημένοι από την πείνα και την επιδημία, προέβαλαν ελάχιστη άμυνα κι έτσι οι Σταυροφόροι κατέλαβαν την πόλη, πήραν αιχμαλώτους και δούλους και μοίρασαν του θησαυρούς της. Ο Πελάγιος ήταν αισιόδοξος πως ο δρόμος για την κατάκτηση ολόκληρης της Αιγύπτου ήταν ανοιχτός και πράγματι, η αδυναμία του αλ-Καμίλ ίσως έδινε θετική έκβαση σε ενδεχόμενη επίθεση στο Κάιρο. Πρόκειται για το κορυφαίο σημείο νίκης της εκστρατείας, όμως οι διαφωνίες μεταξύ των χριστιανών για τη διοίκηση της Δαμιέτας και η αναβολή βοήθειας από το Φρειδερίκο, στέρησαν αυτή την ευκαιρία. Ο Πελάγιος οραματιζόταν ακόμα και συντριβή ολόκληρου του ισλαμικού κόσμου. Αν οι χριστιανοί δεν αποφάσιζαν να συνεργασθούν μεταξύ τους ολοκληρωτικά με αποστολή ισχυρής βοήθειας, ο Πελάγιος ήλπιζε πως η χριστιανοσύνη θα έβρισκε σύμμαχο στο πρόσωπο του Μογγόλου ηγεμόνα Τζένγκις-Χαν, του οποίου η δύναμη και η αυτοκρατορία επεκτεινόταν και θα μπορούσε να εξισορροπήσει τη μουσουλμανική απειλή. Η συνέχεια δεν ήταν θετική για τους Σταυροφόρους. Ο Ιωάννης του Μπριεν αποχώρησε με προορισμό την Αρμενία, για να διεκδικήσει το θρόνο της για το μικρό του γιο. Η προσπάθεια απέτυχε, όμως ο αλ-Μουαζάμ, εκμεταλλευόμενος την απόσταση του Ιωάννη και των Ναϊτών, προέβη σε αντίποινα στο φρούριο της Καισάρειας και στο φρούριο Αθλίτ των Ναϊτών. Στη Δαμιέτα, με εξαίρεση μια επιδρομή που πραγματοποιήθηκε από τα στρατιωτικά τάγματα, αλλά τελικά έπεσε σε ενέδρα, η σταυροφορία παρέμενε στάσιμη, παρατείνοντας την εξάντληση δυνάμεων των χριστιανών και δίνοντας το χρόνο στον Αιγύπτιο σουλτάνο να ανακτήσει τις δυνάμεις του. Ο αλ-Καμίλ συγκέντρωσε το στόλο του το καλοκαίρι του 1220 σε μια προσπάθεια στρατηγικού ελιγμού, αντιποίνων κι εξουθένωσης κι έπλευσε στην Κύπρο. Με αιφνιδιαστική επίθεση, βύθισε κι αιχμαλώτισε τα πλοία των Σταυροφόρων στη Λεμεσό. Φημολογείται ότι ο Πελάγιος είχε πληροφορηθεί τις προθέσεις των Αιγυπτίων, αγνοώντας την προειδοποίηση. Τελευταία στιγμή επιχείρησε αντίποινα στα λιμάνια Ροζέτας κι Αλεξάνδρειας αλλά η προσπάθεια ήταν άκαρπη. Τα οικονομικά της εκστρατείας δεν του επέτρεπαν να προβεί σε τακτικές εκμηδένισης κατά του αιγυπτιακού στόλου.²⁴⁹

Το Νοέμβριο του 1220, ο Φρειδερίκος στέφθηκε αυτοκράτορας και υποσχέθηκε να εκπληρώσει επιτέλους τον όρκο του να συμμετάσχει στη Σταυροφορία. Σαν πρώτο βήμα, έστειλε το Δούκα της Βαυαρίας, Λουδοβίκο με 500 ιππότες. Η είδηση χαροποίησε τόσο τον Πελάγιο που απέρριψε εκ νέου μια ειρήνη με τον αλ-Καμίλ, παρά τις αντίθετες υποδείξεις του Πάπα. Οι νέοι όροι ήταν ακόμα πιο ευνοϊκοί για τους χριστιανούς. Στους παλαιούς όρους, προστέθηκε τώρα χρηματική αποζημίωση για την κατεδάφιση των τειχών και η προσωρινή ανακωχή αντικαταστάθηκε με τριακονταετή ανακωχή²⁵⁰. Η απόρριψή τους ήταν μια ακόμα χαμένη ευκαιρία να τερματιστεί ο πόλεμος με τους Σταυροφόρους ευνοημένους. Τα εδάφη θα μπορούσαν

²⁴⁹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 166-169.

²⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 3: 169.

να είχαν περιέλθει ξανά στους χριστιανούς, και η αποζημίωση να διατεθεί για την ανοικοδόμηση των τειχών. Οι Φράγκοι θα γλίτωναν περαιτέρω απώλειες στρατιωτών, που θα φρουρούσαν τις ανυπεράσπιστες περιοχές, ελλείψει της Υπεριορδανίας.

Μετά την απόρριψη της ειρήνης, ο Πελάγιος βασισμένος σε προφητείες κι ο Λουδοβίκος της Βαυαρίας επηρεασμένος από τον ενθουσιασμό του επιθυμούσαν να προχωρήσουν στο εσωτερικό της Αιγύπτου. Ωστόσο τα χρήματα είχαν μειωθεί και η εποχή που πλημμυρίζει ο Νείλος ήταν κοντά. Έφτασε στο στρατόπεδο και η πληροφορία ότι στη Συρία, ο αλ-Μουαζάμ ετοίμαζε μεγάλο στρατό, αλλά αντί να αποθαρρυνθούν, αποφάσισαν να δράσουν με άμεση προσέγγιση προτού ενισχυθεί ο αντίπαλος. Στο μεταξύ, ο Ιωάννης του Μπριέν είχε επιστρέψει για να μην κατηγορηθεί για δειλία. Στις 12 Ιουλίου, οι Σταυροφόροι άφησαν ισχυρή φρουρά για άμυνα στη Δαμιέτα, κινήθηκαν προς τη Φαρισκούρ, παρέταξαν τον πολυάριθμο στρατό για αποφασιστική μάχη και στις 20 του μήνα κατέλαβαν την πόλη Σαριμσάχ, από την οποία είχαν υποχωρήσει οι μουσουλμάνοι βλέποντας το πλήθος του αντιπάλου. Ο Ιωάννης επέμενε να παραμείνουν εκεί γιατί οι συριακές ενισχύσεις έφταναν προς βοήθεια του αλ-Καμίλ και σε λίγο ο Νείλος θα υπερχειλίζει, όμως δεν εισακούστηκε. Οι Σταυροφόροι συνέχισαν, χωρίς να αφήσουν πλοία για φρουρά στη συμβολή ενός καναλιού του ποταμού πίσω τους και βρέθηκαν κατά μήκος του παραπόταμου Μπαχρ ας-Σαγίρ, απέναντι από τον αιγυπτιακό στρατό. Το κανάλι όμως γέμισε με την υπερχειλίση του Νείλου και ήταν πλωτό. Τα συμμαχικά στρατεύματα του αλ-Καμίλ έφτασαν και παρατάχθηκαν μεταξύ των Σταυροφόρων και της Δαμιέτας κι ο ίδιος έπλευσε με ορισμένα πλοία στο κανάλι, αποκόπτοντας τη δυνατότητα υποχώρησης των χριστιανικών πλοίων. Οι Σταυροφόροι είχαν βρεθεί περικυκλωμένοι, αριθμητικά λιγότεροι και με εφόδια για 20 μέρες. Σε μια δυνητική συμπλοκή, η ήττα τους ήταν δεδομένη. Η μόνη λύση ήταν η υποχώρηση, η οποία έγινε άτακτα στις 26 Αυγούστου, με τους Τεύτονες Ιππότες σε μια κίνηση απερισκεψίας να καίνε ό,τι δεν μπορούσε να μεταφερθεί από τα εφόδια. Οι φωτιές υποδείκνυαν στους Αιγύπτιους την πορεία υποχώρησης κι ο Σουλτάνος έδωσε διαταγή να ανοίξουν τα φράγματα του ποταμού, ώστε τα νερά να ξεχυθούν και να παρασύρουν την πορεία. Πολλοί στρατιώτες αλλά και προσκυνητές πνίγηκαν κι άλλοι καταδιώχθηκαν από τους Τούρκους ιππείς.²⁵¹

Η ήττα αυτή ουσιαστικά σήμανε το τέλος της Ε' Σταυροφορίας, αφού ο Πελάγιος ζήτησε ειρήνη. Η κατοχή της Δαμιέτας, που ήταν εφοδιασμένη με οπλισμό και μια ναυτική μοίρα υπό τον κόμη Ερρίκο της Μάλτας και τον καγκελάριο της Σικελίας που είχε στείλει ο Φρειδερίκος ήταν τα διαπραγματευτικά όπλα των χριστιανών για να μην τους επιβληθούν ταπεινωτικοί όροι. Σύντομα συμφωνήθηκε η παράδοση της Δαμιέτας στους Αιγύπτιους, η ανταλλαγή αιχμαλώτων των δυο πλευρών, η επιστροφή του Τιμίου Σταυρού στους Χριστιανούς και οκταετής ανακωχή. Σαν εγγύηση, μέχρι να πραγματοποιηθούν τα συμφωνηθέντα ο αλ-Καμίλ έστειλε

²⁵¹ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3:169-171.

ορισμένους δικούς του ως ομήρους και ζήτησε ονομαστικά ως ομήρους τον Πελάγιο, τον Ιωάννη του Μπριέν, το Λουδοβίκο της Βαυαρίας, τους μαγίστρους των στρατιωτικών ταγμάτων και ορισμένους ακόμη αξιωματούχους. Η χριστιανική φρουρά της Δαμιέτας με τη βοήθεια των πλοίων του Ερρίκου αρνήθηκε να παραδώσει την πόλη, όμως οι μουσουλμάνοι απείλησαν με αντίποινα στην Άκρα. Ο πειθαναγκασμός πέτυχε, η φρουρά παρέδωσε τη Δαμιέτα στο σουλτάνο και με δωρεάν εφοδιασμό από τους Αιγύπτιους, ολόκληρη η Σταυροφορία πήρε το δρόμο της επιστροφής.²⁵²

8.4. Συμπεράσματα

Ο αντικειμενικός σκοπός της Ε' Σταυροφορίας δεν επετεύχθη. Αν ο Φρειδερίκος είχε έρθει ίσως μπορούσε να διοικήσει το στράτευμα με τέτοια αποτελεσματικότητα, που είναι πιθανό να τους είχε οδηγήσει ως την κατάληψη του Καΐρου και την κατάλυση της αγιουβίτικης κυριαρχίας στην Αίγυπτο. Η μετατροπή της Αιγύπτου σε περιβάλλον φίλιων δυνάμεων, θα τους έδινε πιθανότητες για ανάκτηση ολόκληρης της Παλαιστίνης. Επίσης, η εκστρατεία ήταν ζημιογόνα και για τα εμπορικά συμφέροντα των ιταλικών πόλεων. Είχαν αθετήσει τη συμφωνία περί μη υποστήριξης εκστρατείας εναντίον της Αιγύπτου και δεν θεωρούνταν πια αξιόπιστοι.

²⁵² Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 171-173.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: ΕΠΙΛΟΓΟΣ:ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΚΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΙ Ο ΝΕΟΣ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΙΣΧΥΟΣ

9.1. Τελευταίες απόπειρες των δυτικών βασιλέων

Μετά από πολλές αναβολές εξ αιτίας εσωτερικών προβλημάτων στην αυτοκρατορία του κι έναν αφορισμό από τον Πάπα, ο αυτοκράτορας Φρειδερίκος αποφάσισε να εκπληρώσει την υπόσχεσή του κι έφτασε στην Άκρα το Σεπτέμβριο του 1228 με προορισμό την Ιερουσαλήμ. Ο αλ-Καμίλ που δεν ήθελε μια ακόμα σύγκρουση πρότεινε ειρήνη κι ο Φρειδερίκος δέχθηκε. Η Συνθήκη της Γιάφας το 1229 προέβλεπε δεκαετή ανακωχή και την παραχώρηση της Ιερουσαλήμ κι άλλων εδαφών στο Φρειδερίκο, ενώ οι μουσουλμάνοι διατήρησαν τους ιερούς τους χώρους. Μια επέμβαση του Πάπα στη Σικελία, ανάγκασε το Φρειδερίκο να γυρίσει, αφήνοντας στη διοίκηση της Ιερουσαλήμ έμπιστους αξιωματικούς του. Την απόφασή του αυτή, ωστόσο τη διαδέχθηκε μια γενικευμένη αστάθεια στην περιοχή και συγκρούσεις μεταξύ τοπικών βαρόνων διεκδικητών της εξουσίας.²⁵³

Το 1238 ο αλ-Καμίλ πέθανε, ακολούθησε διχασμός για την διαδοχή και το 1239 η ανακωχή εξέπνευσε. Στο μεταξύ, η Ιερουσαλήμ μετά από μουσουλμανικές επιδρομές είχε χαθεί ξανά. Ο βασιλιάς Θεοβάλδος της Ναβάρρας, μετά από αίτημα του πάπα Γρηγόριου Θ', έφτασε στην Άκρα, στοχεύοντας στην ανάκτηση των ιερών εδαφών. Μια συμμαχία με τον κυβερνήτη της Δαμασκού εναντίον της Αιγύπτου, του εξασφάλισε την αριθμητική υπεροχή και ο πειθαναγκασμός λειτούργησε, αφού ανακτήθηκε η Ιερουσαλήμ κι ο Θεοβάλδος επέστρεψε το 1240. Η τήρηση της συνθήκης εξασφαλίστηκε από την άφιξη του Ριχάρδου της Κορνουάλης με το στρατό του. Ωστόσο, μετά την σύντομη παραμονή του, οι Χωρέσμιοι, Τούρκοι μισθοφόροι της Αιγύπτου, το 1244 κατέλαβαν την Ιερουσαλήμ, η οποία χάθηκε οριστικά για τους Χριστιανούς. Μόλις το 1249 έσπευσε η Δύση να προσφέρει βοήθεια. Ο βασιλιάς Λουδοβίκος Θ' της Γαλλίας έκανε σταυροφορία στην Αίγυπτο αλλά ηττήθηκε στη Μανσούρα και το μόνο που κατάφερε ήταν μια ανακωχή και η ενίσχυση των οχυρών της Άκρας.²⁵⁴

9.2. Μογγόλοι και Μαμελούκοι: Η οριστική απώλεια των σταυροφορικών κτήσεων κι ο εκτοπισμός των Φράγκων από τη Μέση Ανατολή.

Την ίδια περίοδο αναδείχθηκε μια νέα δύναμη με αυξανόμενη ισχύ στα ανατολικά, οι Μογγόλοι. Το 1258 επιτέθηκαν στους Σελτζούκους και κατέκτησαν τη Βαγδάτη,

²⁵³ James M. Powell, "The Fifth Crusade to 1291: The loss of the Holy Land", στο Thomas Madden, *Crusades: The illustrated history*, U.S. ,The University of Michigan Press, 2004, σ.154-157.

²⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 157-159.

πρωτεύουσα του χαλιφάτου των Αββασιδών. Η Ευρώπη είδε στους Μογγόλους ένα δυνητικό σύμμαχο εναντίον των μουσουλμάνων, όμως οι Μογγόλοι ζήτησαν την υποτέλεια των χριστιανών για να προσφέρουν τη συμμαχία τους, οπότε και το ενδεχόμενο συμμαχίας απορρίφθηκε.²⁵⁵

Οι απειλές για τον μουσουλμανικό κόσμο δεν ήταν μόνο εξωτερικές, καθώς στο εσωτερικό οι διαμάχες συνεχίζονταν. Οι Αγιουβίδες της Αιγύπτου στήριζαν την προστασία τους στους Μαμελούκους, στρατιωτικές δυνάμεις εξισλαμισμένων σκλάβων. Η δύναμή τους είχε αυξηθεί πολύ και ένιωσαν να απειλούνται από την πολιτική του Αγιουβίδη Τουρανσάχ της Αιγύπτου. Οργάνωσαν συνωμοσία, τον δολοφόνησαν κι ανήλθαν στην εξουσία. Σουλτάνος έγινε ο Μαμελούκος Αϊμπέκ κι ακολούθησε πόλεμος μεταξύ των Μαμελούκων και των Αγιουβιδών της Συρίας, που έληξε με ανακωχή. Το 1260 ο Μαμελούκος σουλτάνος Γκουντουζ νίκησε τους Μογγόλους στη Συρία και μετά το θάνατό του, ο διάδοχος στρατηγός Μπαϊμπάρς που έγινε σουλτάνος, επεδίωξε να εκτοπίσει τους Φράγκους για να αυξήσει την ισχύ του και να αντιμετωπίσει την επέκταση των Μογγόλων. Κατέκτησε ορισμένα φράγκικα εδάφη κι το 1268 κατέκτησε την Αντιόχεια, προβαίνοντας σε σφαγή των κατοίκων. Το βασίλειο της Ιερουσαλήμ υπήρχε μόνο κατ' όνομα κι εδαφικά περιοριζόταν ουσιαστικά στην Κύπρο κι ελάχιστα παλαιστινιακά εδάφη.²⁵⁶

Η Δύση, απασχολημένη από εσωτερικές έριδες μεταξύ του Οίκου των Ανζού της Γαλλίας και των Χοχενστάουφεν της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, στέρησε τη βοήθειά της στη φράγκικη ανατολή, διευκολύνοντας την επέκταση των Μαμελούκων. Οι τελευταίοι απέκτησαν τα τελευταία χριστιανικά οχυρά σε Καισάρεια, Χάιφα, Αρσούφ, Γιάφα, Τορόν και τα φρούρια των ταγμάτων, Σαφάδ και Μποφόρ. Μια δεύτερη απόπειρα του Λουδοβίκου να πάει στην Παλαιστίνη είχε σαν ενδιαμέσο σταθμό τη Βόρεια Αφρική, όπου ο Λουδοβίκος πέθανε και την εκστρατεία του ανέλαβε ο Εδουάρδος Α' της Αγγλίας, φτάνοντας στην Άκρα το 1271. Όμως ήταν αδύνατο να ανατρέψει την κατάσταση κι έκανε ανακωχή με τον Μπαϊμπάρς, παρατείνοντας για λίγα χρόνια τη ζωή της φραγκικής Άκρας. Ωστόσο το 1290 η ανακωχή παραβιάστηκε και τον Απρίλιο του 1291, το τελευταίο φραγκικό έδαφος έπεσε στα χέρια των Μαμελούκων. Η Δύση δεν αντέδρασε, έχοντας αποδεχθεί την απώλεια των Αγίων Τόπων. Κυρίως όμως γιατί οι έριδες στο ζωτικό της χώρο, δεν επέτρεπαν την απομάκρυνση των βασιλέων από τις επικράτειές τους, επιδιώκοντας πρωτίστως επιβίωση κι ασφάλεια κι όχι επέκταση.²⁵⁷

²⁵⁵ James M. Powell, "The Fifth Crusade to 1291: The loss of the Holy Land", σ. 159.

²⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 160-161 και 165.

²⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 165-167.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ι) Γιατί διεξήχθησαν οι Σταυροφορίες :

Ο πολιτικός ρεαλισμός και τα παρακλάδια του²⁵⁸ είναι ένα εργαλείο που μπορεί σε κάποιο βαθμό να ερμηνεύσει τα χαρακτηριστικά των Σταυροφοριών και μπορεί να αναζητήσει τα αίτια του πολέμου σε τρία επίπεδα, του ατόμου, των εσωτερικών κρατικών δομών και του διεθνούς συστήματος.²⁵⁹ Σύμφωνα με αυτόν, στις διεθνείς σχέσεις, οι σημαντικότεροι διεθνείς δρώντες είναι τα κράτη. Επίσης, ο πολιτικός ρεαλισμός ορίζει πως οι σχέσεις μεταξύ των κρατών λαμβάνουν χώρα σε ένα περιβάλλον διεθνούς αναρχίας, όπου δεν υφίσταται υπερκείμενη εξουσία, κι ως εκ τούτου τα κράτη καταφεύγουν στο καθεστώς αυτοβοήθειας, αναλαμβάνοντας μόνα τους την εξασφάλιση της επιβιώσής τους και την προώθηση των συμφερόντων τους. Σημαντική αρχή του πολιτικού ρεαλισμού είναι επίσης η προσπάθεια των κρατών για μεγέθυνση της ισχύος τους, όχι τόσο σε απόλυτα μεγέθη, όσο στο συσχετισμό με τη μεγέθυνση ισχύος των υπόλοιπων κρατών, η οποία συνήθως είναι άνιση. Η κατάσταση αυτή οδηγεί στην τέταρτη κοινή παραδοχή των πολιτικών ρεαλιστών, πως τα κράτη νιώθουν ανασφάλεια ως προς τις προθέσεις των άλλων κρατών και σε ένα άναρχο διεθνές περιβάλλον, όπου το κάθε κράτος προωθεί τα δικά του συμφέροντα, η ανασφάλεια αυτή πολλές φορές παίρνει συγκρουσιακή μορφή, αφού ο πόλεμος πραγματοποιείται γιατί δεν υπάρχει κάτι να τον εμποδίσει κι αποτελεί το μοναδικό μηχανισμό θεμελιώδους αλλαγής²⁶⁰ στη διεθνή πολιτική. Σαφώς και ο πολιτικός ρεαλισμός αναγνωρίζει την ύπαρξη διακρατικών συνεργασιών, που λόγω επιφυλακτικότητας ωστόσο ως προς τις προθέσεις, παίρνουν περισσότερο τη μορφή συμμαχίας για την προώθηση κοινών συμφερόντων, κι όχι ουσιαστικής συνεργασίας. Τέλος, σύμφωνα με τον πολιτικό ρεαλισμό τα κράτη, αλλά και οι άνθρωποι, δρουν ορθολογικά, στα πλαίσια εκτίμησης κόστους- οφέλους.

Σε μια προσπάθεια αναγωγής των γεγονότων των Σταυροφοριών στη θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού, μπορεί κανείς να εντοπίσει τα κοινά σημεία. Το ρόλο των κρατών επιτελούν τα βασίλεια κι οι αυτοκρατορίες, βάσει των οποίων συγκροτούνταν οι συλλογικές ομάδες. Οι κρατικές δομές των βασιλείων της Δύσης βασιζόνταν στη φεουδαρχία κι ωθούσαν σε μια επιθετική συμπεριφορά, που λάμβανε τη μορφή εμφύλιων συγκρούσεων μεταξύ φεουδαρχών. Αντίστοιχα, στο μουσουλμανικό

²⁵⁸ Για μια συγκεντρωτική παράθεση των αρχών του πολιτικού ρεαλισμού που αναγνωρίζονται από όλα τα παρακλάδια του, βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης*, σ. 19-27.

²⁵⁹ Kenneth Waltz, *Man, state and war: a theoretical analysis*, New York, Columbia University Press, 2001.

²⁶⁰ Robert Gilpin, *Πόλεμος κι αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, μτφρ. Κ. Κολιόπουλος, Αθήνα, Ποιότητα, 2004.

κόσμο, η αδυναμία των Αράβων και των Σελτζούκων να δημιουργήσουν σταθερές κρατικές δομές, επέτρεπε συχνά τη διεξαγωγή συγκρούσεων εξ αιτίας του θεοκρατικού κράτους και της διαδοχής των χαλίφηδων. Οι κοσμικοί άρχοντες της Δύσης, λειτουργούσαν ορθολογικά προκειμένου να παράσχουν τη βοήθειά τους. Υπολόγιζαν το τεράστιο κόστος που έχει η διεξαγωγή μιας εκστρατείας, αλλά προσδοκούσαν πως το όφελος θα ήταν μεγαλύτερο, καθώς θα κυριαρχούσαν σε νέα εδάφη, το στρατηγικό περιβάλλον²⁶¹ των οποίων θα τους απέφερε πλούτο και ισχύ, ικανοποιώντας τις επιδιώξεις τις ανθρώπινης φύσης.²⁶² Δεδομένου του ότι καμία ευρωπαϊκή δύναμη δεν είχε τη δυνατότητα να επωμιστεί εξ ολοκλήρου το βάρος ενός τέτοιου εγχειρήματος, παρατηρείται κατά τη διάρκεια των Σταυροφοριών, η συμμαχία μεταξύ διάφορων ευρωπαϊκών δυνάμεων κι ενίοτε η συμμετοχή του Βυζαντίου, με πρόσκληση του οποίου πραγματοποιήθηκε η Α΄ Σταυροφορία. Η ανάκτηση της Ιερουσαλήμ από τους δυτικούς, που οφείλεται στην αδυναμία των Βυζαντινών και κυρίως στην αδυναμία των μουσουλμανικών δυνάμεων, σήμανε τη μετατόπιση της ισχύος από την Ανατολή στη Δύση.²⁶³ Από την πλευρά των μουσουλμάνων, η επέκταση των Χριστιανών ήταν μια απειλή που έπρεπε να ανασχεθεί, καθώς προσέκρουε στην ασφάλεια κι επιβίωση των δικών τους κρατών, κι αντίστοιχα οδήγησε σε μουσουλμανικές συμμαχίες ή ακόμα και σε εξαναγκαστική υποτέλεια ορισμένων μουσουλμανικών κρατών υπό την ηγεσία ισχυρών ηγετών. Την περίοδο που πραγματοποιήθηκε η μουσουλμανική συσπείρωση, στη πραγματικότητα αναδείχθηκε η ηγεμονία των μουσουλμάνων στο περιφερειακό σύστημα της νοτιοανατολικής Μεσογείου, μέσω μιας προσπάθειας αποτροπής να αποκρυσταλλωθεί η δυτικοευρωπαϊκή ηγεμονία στο περιφερειακό αυτό σύστημα, επαναφέροντας την ισορροπία ισχύος από τη Δύση στην Ανατολή.²⁶⁴

Οι εξελίξεις ωστόσο, κατά τη διάρκεια της ζωής των σταυροφορικών βασιλείων στη Μέση Ανατολή, επιβεβαιώνουν τον ευκαιριακό χαρακτήρα των συμμαχιών, αμφοτέρων των στρατοπέδων, καθώς το κάθε συμβαλλόμενο μέρος επεδίωκε την πραγματοποίηση των δικών του συμφερόντων μέσα σε μια ανταγωνιστική σχέση. Οι χριστιανοί πολλάκις συμμάχησαν με μουσουλμάνους σε βάρος ομοθρήσκων τους και το αντίθετο, αν αυτό εξυπηρετούσε καλύτερα την προώθηση των συμφερόντων των εκάστοτε δρώντων για επιβίωση κι ασφάλεια των δικών τους κτήσεων στην περιοχή. Τα εγχειρήματά των Σταυροφόρων δεν περιορίστηκαν στην απελευθέρωση μιας περιορισμένης περιοχής, όπου βρίσκονταν τα ιερά εδάφη, αλλά επιχειρήθηκε και

²⁶¹ Για τον ορισμό του στρατηγικού περιβάλλοντος, βλ. Harry R. Yarger, *Strategic Theory for the 21st Century*, Strategic Studies Institute, 2006, σ. 17.

²⁶² Hans Morgenthau, *Επιστήμη και πολιτική της ισχύος*, μτφρ. Πάνος Τσακαλογιάννης, Αθήνα, Τουρικής, 2011.

²⁶³ David Luscombe & Jonathan Riley-Smith (edit.), *The new Cambridge Medieval History*, σ. 1.

²⁶⁴ Για την επιδίωξη περιφερειακής ηγεμονίας βλ. John Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, κεφ.5.

μεγιστοποίηση της ισχύος τους μέσω εδαφικής επέκτασης και εγκατάστασης, με τη δημιουργία αποικιών στην περιοχή. Αυτό επιβεβαιώνει την κεντρική ιδέα του επιθετικού ρεαλισμού πως οι κρατικοί αντικειμενικοί σκοποί ενίοτε περιλαμβάνουν, πέραν της ασφάλειας, την κατάκτηση εδάφους και την αύξηση επιρροής πάνω στη συμπεριφορά άλλων κρατών.²⁶⁵ Η μετατροπή των θρησκευτικών εκστρατειών σε εμπορική επιχείρηση από τις ιταλικές εμπορικές δυνάμεις είναι άλλη μια ορθολογική επιλογή προς επίτευξη κέρδους. Όταν επρόκειτο για προσωπικά κέρδη κι οφέλη, η θρησκεία δεν αποτελούσε αποκλειστικό κριτήριο συνεργασίας ή αντιπαλότητας, επιβεβαιώνοντας τη θέση του Μακιαβέλι πως η πολιτική ηθική διαφέρει από την ιδιωτική και η ολοσχερής καταστροφή του αντιπάλου και η εγκαθίδρυση αποικιών είναι ο μόνος τρόπος για ολοκληρωτική εξασφάλιση της διατήρησης νέων κτήσεων.²⁶⁶ Μέγιστη απόδειξη των ανωτέρω επιχειρημάτων αποτελεί η εκτροπή της Δ' Σταυροφορίας, που στράφηκε κατά του Βυζαντίου κι εγκαθίδρυσε τη Λατινική Ανατολική Αυτοκρατορία, καταστρέφοντας εκτός από μια χριστιανική δύναμη, τη φυσική άμυνα της Ευρώπης απέναντι στις ασιατικές δυνάμεις. Αντίστοιχη απόδειξη αποτελεί για το μουσουλμανικό κόσμο, η κατάκτηση της σιιτικής Αιγύπτου από τις σουνιτικές συριακές δυνάμεις. Μακροπρόθεσμη συνέπεια των εσωτερικών πολέμων στο κάθε θρησκευτικό στρατόπεδο αλλά και των ίδιων των Σταυροφοριών ήταν το γεγονός πως οι μουσουλμανικές δυνάμεις, όντας απασχολημένες στην αντιμετώπιση των χριστιανών, απέτυχαν να προνοήσουν για την ασφάλεια των ανατολικών τους συνόρων, που απειλήθηκαν στη συνέχεια από τη μογγολική επέκταση. Ταυτόχρονα, η άνοδος των Οθωμανών Τούρκων ευοδώθηκε χάρη στο κενό ισχύος που δημιουργήθηκε από την βυζαντινή και αραβική κατάρρευση, κι επέτρεψε την μετατροπή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε μια αναθεωρητική δύναμη που κατάφερε να καταλύσει οριστικά τα απομεινάρια του βυζαντινού οικοδομήματος και να απειλήσει τις δυτικές ευρωπαϊκές δυνάμεις στην καρδιά των ζωτικών εδαφών τους.²⁶⁷

Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε ήδη, ο πολιτικός ρεαλισμός μπορεί να ερμηνεύσει τις Σταυροφορίες σε κάποιο βαθμό κι όχι ολοκληρωτικά. Ακόμα και οι ίδιοι οι πολιτικοί ρεαλιστές αναγνωρίζουν πως στην ιστορία της ανθρωπότητας, η εξωτερική πολιτική διαμορφώθηκε αρκετές φορές βάσει ανορθολογικών στοιχείων.²⁶⁸ Η θρησκεία, ως ανορθολογικό στοιχείο, δεν μπορεί να παραβλεφθεί, ούτε καν να επιχειρηθεί υποτίμηση της σημασίας της, σε μια εποχή που η εκκοσμίκευση δεν είχε πραγματοποιηθεί κι η αποδοχή μιας θρησκευτικής υποχρέωσης έπαιξε μεγαλύτερο

²⁶⁵ Κεντρική ιδέα του επιθετικού ρεαλισμού είναι πως τα κράτη επιδιώκουν να μεγιστοποιούν την ισχύ τους. Ενδεικτικά βλ. John Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, ό.π.

²⁶⁶ Νικολό Μακιαβέλι, *Ο Ηγεμόνας*, μτφρ. Ε. Γκαγκάτσιου, Αθήνα, Παπασωτηρίου, 2008.

²⁶⁷ Steven Runciman, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, σ. 3: 468.

²⁶⁸ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης*, σ. 23-24.

ρόλο από ό,τι συμβαίνει στη σημερινή εποχή και καθόριζε την ιεράρχηση των ανθρώπινων προτεραιοτήτων.²⁶⁹ Ο Πάπας, σαν θεσμός, μπορεί σταδιακά να αύξησε την επιρροή του και την ισχύ του, όμως η νομιμοποίηση των εκστρατειών από τους πιστούς έναντι των απίστων δεν ήταν τυπική ή μια απλή πρόφαση- μανδύας για απομάκρυνση των πολεμοχαρών ιπποτών από την Ευρώπη και εκτροπή αυτών σε άλλο θέατρο επιχειρήσεων. Τα στοιχεία του πολιτικού ρεαλισμού συνιστούν μέρος του αμαλγάματος αιτιών και κινήτρων, που συμπληρώνονται από την προσμέτρηση των θρησκευτικών παραγόντων, υπενθυμίζοντας πως είναι αναχρονισμός να αποδίδονται στο Μεσαίωνα τον πιο σημαντικό ρόλο που έπαιξαν τα άλλα κίνητρα στους επόμενους αιώνες.²⁷⁰ Αυτό που μπορεί ωστόσο να ερμηνεύσει ο πολιτικός ρεαλισμός είναι η κλίμακα της αγριότητας. Ακόμα κι αν η θρησκεία είχε μεγάλο μερίδιο στα αίτια για τη διεξαγωγή των Σταυροφοριών, τα θρησκευτικά δόγματα δεν δικαιολογούν τις σφαγές και τις βαρβαρότητες στην κλίμακα που συναντήσαμε κατά τη μελέτη. Ενδεχομένως, η ρίζα της παράλογης συμπεριφοράς αμφοτέρων των πλευρών, να βρίσκεται στην ίδια την ανθρώπινη φύση. Σε αυτό που ο Θουκυδίδης ονόμαζε "το ανθρωπείον" και καθιστά τον άνθρωπο ένα τόσο περίπλοκο όν, που έχει την ικανότητα να αφιερώνεται σε υψηλές ηθικές αξίες, όπως είναι η θρησκεία και ταυτόχρονα να μπορεί να σκοτώνει τον συνάνθρωπό του, στο όνομα αυτών των αξιών.²⁷¹ Κρίνεται επομένως θεμιτή η θυσία της θεωρητικής ομοιογένειας χάριν της πληρέστερης ερμηνείας.²⁷²

ii) Γιατί απέτυχαν οι Σταυροφορίες;

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το σταυροφορικό εγχείρημα απέτυχε στο σύνολό του. Το Βυζάντιο επιχείρησε μια μεταφορά βαρών²⁷³, για να αντιμετωπίσει τη σελτζουκική απειλή, λόγω της εσωτερικής του παρακμής. Από τη στιγμή που οι δυτικοί ευρωπαϊκοί στρατοί ήρθαν αντιμέτωποι με τους μουσουλμανικούς, έγινε αμέσως φανερό πως οι δρώντες είχαν διαφορετική ταυτότητα στρατηγικής κουλτούρας, από την οποία επηρεάζονταν οι δομές και οι άμυνες που διαμόρφωναν.²⁷⁴ Οι μουσουλμάνοι, βασισμένοι όπως είδαμε, στη νομαδική πολεμική κουλτούρα των

²⁶⁹ Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, σ. 270.

²⁷⁰ Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, σ. 270.

²⁷¹ Βύρων Θεοδωρόπουλος, *Το παράλογο στις διεθνείς σχέσεις*, σ.108-111.

²⁷² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, σ.22.

²⁷³ Για ανάλυση του όρου βλ. John Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, κεφ. 5.

²⁷⁴ Jeffrey S. Lantis and Darryl Howlett, "Strategic culture", στο John Baylis, James J. Wirtz, Colin Gray, Eliot Cohen (edit.), *Strategy in the contemporary world: an introduction to strategic studies*, Oxford, Oxford University Press, 2002,2005 σ.87.

Αράβων και των Σελτζούκων, επιχειρούσαν συνήθως βασιζόμενοι στην έμμεση προσέγγιση, αποφεύγοντας συνήθως το χριστιανικό κέντρο βάρους και τις αποφασιστικές μάχες. Στηρίζονταν αρκετά στον αιφνιδιασμό και τον ελιγμό σε όλα τα επίπεδα, με χαρακτηριστική εξαίρεση τη μάχη στα Κέρατα του Χαττίν, που επιβεβαιώνει ότι η άμεση προσέγγιση σε επιχειρησιακό και τακτικό επίπεδο, είναι προτιμότερη όταν επιθυμούμε αποφασιστικά αποτελέσματα και στα ανώτερα επίπεδα στρατηγικής.²⁷⁵ Αντίθετα, οι Σταυροφόροι προέρχονταν από τη πολεμική κουλτούρα της μεσαιωνικής Δύσης. Στο μεσαιωνικό πόλεμο, οι πολιορκίες οχυρών ήταν συνηθισμένο φαινόμενο, κάνοντας τους χριστιανούς να έχουν υπερβολική εμπιστοσύνη στις εμπειρίες και στις δυνατότητές τους, όταν έρχονταν αντιμέτωποι με αυτή την επιλογή²⁷⁶, παρά τη δυσκολία που ενέχει ένα τέτοιο εγχείρημα.²⁷⁷ Επίσης, οι ιππότες είχαν ιδιαίτερα εξελιγμένο εξοπλισμό, που θα μπορούσε να επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα κι αυτό τους ωθούσε να επιλέγουν επιχειρησιακά κυρίως την άμεση προσέγγιση, να στρέφουν τις προσπάθειες στο κέντρο βάρους του αντιπάλου, επιδιώκοντας συχνά τις αποφασιστικές μάχες και την εκμηδένιση, ακόμα κι όταν η σχετική ισχύς τους δεν επαρκούσε γι αυτή την επιλογή. Η Ε' Σταυροφορία μόνο αποτελεί πόλεμο βασισμένο στην εξουθένωση σε στρατηγικό επίπεδο, αφού στράφηκε κατά της Αιγύπτου, του νευραλγικού σημείου για την οικονομική υποστήριξη των μουσουλμάνων.

Μια διαφορετική προσέγγιση ,όμως ,δεν επαρκεί για να αποδείξει την επιτυχία του ενός και την αποτυχία του άλλου. Δυο σημαντικά προβλήματα της Δύσης εντοπίζονται αλλού. Δεδομένου του ότι ο πόλεμος είναι εργαλείο για την εκπλήρωση πολιτικών επιλογών, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, το πρόβλημα ξεκινά από το πολιτικό επίπεδο. Η στρατηγική των συμμαχιών²⁷⁸ δεν αποδείχθηκε ουσιαστική αλλά ευκαιριακή, αφού οι συμμετέχουσες χριστιανικές δυνάμεις δεν ήταν πάντα οι ίδιες και κάθε φορά, η καθεμία λειτουργούσε ανταγωνιστικά. Η έλλειψη κοινής στρατηγικής αλλά και η απουσία ενός ηγέτη, υπό τον οποίο θα εμπνέονταν οι Δυτικοί να δράσουν ομοιόμορφα χωρίς ανταγωνισμούς, λειτουργούσε σαν τροχοπέδη για τη συνοχή της εκάστοτε στρατηγικής, στην κάθε εκστρατεία. Επίσης, η διαίρεση των μουσουλμάνων επέτρεψε την επιτυχή έκβαση της Α' Σταυροφορίας, τη νίκη της οποίας οι Δυτικοί απέδωσαν στη θεία εύνοια και στην υπεροχή της χριστιανικής θρησκείας. Βασιζόμενοι σε μεταφυσικά επιχειρήματα, οι Σταυροφόροι αδυνατούσαν να κατανοήσουν σε επίπεδο στρατιωτικής στρατηγικής , ότι η κάθε εκστρατεία

²⁷⁵ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ. 20.

²⁷⁶ Don Nardo, *The history of weapon and warfare: the middle ages*, U.S., Lucent Books, 2003.

²⁷⁷ Για τις οχυρώσεις και τη συμβολή τους στην άμυνα, ενδεικτικά βλ. John Keegan, *Η ιστορία του πολέμου*, σ.261-282.

²⁷⁸ Για ανάλυση της στρατηγικής των συμμαχιών, βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, σ. 25-26.

ξεχωριστά όφειλε να βασίζεται σε στρατηγικές προσαρμοσμένες στις εκάστοτε ανάγκες κι όχι στην προσκόλληση σε ένα μοτίβο τακτικών που απέφεραν τη νίκη στα πλαίσια συγκεκριμένων συγκυριών. Η ρήση του Σουν Τσου περί προσαρμογής του στρατού στις εκάστοτε ανάγκες, όπως το νερό προσαρμόζεται στη μορφολογία του εδάφους²⁷⁹, δεν φαίνεται να βρίσκει πλήρη εφαρμογή στις στρατηγικές επιλογές των Χριστιανών. Οι Φράγκοι που εγκαταστάθηκαν στην Ουτρεμέρ, γρήγορα προσπάθησαν να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες κι αρκετές φορές οι υποδείξεις τους περί αποφυγής επιθετικών ενεργειών στα πλαίσια εξισορροπητικών ελιγμών και κατευνασμού υπήρξαν ορθές. Οι νεοφερμένοι Δυτικοί όμως, έβλεπαν κάθε προσπάθεια των εποίκων σαν προδοσία της θρησκείας, προκαλώντας πολλές φορές τον χριστιανικό διχασμό επί των γραμμών στρατηγικής. Την ίδια συνέπεια επέφεραν συχνά κι οι ανταγωνισμοί μεταξύ των στρατιωτικών ταγμάτων και των ιταλικών ναυτικών δυνάμεων. Επιπλέον, η αδυναμία των Δυτικών να καταλάβουν τις ανάγκες τις βυζαντινής πολιτικής, στέρησε από το σταυροφορικό εγχείρημα το σημαντικότερο σύμμαχό του, που αποτελούσε τον εγγυητή για την ασφάλειά του. Μπορεί να υποστηριχθεί επομένως πως οι στρατηγικές επιλογές των χριστιανών δεν είχαν συνοχή, ευελιξία κι αντοχή στα λάθη, γεγονός που συχνά τις έκανε ακατάλληλες για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών.

Η αχίλλειος πτέρνα, ωστόσο, των Σταυροφοριών ήταν το ίδιο το θέατρο των επιχειρήσεων. Η περίφημη θεωρία της τριβής του Κλαούζεβιτς²⁸⁰, για τα τυχαία και απρόβλεπτα περιστατικά που επενεργούν και μειώνουν την αποτελεσματικότητα της πολεμικής δράσης, μπορεί να εντοπιστεί και στα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα. Οι καιρικές συνθήκες, οι επιδημίες κι οι ασθένειες, η έλλειψη τροφίμων, η σωματική κούραση, η ψυχολογία και το ηθικό των πολεμιστών είχαν επίδραση τόσο στους χριστιανούς όσο και στους μουσουλμάνους. Ωστόσο, το σχετικό κόστος δεν ήταν το ίδιο για τις δυο πλευρές. Οι μουσουλμάνοι είχαν το πλεονέκτημα να κινούνται στα δικά τους εδάφη. Όσο κι αν αυτό αποτελεί απειλή για την ίδια την επιβίωσή τους, τους έδινε το πλεονέκτημα να γνωρίζουν τη μορφολογία του εδάφους και των κατάλληλων περιοχών για τη διεξαγωγή μαχών, σε αντίθεση με τους χριστιανούς που βρίσκονταν σε έναν τόπο ξένο κι άγνωστο στους περισσότερους. Ακόμα και μετά την προσαρμογή των ντόπιων, οι μεσογειακές καιρικές συνθήκες στη Μέση Ανατολή εξακολουθούσαν να είναι ξένες και να δυσχεραίνουν τους βαριά εξοπλισμένους ιππότες της Δύσης, ενισχύοντας την εξάντλησή τους. Επίσης, τυχόν απώλειες σε ανθρώπινο δυναμικό και εφόδια στη μουσουλμανική πλευρά μπορούσαν σχετικά σύντομα να αναπληρωθούν από τις ντόπιες φίλιες περιοχές και κτήσεις. Αντίθετα, ακόμα κι αν σε απόλυτα νούμερα συχνά ήταν ίσες, οι χριστιανικές απώλειες δεν μπορούσαν να αναπληρωθούν ικανοποιητικά. Η μήτρα ανεφοδιασμού τους σε ανθρώπινο δυναμικό κι εξοπλισμό βρισκόταν στα εξαιρετικά μακρινά

²⁷⁹ Αθανάσιος Πλατιάς & Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η τέχνη του πολέμου του Σουν Τσου*, σ.200.

²⁸⁰ Carl von Clausewitz , *On war* , σ. 119-121.

δυτικοευρωπαϊκά εδάφη και ο ανεφοδιασμός σε τρόφιμα εξασφαλιζόταν με δυσκολία, από τις επισφαλείς χριστιανικές κτήσεις, την Βυζαντινή Αυτοκρατορία, την κατάκτηση της Κύπρου. Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνει τη ρεαλιστική άποψη πως μια αλλαγή στο status quo έχει κόστος να επιτευχθεί, αλλά ακόμα μεγαλύτερο κόστος για να διατηρηθεί.²⁸¹

Το αυξανόμενο κι εντατικό εμπόριο μεταξύ Δύσης κι Ανατολής σίγουρα αποτελεί το μοναδικό θετικό αποτέλεσμα από τις Σταυροφορίες, αποφέροντας κέρδη και στις δυο πλευρές κι αυξάνοντας τα επίπεδα ευημερίας τους. Ωστόσο, οι περίοδοι ανακωχής μεταξύ των αντιπάλων δεν ταυτίζονται σε καμία περίπτωση με οριστική ειρήνη. Η ευημερία μετουσιωνόταν σε αμυντική ενίσχυση κάθε μορφής και οικονομική μεγέθυνση ικανή να στηρίζει τις νέες επιχειρήσεις, κάνοντας την ανακωχή μια μεταβατική περίοδο προετοιμασίας για πόλεμο, αντί για προετοιμασία οριστικής ειρήνης. Οι αρνητικές συνέπειες, αντίθετα, ήταν κάτι παραπάνω από βραχυπρόθεσμες και μεσοπρόθεσμες, τις οποίες ήδη αναλύσαμε. Σύμφωνα με τον Amin Maalouf, η ουσιαστικότερη συνέπεια των Σταυροφοριών ήταν η αναβίωση του ισλαμικού φανατισμού κι η έκτοτε αντιμετώπιση της Δύσης ως φυσικού εχθρού της μουσουλμανικής και κυρίως της αραβικής Ανατολής. Η επιρροή που ακόμα έχουν τα γεγονότα εκείνης της περιόδου στην αντίληψη των μουσουλμάνων είναι φανερή από την ταύτιση πολλών σύγχρονων γεγονότων ,με γεγονότα των Σταυροφοριών. Ακόμα και το Ισραήλ στη ρητορική πολλών μουσουλμάνων αποτελεί νέο σταυροφορικό κράτος στην καρδιά των μουσουλμανικών εδαφών. Οι αντιλήψεις αυτές ανάγουν κάθε ενέργεια της Ανατολής εναντίον της Δύσης στα μάτια του μουσουλμανικού κόσμου σαν νόμιμη αντεκδίκηση για τις πράξεις των Σταυροφοριών.²⁸² Ταυτόχρονα, η Δύση για πολλά χρόνια, αν όχι και σήμερα, μετέφραζε τη διεξαγωγή τζιχάντ, ως πόλεμο κατά των χριστιανών συγκεκριμένα κι όχι έναντι όσων εχθρεύονταν ανοιχτά το Ισλάμ γενικά.²⁸³ Οι δυσκολίες συνεργασίας των δυο πλευρών είναι φανερές ακόμα και στις μέρες μας και μεγάλο μερίδιο αυτής της κατάστασης έχει τις ρίζες του σε γεγονότα που διεξήχθησαν πριν από οχτώ αιώνες.

²⁸¹ Robert Gilpin, *Πόλεμος κι αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, ό.π.

²⁸² Amin Maalouf, *Οι Σταυροφορίες από τη σκοπιά των Αράβων*, σ.337-338.

²⁸³ Για την ισλαμική αντίληψη πάνω στη θεωρία του τζιχάντ, ενδεικτικά βλ. Youssef H.Aboul-Enein and Sherifa Zuhur, *Islamic rulings on warfare*, U.S.A, Strategic Studies Institute, 2004.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Η ΑΡΑΒΙΚΗ ΕΞΑΠΛΩΣΗ

ΤΑ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΗΣ ΟΥΤΡΕΜΕΡ

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ Β' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΣ

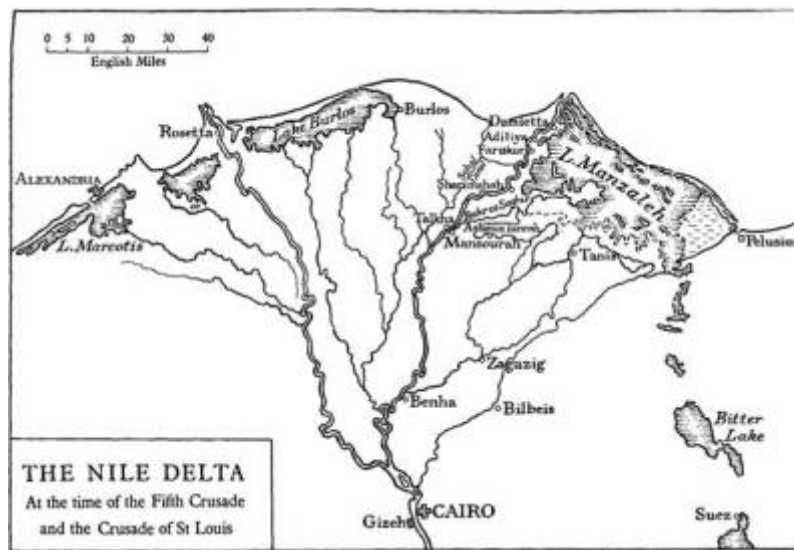
Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ Γ' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΣ

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΜΕΤΑ ΤΗΝ Δ' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΤΗΣ Ε' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΣ

ΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟ ΚΡΑΚ ΤΩΝ ΙΠΠΟΤΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

- Aboul- Enein Youssef H. and Zuhur Sherifa, *Islamic rulings on warfare*, U.S.A, Strategic Studies Institute, 2004.
- Aksin-Somel Selcuk, *Historical Dictionary of the Ottoman Empire*, Latham, Maryland, The Scarecrow Press, 2003.
- Blumenthal Uta-Renate, "The papacy 1024-1122", στο Luscombe David and Riley – Smith Jonathan(edit), *The new Cambridge medieval history*, New York, Cambridge University Press, vol. 4, 2006.
- Clausewitz Carl von, *On War*, μτφρ. M. Howard & P. Paret, Princeton N.J., Princeton University Press, 1989.
- Conedera Sam Zeno, *Ecclesiastical knights: the military orders in Castile 1150-1330*, New York, Fordham University Press, 2015.
- Freeman G.S.P. and Munro – Hay Stuart Christopher, *Islam: an illustrated history*, New York, Continuum, 2006.
- Fuller J.F.C., *Armament and history*, London, Eyre & Spottis-woode, 1946.
- George Alexander, *Bridging the gap: theory and practice in foreign policy*, Washington, US Institute of peace Press, 1994.
- Gray Colin S., *Defining and achieving decisive victory*, USA, Strategic Studies Institute, 2002.
- Gray Colin S., *The implications of preemptive war doctrines: a reconsideration*, U.S.A, Strategic Studies Institute, 2007.
- Jervis Robert, *Perception and misperception in international politics*, Princeton NS, Princeton University Press, 1976.
- Jomini Henry de, *The art of war*, London, Greenhill, 1996.
- Jotischky Andrew, *Crusading and the crusader states*, New York, Routledge, 2013.
- Lantis Jeffrey S. and Howlett Darryl, "Strategic culture", στο Baylis John, Wirtz James J., Gray Colin, Cohen Eliot(edit.), *Strategy in the contemporary world: an introduction to strategic studies*, Oxford, Oxford University Press, 2002, 2005.
- Luscombe David and Riley – Smith Jonathan (edit), *The new Cambridge Medieval History*, New York, Cambridge University Press, vol.4, 2006.

Luttwak Edward, *Strategy: the logic of war and peace*, Cambridge, Massachusetts, The Belknap Press of Harvard University, 1987.

Nardo Don, *The history of weapon and warfare: the middle ages*, U.S., Lucent Books, 2003.

Nicolle David, *Saladin: leadership, strategy, conflict*, Oxford Osprey Publishing, 2011.

Powell James M., “The Fifth Crusade to 1291: The loss of the Holy Land”, στο *Madden Thomas, Crusades: The illustrated history*, U.S., The University of Michigan Press, 2004.

Robinson I.S., “The papacy 1122-1198”, στο Luscombe David and Riley-Smith Jonathan (edit), *The new Cambridge Medieval History*, New York, Cambridge University Press, vol.4, 2006.

Schelling Thomas C, *Arms and influence*, Westport, Conn, Greenwood Press, 1976

Teti Andrea and Mura Andrea, “Islam and Islamism”, στο Jeffrey Haynes (edit), *Religion and Politics*, London and New York, Routledge, 2009.

Waltz Kenneth, *Man, state and war: a theoretical analysis*, New York, Columbia University Press, 2001.

Wendt Alexander, *Social Theory of International politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

Yarger Harry R., *Strategic Theory for the 21st Century*, U.S.A., Strategic Studies Institute, 2006, σ. 17.

Μεταφρασμένα στα ελληνικά

Bull Hedley, *Η άναρχη κοινωνία: μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, μτφρ. Η. Στροϊκού, Αθήνα, Ποιότητα, Γ΄ έκδοση, 2007.

Corbett Julian S., *Αρχές ναυτικής στρατηγικής*, μτφρ. Π. Μαυρόπουλος, Αθήνα, Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού, 2015.

Diamond Jared, *Όπλα, μικρόβια κι ασφάλι*, μτφρ. Κ. Γαρδίκας, Αθήνα, Κάτοπτρο, 2006.

Fuller J.F.C., *Η ιδιοφυής στρατηγική του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, μτφρ. Κ. Κολιόπουλος, Αθήνα, Ποιότητα, 2004.

Gilpin Robert, *Πόλεμος κι αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, μτφρ. Κ. Κολιόπουλος, Αθήνα, Ποιότητα, 2004.

Howard Michael, *Ο ρόλος του πολέμου στη νεότερη Ευρωπαϊκή ιστορία*, μτφρ. Η. Στροϊκού, Αθήνα, Ποιότητα, Δ' έκδοση, 2009.

Keegan John, *Η ιστορία του πολέμου*, μτφρ. Λ. Χαραλαμπίδης, Αθήνα, Λιβάνη, 1997.

Liddell Hart Basil, *Στρατηγική της έμμεσης προσεγγίσεως*, μτφρ. Κ. Γεωργαντάς, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1995.

Maalouf Amin, *Οι Σταυροφορίες από τη σκοπιά των Αράβων*, μτφρ. Α. Βάντση, Αθήνα, Λιβάνη, 1983.

Μακιαβέλι Νικολό, *Ο Ηγεμόνας*, μτφρ. Ε. Γκαγκάτσιου, Αθήνα, Παπασωτηρίου, 2008.

Mankiw Gregory, *Αρχές της οικονομικής*, μτφρ Ν. Σταματάκης, Αθήνα, Τυποθήτω, 2002.

Mearsheimer John, *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, μτφρ Κ. Κολιόπουλος, Αθήνα, Ποιότητα, 2007.

Morgenthau Hans, *Επιστήμη και πολιτική της ισχύος*, μτφρ. Πάνος Τσακαλογιάννης, Αθήνα, Τουρίκης, 2011.

Προεστός Γιώργος(επιμ.), *Το Κοράνιο*, Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2016.

Runciman Steven, *Η ιστορία των Σταυροφοριών*, 3 τόμοι, μτφρ Α. Βλαβιανού, Αθήνα, Γκοβόστης, 2006.

Said Edward, *Καλύπτοντας το Ισλάμ: πως τα ΜΜΕ και οι αναλυτές καθορίζουν την εικόνα που έχουμε για τον υπόλοιπο κόσμο*, Αθήνα, Νεφέλη, 2002.

Waltz Kenneth, *Θεωρία διεθνούς πολιτικής*, μτφρ. Κ. Κολιόπουλος, Αθήνα, Ποιότητα, 2011.

Watson Adam, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας: μια συγκριτική ιστορική ανάλυση*, μτφρ. Λ. Στροϊκού, Αθήνα, Ποιότητα, Δ' έκδοση, 2010.

Ελληνόγλωσση

Γάγγας Διονύσης, *Εισαγωγή στο διεθνές δίκαιο των ενόπλων συγκρούσεων*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, Γ' έκδοση, 2008.

Γλύκατση-Αρβελέρ Ελένη, *Γιατί το Βυζάντιο*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2009.

Ζακυθινός Διονύσης, *Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία: 324-1071*, Αθήνα, 1976.

Θεοδωρόπουλος Βύρων, *Το παράλογο στις διεθνείς σχέσεις*, Αθήνα, Σιδέρης – ΕΛΙΑΜΕΠ, 2000.

Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Αθήνα, Ποιότητα, Β' έκδοση, 2010.

Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης*, Αθήνα, Ποιότητα, 2011.

Νικολάου- Πατραγός Κυριάκος, *Χαλιφεία και Ισλαμική Διακυβέρνησις*, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2011.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική: 6ος-11ος αιώνας*, Αθήνα, Ποιότητα, 2000.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα, Β' έκδοση, 2009.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία: Πολιτική & στρατηγική των Ελλήνων & της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1932*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 1996.

Παρίσης Ιωάννης, *Η καθ' ημάς θάλασσα: Γεωστρατηγική ανάλυση της Μεσογείου*, Αθήνα, Λιβάνη, 2013.

Πλατιάς Αθανάσιος και Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η τέχνη του πολέμου του Σουν Τσου*, Αθήνα, Διάυλος, 2015.

Ηλεκτρονικές Πηγές

Μαρίνος Λ.Α., "Καισαροπαπισμός", Παγκόσμια Πολεμική Ιστορία, www.militaryhistory.gr

Ντασκαγιάννης Μιχαήλ, "Ιππότες του Χριστού", Παγκόσμια Πολεμική Ιστορία, www.militaryhistory.gr

"Σύνθετο τόξο", Παγκόσμια Πολεμική Ιστορία, www.militaryhistory.gr

"Τρεμπουσέ", Παγκόσμια Πολεμική Ιστορία, www.militaryhistory.gr

Ψαρουλάκης Γιώργος, *Ναΐτες Ιππότες: οι στρατιώτες του Χριστού*, Παγκόσμια Πολεμική Ιστορία, www.militaryhistory.gr

